Надгробна могила от ранната елинистическа епоха край с. Кабиле, Ямболско

Тотко Стоянов [a], Румен Миков [b], Таня Джанфезова [c]

[a] Катедра Археология, Исторически факултет, Софийски университет „Св. Климент Охрдидски", София 1504, бул. Цар Освободител 1, totko.stoyanov@gmail.com

[b] Национален институт за недвижимо културно наследство, София 1756, ул. Лъчезар Станчев 7, rumen_mikov@mail.bg

[c] Департамент Археология, Великотърновски университет „Св.Св. Кирил и Методий", Велико Търново 5003, ул. Т. Търновски 2, dzhanfezova@yahoo.com

Early Hellenistic tumulus near the village of Kabyle, Yambol district

Totko Stoyanov [a] *, Rumen Mikov [b], Tanya Dzhanfezova [c]

[a] Department of Archaeology, Faculty of history, Sofia university St. Kliment Ohridski, 15 Tsar Osvoboditel Blvd., 1504 Sofia, Bulgaria

[b] National Institute for Immovable Cultural Heritage, 7 Lachezar Stanchev str, Sofia 1756, Bulgaria, rumen_mikov@mail.bg

[c] Department of Archaeology, Faculty of History, 'St Cyril and St Methodius' University of Veliko Tarnovo, 2 T. Turnovski str., 5003 Veliko Turnovo, Bulgaria, dzhanfezova@yahoo.com

* Corresponding author

ABSTRACT

In the summer of 2009, rescue excavations of a tumulus were conducted in relation to the construction of the 'Thrace' motorway. The tumulus was located to the northeast of the village of Kabyle, Yambol district and it is known as the Big Tumulus (Golyamata mogila) among the locals. Only one grave was uncovered in the north-eastern part of the mound. It is of a pyre-grave type, not particularly common for pre-Roman Thrace. The deceased has been placed on a wooden bed construction in the pyre together with his personal belongings and armor. The observations made in the course of excavations point to the conclusion that most of the inventory has been put in the pyre during the quenching of the fire by soil, after which, the piling of the primary mound began. Probably wine was used in this ritual, as revealed by an extant Thasos amphora. The armor consists of a sword and more than ten spearheads with butt-spikes. A bronze horse-bit, parts of a gold laurel wreath and more than one wreath with gilded leaves and fruits, two iron *strigilae* and not the least, a golden *stater* of Phillip II type have also been documented. Most probably, the coin was put in the mouth of the dead as a *Charon obolus*. The pyre-grave should be dated to the 30s or 20s of the 4th c. BC., and could be interpreted as a funeral of an officer from the Macedonian garrison of the town of Kabyle.

KEYWORDS

Tumulus, pyre-grave, golden wreath, arms, horse-bit, ceremonial activities

Във връзка с изграждането на АМ „Тракия" и строителството на прилежащи паркинги, през лятото на 2009 г. беше проведено спасително проучване на надгробна могила, разположена на около 1.5 км север-североизточно от центъра на с. Кабиле, в местността "Бялата пръст" (обр. 1)[1]. По информация, получена от РИМ–Ямбол, могилата

1 В спасителните разкопки взеха участие д-р Велислав Бонев, д-р Калин Маджаров, д-р Божи-

Фиг. 1. Разположение на Голямата могила.
Fig. 1. Location of the mound (Golyamata mogila)

е известна като "Голямата могила". Поради значителните ѝ размери, в сравнение с останалите могили, разположени в близост до античния град, това наименование е възприето като работно, а по-късно с него обектът бе въведен и в научно обръщение (Стоянов, Миков, Джанфезова 2010).

История на проучванията на некрополите в района

Надгробната могила е част от некрополите на тракийския и античен град Кабиле, разположени на юг от него. Затова, преди представянето и анализа на обекта, накратко ще бъдат прегледани тези от тях, разположени в непосредствена близост до Голямата могила (обр.2). Проучването им започва в края на 60-те години на XX в. с разкопаването на подмогилен гроб от късната елинистическа епоха (Димитрова 1971, 36-45; Гетов 1982, 40; 1991, 68; последно - анализ на част от материалите у Лозанов 2006, 147-148, бел. 8 с лит.). С това е поставено началото на изследването на елинистическия некропол, разположен в м. Гюрмите, източно от съвременното село. Освен спомена-

дар Драганов, докторант Антоанета Андонова, и студентите Михаела Томанова, Юлия Димитрова; Яна Мутафчиева и Илия Киров от специалност Археология на СУ "Св. Климент Охридски". На всички тях изказваме своята искрена благодарност за вложените усилия и ентусиазъм, с които допринесоха изключително много за проучването на надгробната могила. Специална благодарност дължим и на доц. д-р Г. Мавров, който пое консервацията и реставрацията на металните находки от гроба-клада още на терена.

Графичната и фотодокументация е дело на авторите на статията; изключенията са изрично отбелязани в списъка с илюстрации.

The drawings and the photos are made by the authors of the article, with the exception of those explicitly mentioned in the list of illustrations.

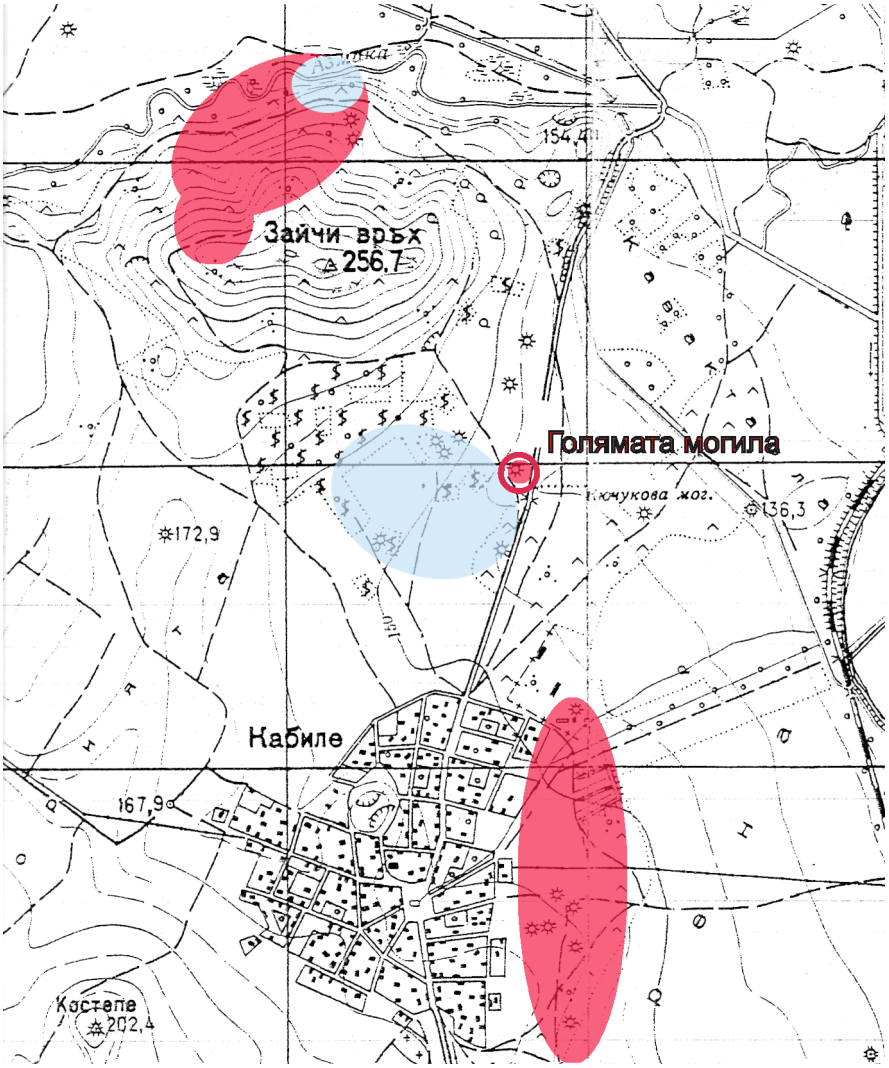

Фиг. 2. Некрополи на античния град: елинистически (в червено) и римски некрополи (в синьо).
Fig. 2. Necropoleis of the Ancient city from the Hellenistic (red) and the Roman period (blue)

тата могила, в същата местност са проучени и още осем, датирани към елинистическата епоха – III-I в. пр. Хр., както и една, разположена на западната кулминация на скалистото възвишение Зайчи връх (Гетов 1991, 168-197). Там са регистрирани още две могили от елинистическия некропол на града. В края на 80-те години на XX в. са проучени три могили от западния некропол на Кабиле, разположен между ниския северен скат на възвишението и р. Азмак. В насипите на две от тях са документирани вторични гробове от II-III в. сл. Хр. (Делев 1987, 80; 1988, 51). Проучени са и три гроба от елинистическата епоха, които са били вкопани в скалистия терен в източната половина на могила 2 преди натрупването на нейния насип. Това са и първите безмогилни гробни съоръжения, регистрирани в границите на елинистическите некрополи на Кабиле. Според откритите в централния гроб в могила 1 предмети, той може да бъде определен като войнски и отнесен към втората половина на III в. пр. Хр. (Делев 1989, 32; Миков 2010, 208-211). В последните години по коларския път, пресичащ тази зона, са регистрирани и други ниски могили и плоски гробове от римската епоха, принадлежащи на същия некропол.

В групата на елинистическите некрополи на тракийския и античен град са включени и три надгробни могили, проучени чрез спасителни разкопки през 2004 година. Те са разположени в местността "Събев баир" – малко възвишение на запад от Зайчи

Фиг. 3. Изглед на могилата в началото на проучването (поглед от Зайчи връх). Снимка: И. Лозанов
Fig. 3. View of the mound in the beginning of the investigation (view from the summit Zaychi vruh) Photo: I. Lozanov

връх, което попада в землището на с. Дражево (Бакърджиев 2006, 123-130).

През 2007 г. в местността "Томата", на около 1 км източно от древния град, е проучена още една надгробна могила, която принадлежи към некропола, разположен на надзаливната тераса над старото корито на р. Тунджа. В резултат на спасителните разкопки е разкрита зидана гробница с правоъгълна камера и дромос, датирана от проучвателите в IV в. пр. Хр. (Бакърджиев, Илиев 2008, 243-245).

Направеният кратък преглед представя хронологическите рамки и културната среда, част от която е Голямата могила. Спасителното проучване на последната внася нови данни в познатите досега характеристики на некрополите и погребалните практики в непосредствения хинтерланд на тракийския град Кабиле през ранноелинистическата епоха.

Същевременно трябва да отбележим, че през 70-те години на XX в. в непосредствена близост до могилата, обект на настоящото изследване, са проучени и шест надгробни могили от римската епоха (Гетов 1982, 40-78). В процеса на ежегодната селскостопанска обработка на земята са регистрирани и безмогилни гробни съоръжения, свързани с римския некропол на античния град. Паралелно с разкопките на Голямата могила, отново във връзка с изграждането на АМ "Тракия", бяха проведени и проучвания на още една надгробна могила от римската епоха (Лозанов, Христов 2010, 419-422).

Методика на проучването и стратиграфия на могилния насип

Според тахиметричните измервания, Голямата могила е с максимална височина 7.80 м и диаметри при основата около 40-45 м. Насипът е с неправилна куполоо-

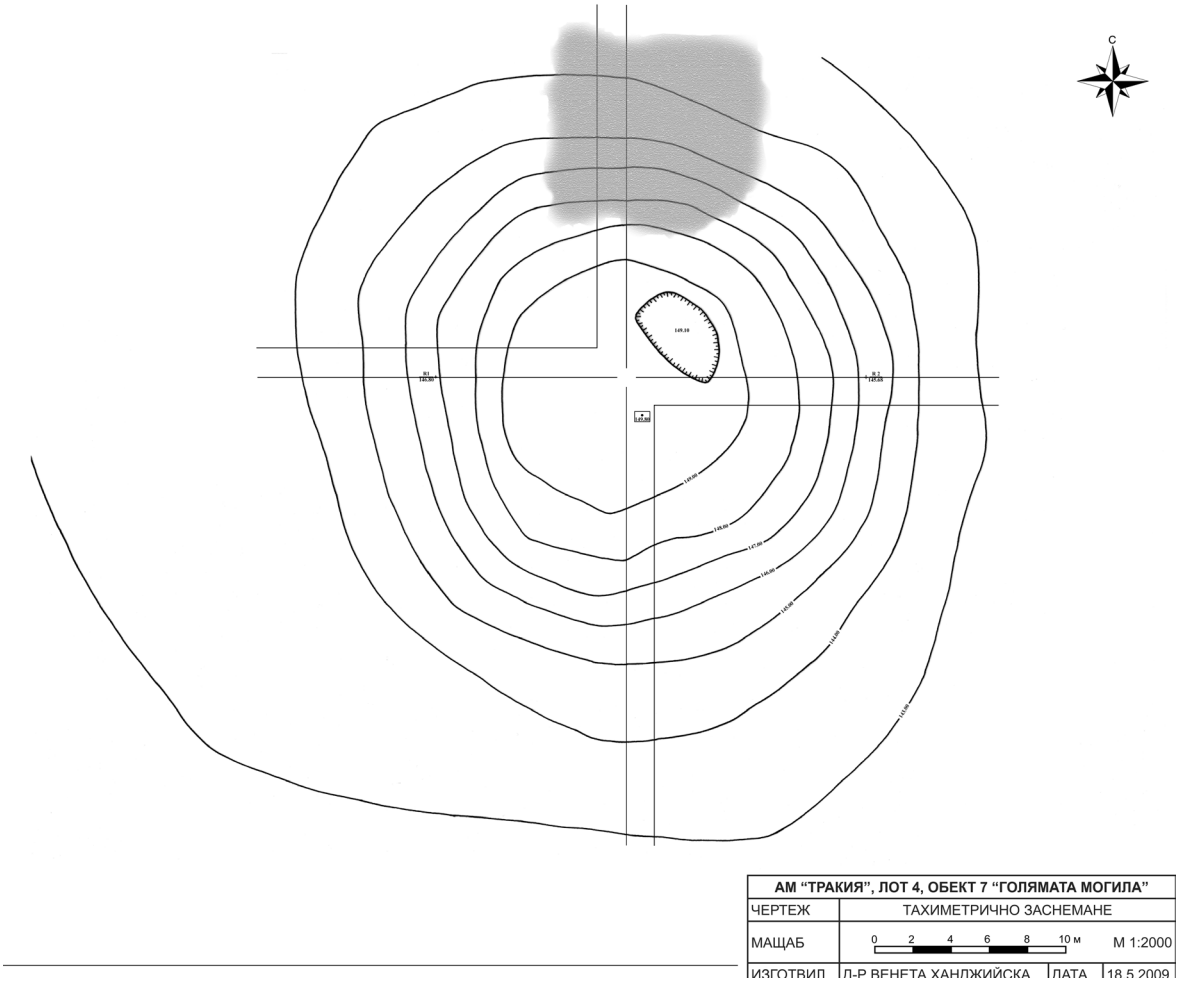

Фиг. 4. Разположение на контролните стратиграфски профили и очертания на кладата. Тахиметрия: В. Ханджийска.
Fig. 4. Position of cross-sections and outlines of the pyre. Tacheometry: V. Handjiyska.

бразна форма, издължен в посока югоизток-северозапад (обр. 3)[2]. До голяма степен тази неправилна форма се дължи на няколко изкопа на билото и по склоновете на могилата, както и на компрометиране, свързано със строителни, мелиоративни и селскостопански дейности в близкото минало. Най-високата точка беше обозначена с триангулачен знак за надморска височина 149.80 м[3]. На североизток от него личаха очертанията на съвременен изкоп с дълбочина около 0.70 м, който според жителите на селото е свързан с противопожарен наблюдателен пункт. Преди началото на проучването могилата беше обрасла с трева и ниска, рядка, храстова растителност.

При предварително извършеното геофизическо изследване на най-високата част на могилния насип бяха регистрирани аномалии, които определиха методиката

2 Тахиметричното заснемане на могилата и полагането на план-квадратна мрежа бе извършено от д-р Венета Ханджийска и Деян Янкулов.

3 Нивата на регистрираните контексти, структури и находки в настоящата статия ще бъдат посочвани с надморската им височина, измерена по триангулачния знак на върха на могилата и по отложените в терена помощни репери, привързани към него.

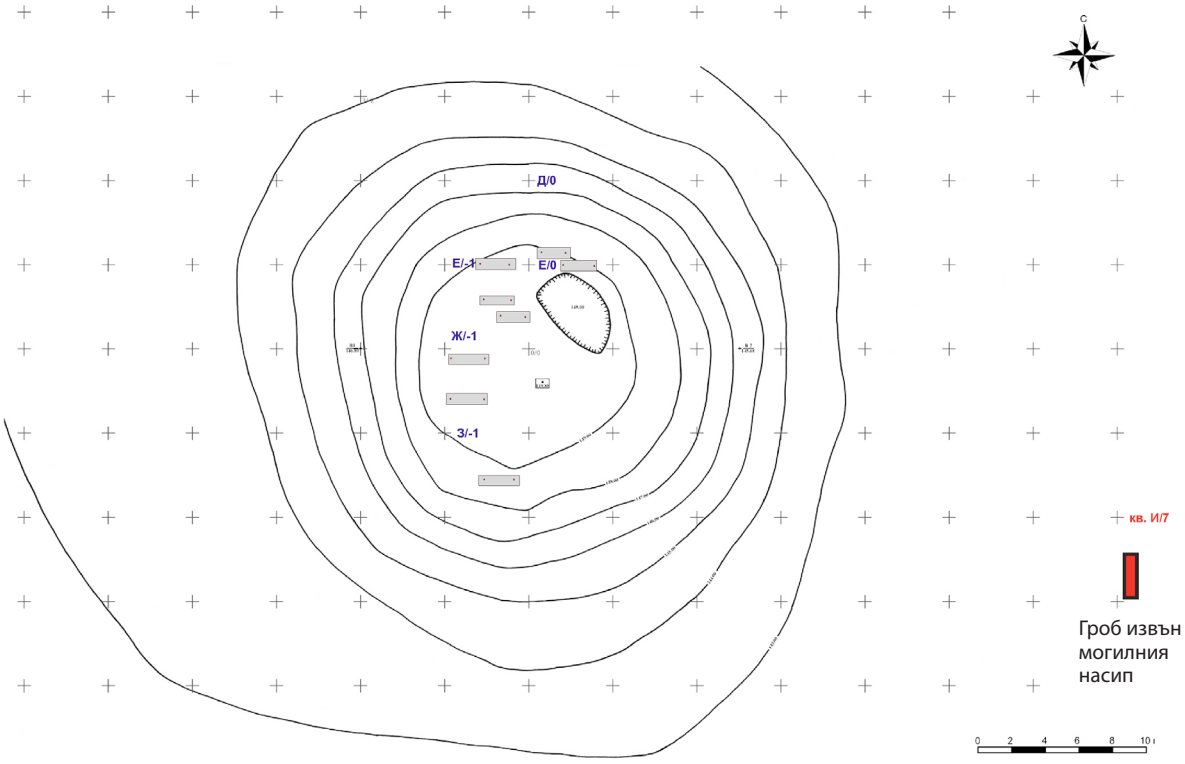

Фиг. 5. Късноантични гробове в билната част на могилата и елинистически гроб в източната част на околомогилното пространство.
Fig. 5. Late Antiquity graves in the ridge of the mound and Hellenistic grave in the eastern part of the area around the mound

на последвалото проучване[4].

След тахиметричното заснемане беше положена план-квадратна мрежа, обхващаща насипа и околомогилното пространство във всички посоки. С цел проследяване на стратиграфията на могилата, бяха оставени два контролни профила, разделящи обекта на четири сектора и ориентирани съответно север – юг и изток – запад (обр. 4). Поради регистрираните аномалии, билната част на могилата, до дълбочина 1.50 м под триангулачния знак, беше проучена с отнемане на механични пластове на ръка при съобразяване със заложената план-квадратна мрежа. Същото се отнася и за значителна част от южната половина на могилния насип. След това, в определени участъци бе използвана и земекопна техника.

Цялостното изследване на околомогилното пространство беше възпрепятствано от съществуващите пътища северно и западно от могилата, които се използват активно за достъп до земеделските земи. Микроязовирът, разположен южно от насипа, също е компрометирал терена в този участък.

Поради тези причини проучването на околомогилното пространство беше възможно единствено на изток и частично на запад от периферията на могилата. Източно от нея (между края на могилния насип и шосето с. Кабиле-Желю войвода) бяха заложени три траншеи, ориентирани север-юг с дължина 10 м и ширина 2 м. Такава тран-

4 Геофизическото изследване е извършено от д-р Никола Тонков от НАИМ при БАН. Вж Тонков 2013, 126-могила 2 при с. Кабиле, прил. V.3.2.1.

шея беше заложена и западно от могилата – в пространството, затворено от пресичащите се полски пътища. Тъй като до дълбочина 1 м от повърхността на съвременния терен липсваха археологически структури, беше предприето разкопаване с машина на пространството между източната периферия на надгробната могила и действащото шосе за с. Жельо войвода. Само в един участък бяха разкрити камъни, чието разчистване на ръка показа, че покриват гроб. Съоръжението попада в границите на кв. И/7 (обр. 5).

Стратиграфските наблюдения по време на археологическото проучване, както и тези при документирането на контролните профили, показват, че могилният насип е съставен от разнородна по цвят и характеристики пръст. В основата на могилата е регистриран дебел до 0.20 м почти хоризонтален пласт сивкава, пепелива пръст. Най-вероятно наличието му е свързано с нивелиране на древния терен, чиято естествена денивелация е в посока югоизток. Същевременно, той маркира пространството, предназначено за останките на покойния, над което е следвало да бъде натрупана надгробната могила. Над този пласт са документирани насипвания на пръст в различни нюанси на кафявото и сивото (обр. 6), която има разнородни структура и плътност – глинеста, сбита или рохка (със съвременни нарушения по билото и склоновете на

Фиг. 6. Стратиграфски разрези на могилния насип. Отгоре надолу: а) централен репер-юг, б) централен репер-север, в) централен репер-запад, г) централен репер-изток

Fig. 6. Stratigraphic sections across the mound fill. From top to bottom: a) central datum – south; b) central datum – north; c) central datum – west; d) central datum – east

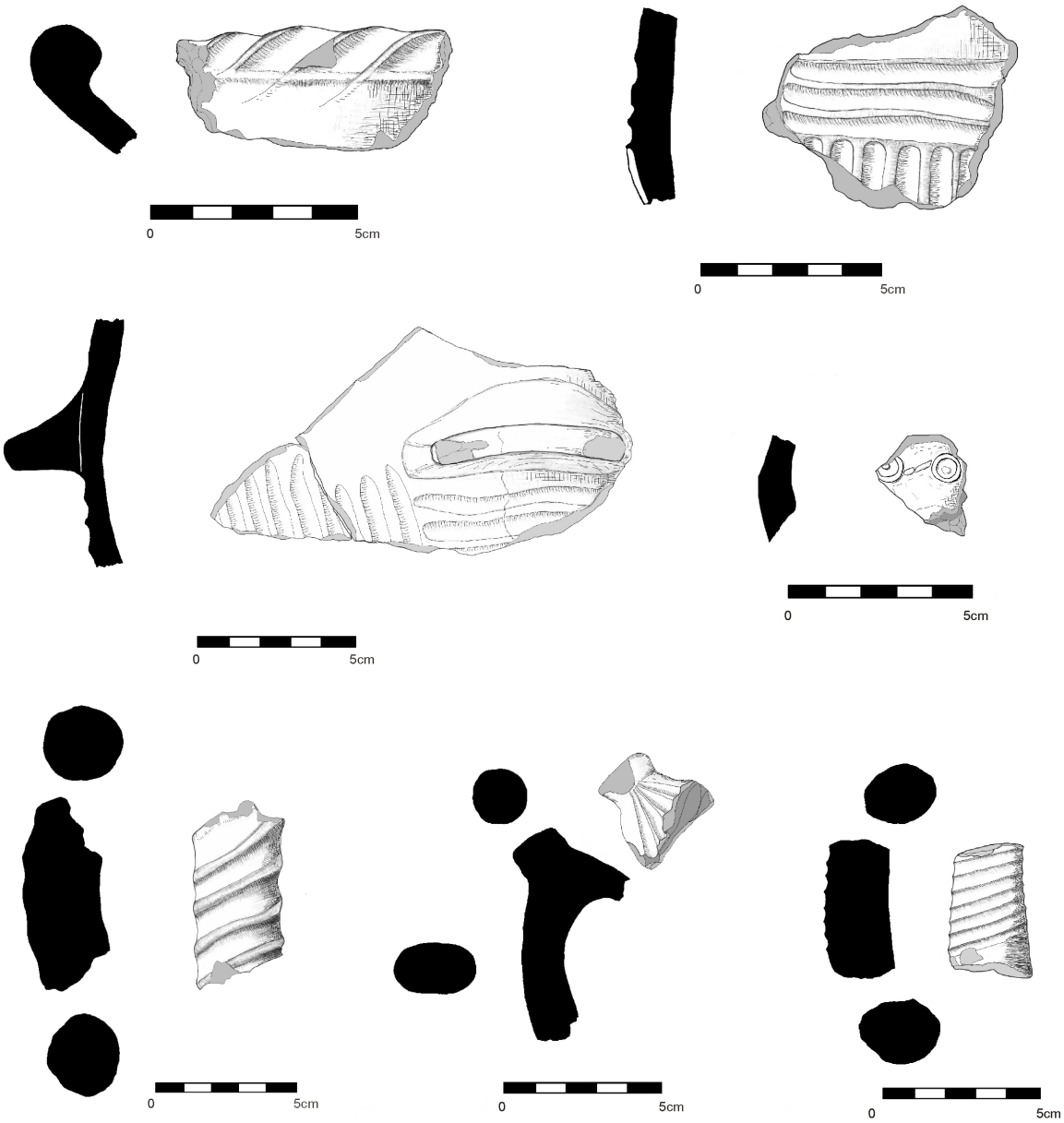

Фиг. 7. Керамика от ранната желязна епоха, открита в могилния насип.
Fig. 7. Early Iron Age pottery from the mound fill

могилата). На различни нива в насипа са регистрирани тънки ивици сива, пепелива пръст, съдържаща фрагменти керамика, характерна за ранната желязна епоха (обр. 7). Тези материали предполагат наличието на структури от тази епоха, разположени в непосредствено прилежащите около могилата терени. Аргумент в полза на това е и фактът, че в границите на югоизточния сектор на могилата, под споменатия хоризонтален пласт сивкава пепелива пръст са документирани останките от две плитки негативни структури, в чиито запълнител бяха открити фрагменти керамика със същите характеристики.

Главно във високите части на могилния насип са установени и пластове светлокафява пръст, наситена с малки, белезникави, варовикови бучки. Прави впечатление почти пълната липса на камъни. Такива са регистрирани само в ниските периферни части на могилата от запад и север, но произхождат от обработваемите земи наоколо.

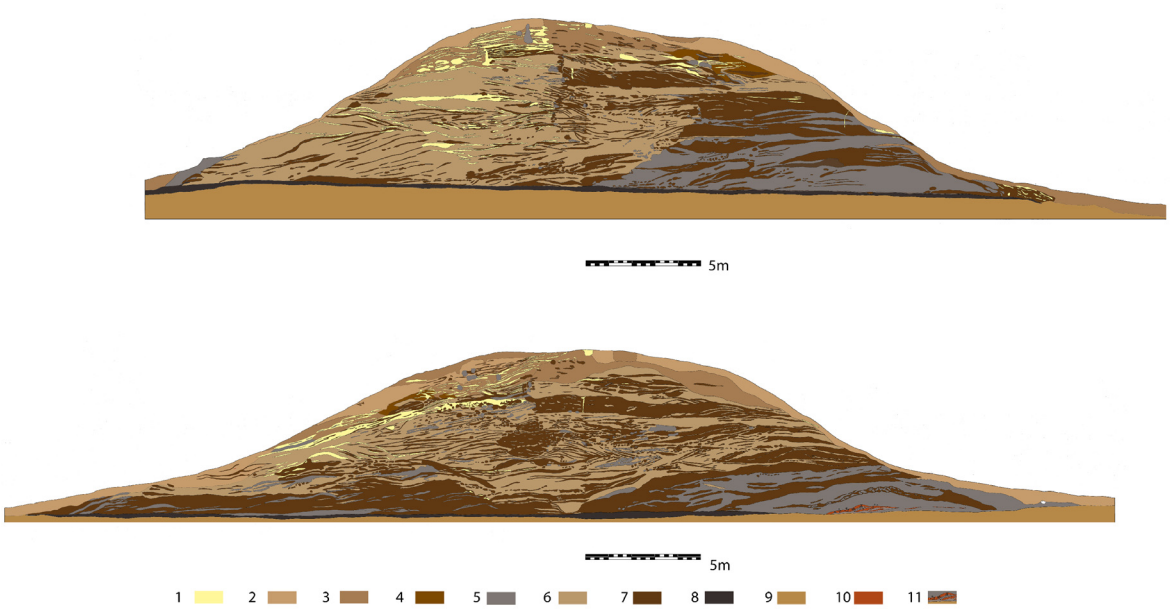

Фиг. 8. Стратиграфски профили на могилата: изток-запад (горе) и север-юг (долу). Надморска височина от 149.80м (триангулачен знак на върха на могилата) до 142.50 м (ниво материк). 1 - плътна жълтеникава пръст с варовикови включения; 2 - светлокафява сравнително рохка пръст; 3 - тъмнокафява сравнително рохка пръст; 4 - червено-кафява глинеста пръст; 5 - сива глинеста пръст; 6 - кафяво-жълтеникава глинеста пръст 7 - кафява глинеста пръст; 8 - сив пласт изравняващ терена, върху който е издигнат могилния насип; 9 - материк; 10 - отухлена пръст от кладата; 11 - разрез клада
Fig. 8. Cross-sections of the mound: east-west (top) and north-south (bottom). Altitude from 149.80 m (triangulation mark on top of the mound) to 142.50 (bedrock level). 1 – dense yellowish soil with limestone inclusions; 2 – light brown relatively loose soil; 3 – dark brown relatively loose soil; 4 – reddish-brown loam soil; 5 – grey loam soil; 6 – brown-yellowish loam soil; 7 – brown loam soil; 8 – grey terrain-leveling layer, over which the mound was built up; 9 – bedrock; 10 – heavily burnt soil from the pyre; 11 – cross-section of the pyre

Въз основа на наблюденията върху стратиграфските разрези на могилата може да се предположи наличието на три по-ниски насипа. След запълване на пространството между тях с различна по цвят и структура пръст и подравняване с хоризонтални пластове от жълто-кафява пръст, те са обединени в един общ насип (обр. 8).

А) По-голямата част от първия нисък насип попада в североизточния сектор на могилата. Височината му е около 3 м. Натрупан е от редуващи се пластове кафява и сивкава, глинеста пръст с различна дебелина. Проучването му показа, че под него е разположена основната структура, свързана с гробното съоръжение в могилата. Над този насип бе регистрирано подравняване с почти хоризонтален пласт от жълто-кафява пръст. Предвид функциите, които трябва да изпълнява (нивелиране на оформения общ могилен насип с оглед неговото донатрупване), пръстта в пласта е глинеста и сбита, вероятно трамбована. В него, или непосредствено под него, бяха открити голям брой фрагменти от елинистически амфори, някои от които със запазени части от печати върху дръжките (обр. 51). Може да се предположи, че това са следи от ритуални действия, свързани с окончателното насипване на първичната могила над централното съоръжение и обединяването ù с останалите в общ могилен насип.

Б) Вторият по-малък насип, който попада под общото заравняване и по-късно донасипване, е разположен в югоизточния сектор на могилата, като малка част от

Фиг. 9. Бронзова монета на Кардия (350-309 г.пр.Хр.).
Fig. 9. Bronze coin of Kardia (350-309 BC)

него попада и в североизточния. Височината му достига до около 4 м, а стратиграфията му е идентична с тази на гореопоисания насип. В него, без връзка с конкретен контекст, беше открита монета, покрита с дебела зелена патина. След почистването ѝ на аверса личи глава на Деметра на дясно, а на реверса – лъвска глава. Най-вероятно монетата е на Кардия, сечена в периода 350-309 г. пр. Хр. (обр. 9; Кат. № 1). Доколкото ни е известно, точно такава комбинация на реверса и аверса не е публикувана. Поотделно те могат да бъдат видени в известни различни версии. По размерите (d 17.5 мм) и иконографията на главата на Деметра, тази емисия е близка до тип I.B.2 по Ю. Цветкова (Tzvetkova 2009, 39-40, 46 cat. No 62-63), а реверса – до други емисии (Мушмов 1912, 310 № 5492, Табл. XXXIII.10).

В) Очертанията на третия нисък насип, обединен впоследствие с двата, описани по-горе, личат в контролния профил в посока юг. Вероятно по-голямата му част е разположена в границите на югозападния сектор на голямата могила. Натрупан е от пръст със същите характеристики като първите два насипа.

Структури и съоръжения

1. Вторични гробове от късната античност

Още при почистването на могилния насип от растителност, по повърхността на билото му беше установено наличие на отделни човешки кости. Повечето от тях най-вероятно са свързани с унищожени гробове при вкопаването на триангулачния знак на върха на могилата и със споменатия изкоп за наблюдение, разположен северно от него. Различна е ситуацията в кв. З/-1, където вторичният гроб е локализиран по видимите над повърхността на насипа части от скелета.

В най високата част на могилата бяха проучени и документирани 9 гроба (вж. обр.5). Обредът е трупополагане. Скелетите са в лошо състояние, положени са по гръб, в изпънато положение, с ръце на гърдите или в областта на корема и са ориентирани в посока изток-запад, с леко отклонение на югозапад. На различни нива до дълбочина 1.40 м под триангулачния знак, са регистрирани и останки от поне още 3 или 4 скелета, разрушени от изкопи от ново време.

По време на проучването на вторичните гробове не бяха установени ясни следи от гробните съоръжения. Най-вероятно са използвани плитки гробни ями, вкопани в съществуващия могилен насип. По положението на скелетите, повечето от които следват денивелацията на могилния насип, може да се заключи, че гробните ями не

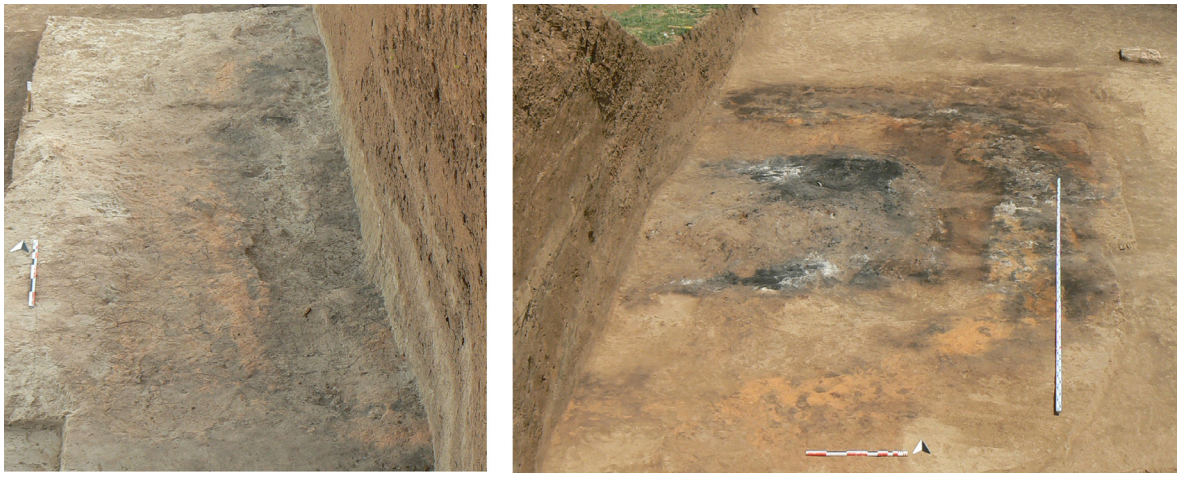

Фиг. 10. Очертания на кладата: североизточен сектор на могилния насип (дясно) и северозападен сектор на могилния насип (ляво)
Fig. 10. Pyre outlines: northeast (right) and northwest sectors of the mound (left)

са били добре оформени. Особено ясно това е илюстрирано от ситуацията при гроб 3 в квадрат Ж/-1. Там наклонът на скелета на запад е значителен, като разликата в нивата на черепа, таза и долните крайници достига до 10 см.

Пет от късноантичните гробове съдържат инвентар – това са бронзови гривни, обици, стъклен ринг и мъниста. Прави впечатление гроб 2 в кв. Е/-1, в който са открити четири бронзови гривни. Освен тези находки са намерени фрагменти или цели стъклени рингове, които обаче нямат връзка с определен контекст. Бронзова фибула, открита в северната периферия на могилния насип, макар и с малко по-късна дата, вероятно също е свързана с разрушен вторичен гроб на върха на могилата. Според характеристиките на инвентара вторичните гробове могат общо да бъдат датирани във втората половина на IV в[5].

Централно гробно съоръжение: гроб-клада

Проучването на северната половина на могилния насип даде ясни индикации, че централното съоръжение е разположено именно в тази част на Голямата могила. В пръстта на първичната могила почти напълно липсват археологически материали. Такива започват да се откриват основно в дълбочина, при достигане до най-високите нива на централното съоръжение.

Останките от кладата попадат изцяло в кв. В/0, Г/0, Д/0, Г/-1, Д/-1 и в западните части на кв. В/1, Г/1 и Д/1. Пръстта в най-високата част на съоръжението има значителна плътност и твърдост. Тези характеристики на пласта, под който се открива структурата, се дължат на засипването ѝ с пръст в процеса на гасенето на кладата. Тук, в централния участък, преобладава кафеникавият, до оранжево-червен цвят. Налице са и петна с различен цвят – обгоряла до черно или до бяло пепел в периферията на най-силно горялото, централно петно (обр. 10). В цялата площ на този централен участък бяха открити единични, обгорели бронзови предмети, част от които полустопени. За някои от тях може да се допусне, че са мъниста или топчета от бронзов

5 Материалите от къснонатичните гробове са обработени и ще бъдат публикувани от д-р Боян Думанов.

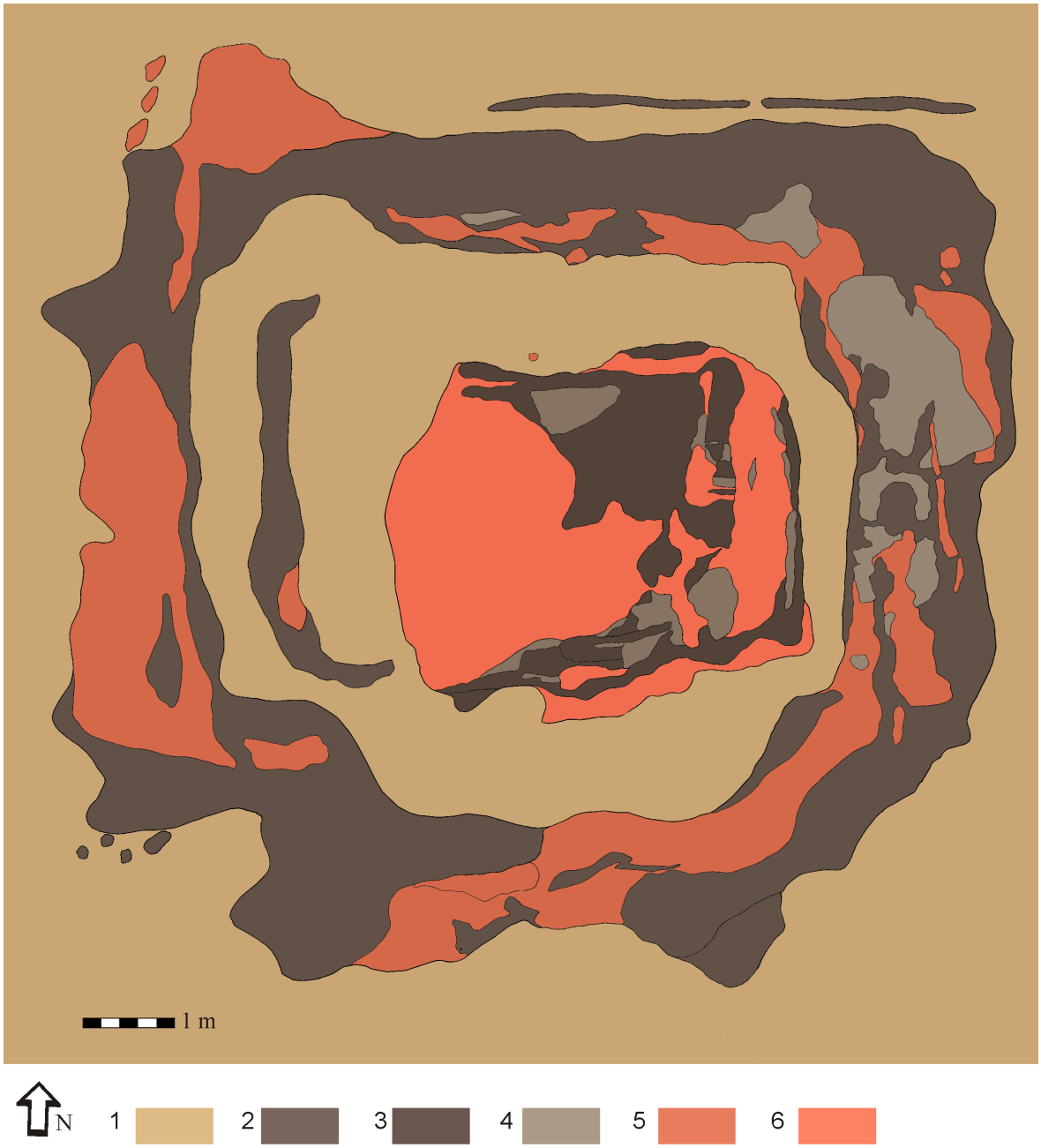

Фиг. 11. Останки от кладата (нива на пълното и разкриване в централната част и периферията (142.84-142.47м надморска височина). 1 – материк; 2 – обгорена пръст с тъмносив цвят; 3 – силно горяла пръст с концентрация от въглени, черен цвят; 4 – плътен слой пепел (бял цвят); 5 – отухлена горяла пръст с оранжево-червен цвят; 6 – отухлена, силно горяла пръст, червен цвят

Fig. 11. Remains of the pyre (levels in the central zone and the periphery of the context: 142.84-142.47m). 1 – sterile soil; 2 – burnt soil, dark grey colour; 3 – heavily burnt black soil with high concentration of charcoal; 4 – dense layer of ash, white colour; 5 – hard, burnt soil with reddish-orange colour; 6 – heavily burnt soil with red colour.

венец, но функцията на повечето предмети остава неясна.

В най-високата част от останките от съоръжението пръстта е видимо по-тъмна, примесена с множество дребни и средни по размер въглени и единични горе-

ли костици. Всички те лежат върху силно отухлена пръст с червеникаво-керемиден цвят, придобит вследствие на високата температура, на която е бил подложен този участък. На места (особено в източната част на кв. Г/0 и в западната част на кв. Г/1) са регистрирани тъмносиви петна от пепел с неправилна форма. Внимателното проследяване на очертанията на структурата дава основание да се приеме, че мястото, където е разположена същинската конструкция на кладата, е с площ около 16 кв. м (приблизително квадратна форма с размери 4 х 4 м). В тази част дебелината на пласта пепел, съдържащ овъглените останки достига до 0.40 м.

Около описаната конструкция е регистриран втори пръстен от опалена пръст и пепел с неголяма дебелина (от 3 до 6 см), който обгражда същинската клада. Диаметърът му е приблизително 9 м (обр. 11). В пространството между конструкцията на кладата и този обграждащ пръстен почти липсват следи от горене. В този участък пръстта не е опалена до червено, а тънкият слой пепел на места може да се разглежда като разнесен при проследяването на общите очертания на контекста. Това дава основание да се разсъждава най-общо в две направления.

Първото от възможните обяснения за наличието на външната обграждаща ивица от горяла пръст е свързано с предварителното ограждане и пречистване чрез огън на пространството, в което впоследствие ще бъде изградена кладата. След изгас(я)-ването на огъня, в центъра на този външен пръстен е изградена същинската дървена конструкция. Възможно е със същата цел пръстенът да е оформен и запален след окончателното кремиране на покойния – като последен етап от действията по раздялата с мъртвия, преди насипването на първичната могила.

Втората възможност предполага предварително изграждане на кладата и струпване на дърва в пръстен около нея, след което те са запалени и горели едновременно.

Категорични данни в подкрепа на една от двете възможности не бяха установени по време на проучването. Поради това, с необходимата за избягване на свръхинтерпретация предпазливост, ще отбележим само, че първият вариант (неедновременното горене в двата участъка на контекста) обяснява по-добре липсата на опалени до червено участъци в пространството между кладата и пръстена около нея, както и на дебели пластове пепел там.

При проучването на централната част на горялото пространство са установени участъци със запазени на място овъглени останки от конструкцията на съоръжението (обр. 12). Те са най-добре съхранени в северната част (особено североизточния ъгъл), и по южната дълга страна на петното, маркиращо площта на изгорялата конструкция. Останките са запазени във вид на следи от горяло дърво, разпадащи се на пепел при тяхното проследяване и разкриване. Откритите въглени са сравнително малко на брой и с малки размери. Това, както и състоянието на костните останки, за които ще стане дума по-долу, показва, че огънят е бил много силен и в продължение на дълго време е поддържана много висока температура, необходима за такова пълно и равномерно овъгляване на дървесината и човешките останки.

В първия споменат участък, в пласт с ниво 142.55 м – 142.45 м, са регистрирани останките от горяло дърво с дължина около 0.50 м, разположено в посока север-юг (обр. 12 г). Разкрити са и очертания на сравнително добре запазени по-тънки греди, разположени успоредно една на друга и перпендикулярни на споменатите по-горе (т.е. ориентирани в посока изток-запад). Може да се предположи, че този сектор бележи североизточния ъгъл на основната дървена конструкция на кладата. В този участък е документирано наличието на повече от десет успоредни тънки греди, раз-

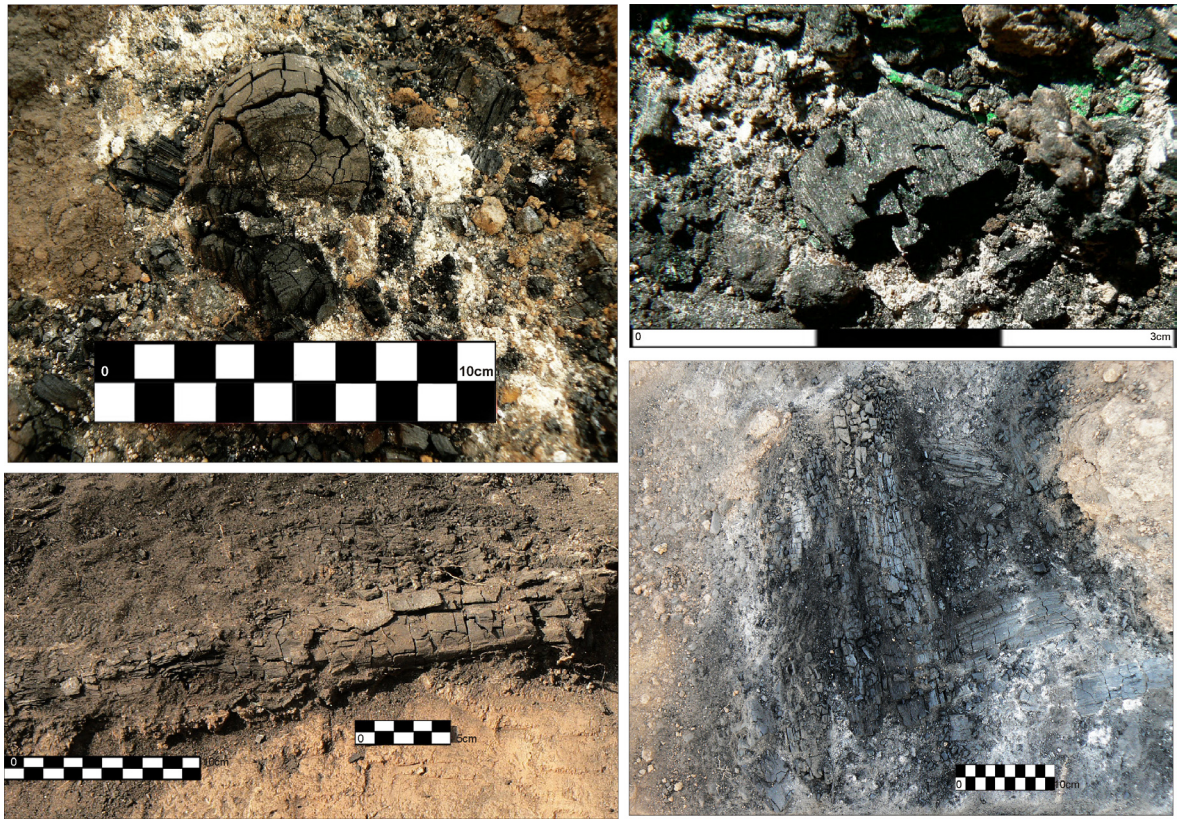

Фиг. 12. Останки от кладата (детайли): а) срез на запазена греда (горе ляво); б) детайл с бронзови телчета (горе дясно); в) поглед отгоре (долу дясно); г) останки от горяло дърво в североизточния ъгъл на кладата, дълга запазена греда (долу ляво).
Fig. 12. Pyre remains (details). a) section of a preserved beam (top left); b) detail with bronze wires (top right); c) view from above (bottom right); d) burnt wood remains from the northeast corner of the pyre, preserved long beam (bottom left)

положени в посока И-З (обр. 13). На места се разкриват и такива, разположени перпендикулярно на тях, т.е. ориентирани в посока С-Ю (обр. 14). Максималната запазена дължина на гредите, ориентирани изток-запад достига общо до около 1.50 м. По запазените останки от горялото дърво може да се предположи каква е ширината на отделните греди, от които е изградена конструкцията на съоръжението – между 3-4 и 5-7 см. Между някои от тях няма свободно пространство – те почти се допират, други са на около 5 см една от друга (обр. 15). Овъглените греди лежат в пласт сиво-бяла до тъмна пепел върху червеникаво-оранжевата, отухлена пръст на материка.

Същата е ситуацията и по южната страна на централното пространство на кладата. Тук са разкрити горелите останки от осем греди, ориентирани изток-запад.

В централната част на останките от конструкцията на кладата (където дебелината на пласта е най-голяма), беше направен стратиграфски срез, ориентиран север-юг, чиято максимална височина е 0.37 м (обр. 16). Оформеният профил показва, че в най-високата част от кладата пръстта е с най-слаби следи от горене, а на места и негоряла. Следите от този пласт са съвсем тънки поради изчерпването му при очертаването на границите на останките от конструкцията и очевидно маркират етапа на окончателното гасене на огъня чрез засипването му с негоряла пръст. В дълбочина се редуват глинеста пръст, неравномерно горяла (на места отухлена, а в други участъци сбита

Фиг. 13. Останки от дървената конструкция на кладата (североизточен ъгъл).
Fig. 13. Remains of the wood construction of the pyre (northeast corner)

и по-слабо горяла) с части от горяла дървесина. В централната и южна част на среза се наблюдават ивици сиво-бяла пепел, разположени между редове с останки от греди. Пръстта в дълбочина е по-силно горяла. Във високите нива на конструкцията гредите са с по-малка ширина и дебелина, с четириъгълно сечение, наредени сравнително равномерно, докато в дълбочина те са с кръгло сечение и по-голям диаметър. Според запазените останки може да се предположи, че конструкцията е имала поне шест нива греди, ориентирани в посока изток-запад, редуващи се с толкова нива, ориентирани север–юг. Под тях следва тъмна хоризонтална ивица пръст с максимална дебелина до 7 см, оцветена до черно при горенето. Тя бележи основата на кладата. Под нея следва пласт отухлена пръст с дебелина до

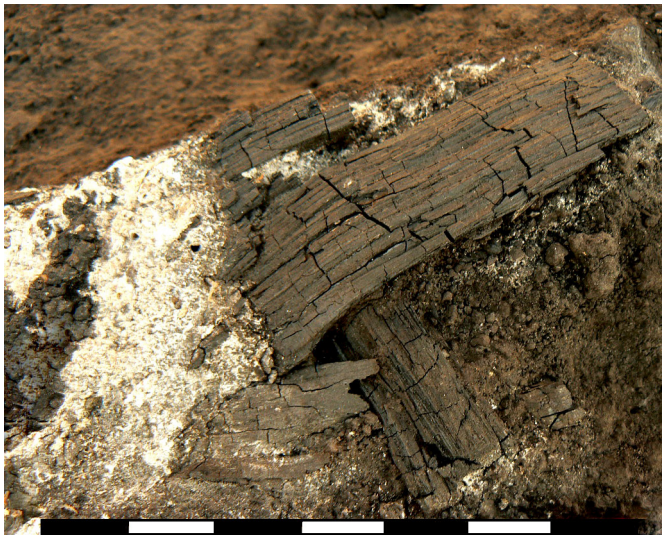

Фиг. 14. Останки от дървената конструкция (детайл).
Fig. 14. Remains of the wood construction of the pyre (detail).

Фиг. 15. Останки от дървени греди от кладата (детайл).
Fig. 15. Remains of wood beams from the pyre (detail).

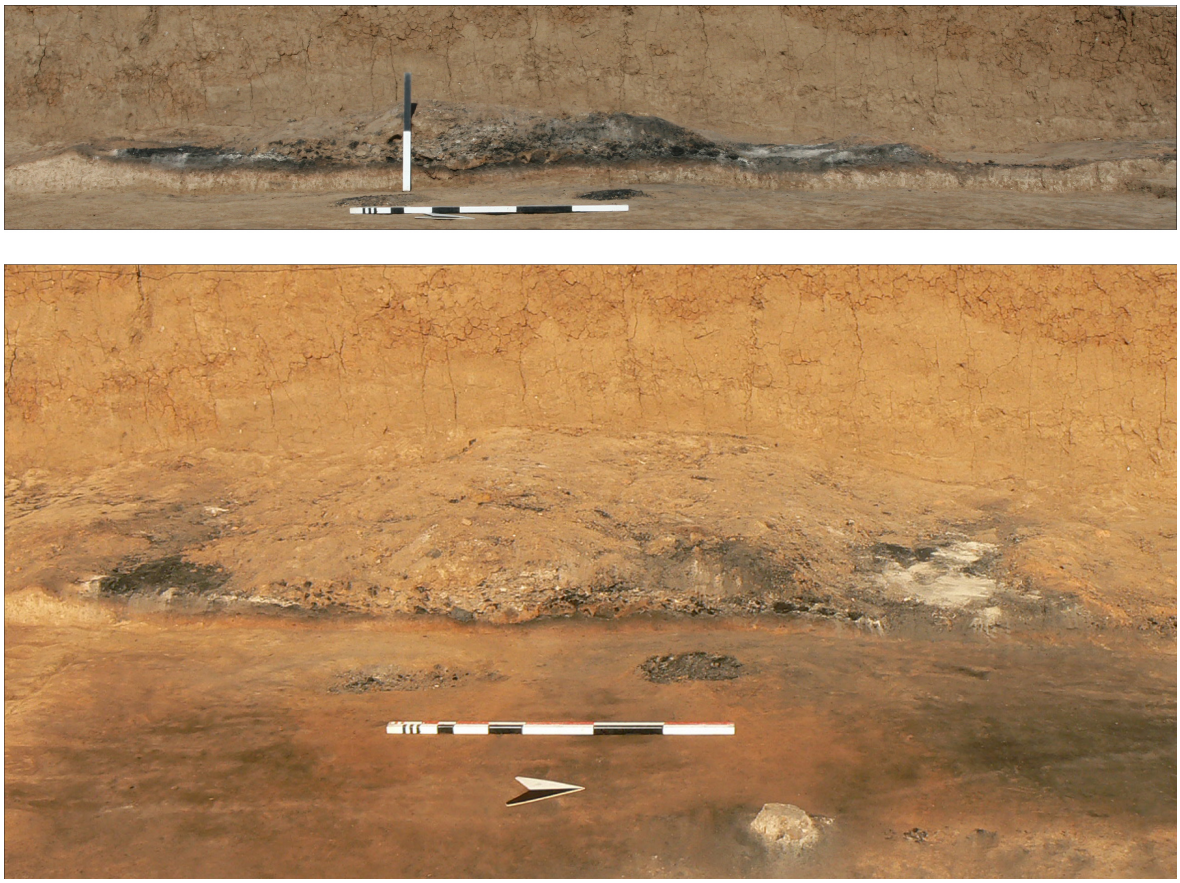

Фиг. 16. Стратиграфски разрез север-юг в централната част на кладата.
Снимка: Д. Янкулов
Fig. 16. North-south cross-section through the central part of the pyre.
Photo: D. Yankulov

4 см (ниво 142.47 м), разположен непосредствено върху глинестата, жълтеникава, сбита пръст на материка (обр. 17).

След пълното проучване на останките от конструкцията, на ниво 142.45 - 142.43 м са установени очертанията на пет негативни контекста. Четири от тях бележат ъгловите точки на пространство с неправилна правоъгълна форма, а петият е разположен в близост до неговата западна граница. Двете източни вкопавания в материка имат приблизително правоъгълна форма със заоблени ъгли, докато останалите са с неправилни овални очертания (обр. 18). Запълнителят им съдържа единични метални частици от горели предмети, бронзови топчета, части от костени предмети, носещи

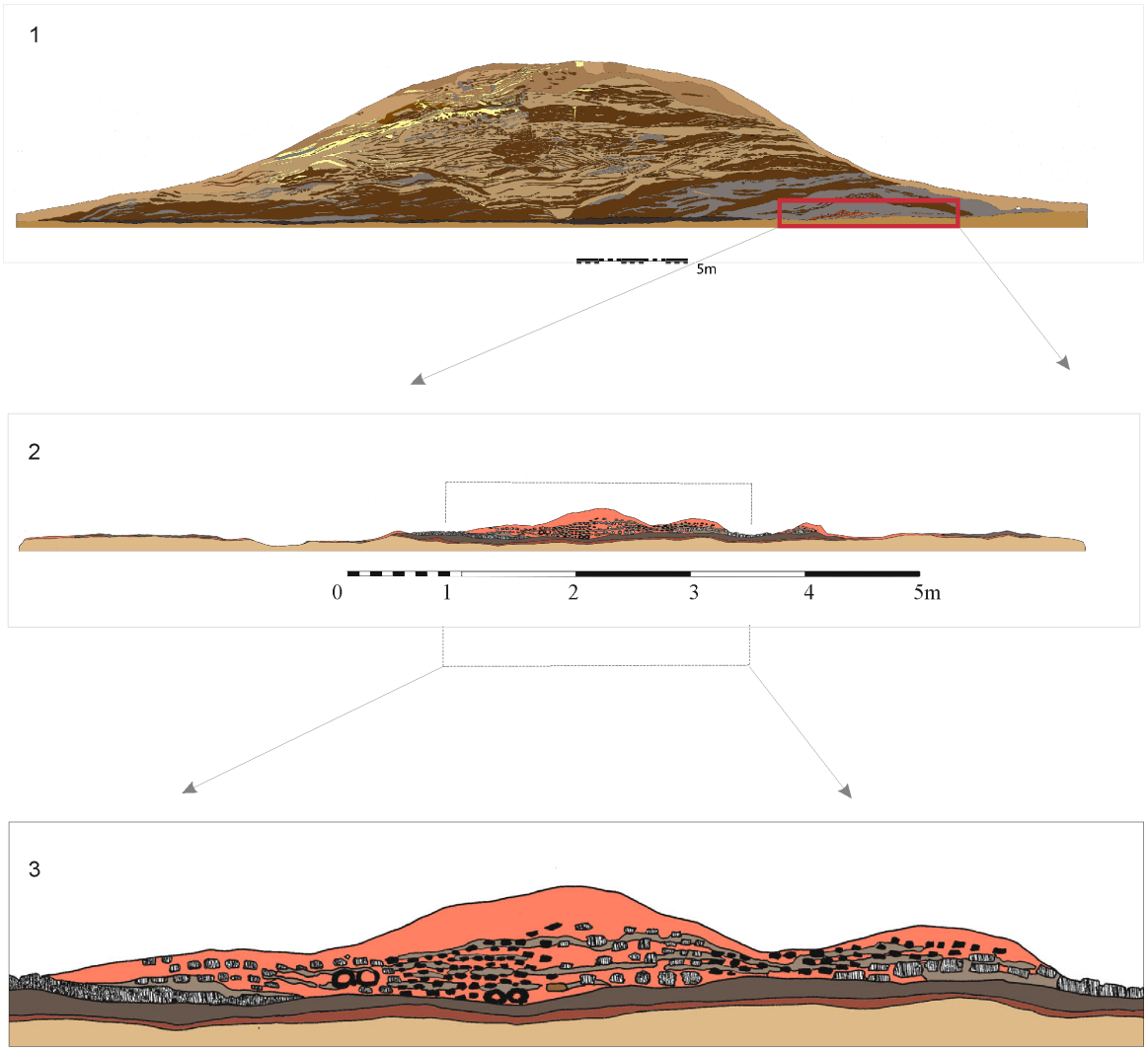

Фиг. 17. Стратиграфски разрез Север-Юг през централната част на кладата и детайл от кладата. 1 - разположение на кладата спрямо централен профил на могилата (север-юг); 2 - стратиграфски разрез през централната част на кладата; 3 - детайл от разреза на кладата. Редуващи се отухлена, силно горяла оранжева пръст, тъмносиви ивици пепел и въглени, запазени единични гредички с ширина до 10 см и редове от греди. Тъмен сив пласт и материк с бежов цвят под основата на кладата.

Fig. 17. North-south stratigraphic section in the central part of the pyre. 1 – pyre location in relation to the central profile (north-south) of the burial mound; 2 – cross- section through the central part of the context of the pyre; 3 – pyre cross- section, detail. Alternating hard and heavily-burnt orange soil, dark grey strips of ash and charcoal, preserved single beams up to 10 cm wide and rows of beams. Dark grey layer and beige-colored sterile soil are visible under the base of the pyre.

следи от съприкосновение с огън, горели костици, въглени, бронзова апликация, железен пирон. Възможна интерпретация на тези контексти определя четирите ъглови вкопавания като легла на подпори, държащи основната конструкция над нивото на терена с цел осигуряване на по-добра циркулация на въздуха, извлеченият кислород от който осигурява продължителност на процеса на горене и постигане на по-високи температури.

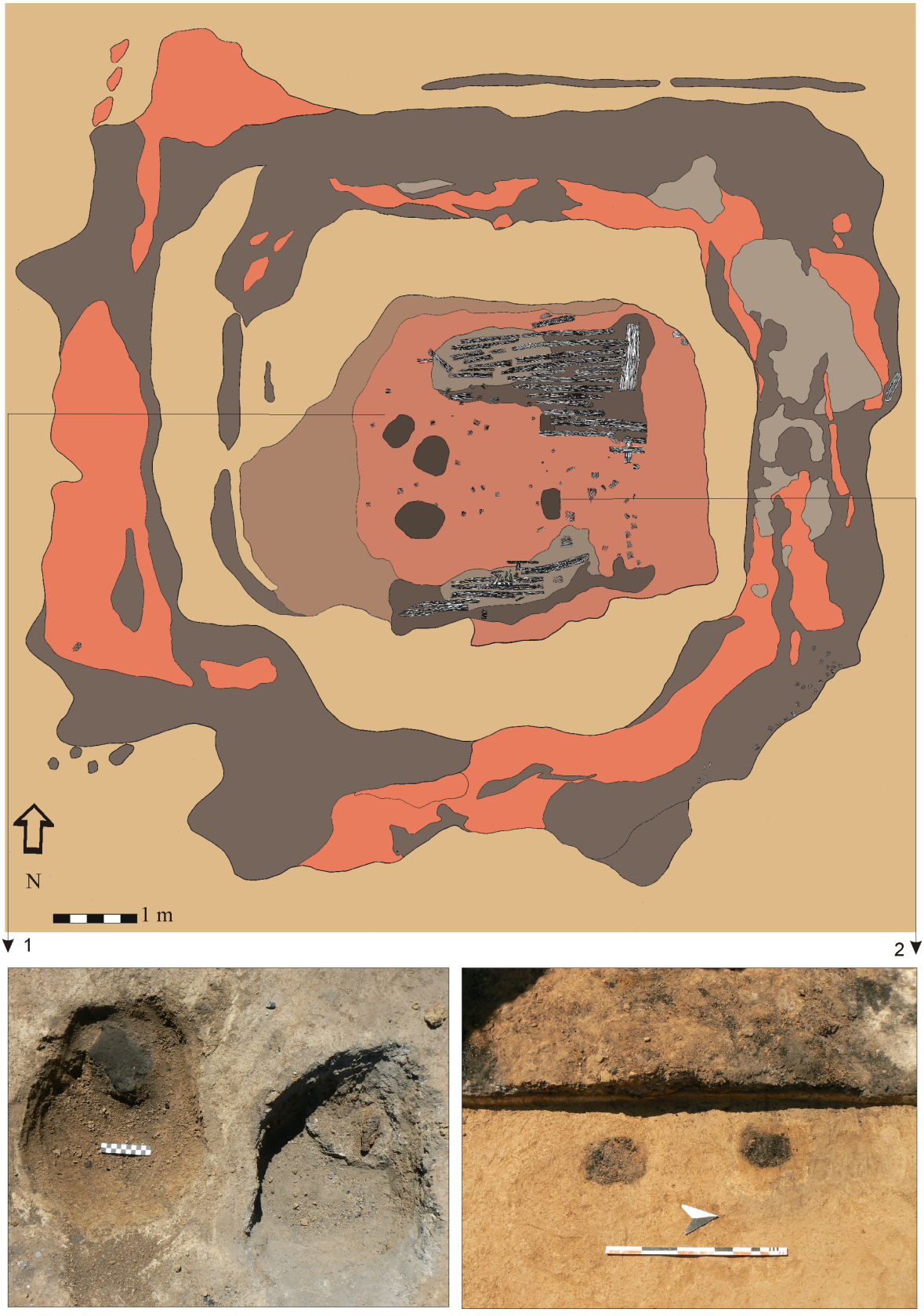

Фиг. 18. Негативни контексти под нивото на останките от дървената конструкция в западната (долу дясно) и източната (долу ляво) част на кладата.
Fig. 18. Negative contexts under the level of the wood structure remains in the western (bottom right) and the eastern (bottom left) parts of the pyre

Фиг. 19. Железни пирони от конструкцията на кладата.
Fig. 19. Iron nails from the construction of the pyre.

Описаната ситуация дава възможност да се изгради приблизителна представа за действията, свързани с подготовката на кремацията. Първоначално теренът, върху който ще бъде разположено съоръжението е бил нивелиран с тънък пласт (дебелина до 0.20 м) сива пепелива пръст. В това пространство е очертан кръг с диаметър 9 м, по чиито граници е запален сравнително слаб огън. След изгас(я)ването му, във вътрешността на „осветеното“ пространство е изградена дървена конструкция, върху която да бъде положено тялото на покойния за предстоящата кремация. В терена са вкопани четири вертикални греди, които служат като подпори за хоризонталната част на конструкцията. Тя се състои от поне шест нива сравнително тънки дървени греди, разположени успоредно една на друга. Ориентацията им през ниво е съответно север-юг и изток-запад. Може да се приеме, че отделните „скари“ са били сковани и скрепени помежду си с железни пирони. Аргумент в полза на такова предположение е голямото количество цели или части от пирони (над 25 бр.), открити в границите на централното съоръжение. По-запазените от тях са с големи размери, масивни с плоска глава и имат работна част с четвъртито сечение (обр. 19). Дължината на запазените цели екземпляри най-често е 14-14.5 см, което предполага здрава и стабилна конструкция. С пирони е била закована и най-долната скара към вертикалните подпори. Свидетелство за това е пирон, открит в една от дупките за подпори. Върху така изградената конструкция е положено тялото на покойния и е запален огънят.

Друга възможна възстановка на конструкцията предполага четирите вертикални греди да са с височина равна на тази на цялостното съоръжение. По този начин те

играят ролята на външен скелет, „пакетиращ“ отделните нива греди (McKinley 1997, 131, fig. 1, 132). Този вариант предлага значителна стабилност на конструкцията дори и след началните фази на горене, когато овъглените горни нива пропадат надолу към основата.

При извършения археоботанически анализ са установени запазени овъглени останки от ела (Abies sp.), явор (Acer sp.), габър (Carpinus sp.), леска (Corylus sp.), ясен (Fraxinus sp.) и дъб (Quercus sp.) (Славова 2013, 14).[6]

Известно е, че твърдите широколистни видове с по-високо специфично тегло, каквито са дъбът, яворът и ясенът, имат много висок коефициент на полезно действие. Тази дървесина е подходяща за постигане и продължително поддържане на много висока температура, необходима за пълното кремиране на човешкото тяло до степен дребни, калцирани костни фрагменти с песъчлива структура. От друга страна, меката иглолистна дървесина изгаря много по-бързо, горейки с къс пламък. Въпреки това, тя е напълно подходяща за постигането на температура от 270-300° С, необходима за първоначалното запалване на огъня. В разглеждания случай останките от ела очевидно са свързани с материал, използван за разпалването на кладата.

Конструкцията на дървеното съоръжение е съобразена с необходимостта от продължителното поддържане на високи температури. Полученият „топящ се огън“ осигурява значителна горивна площ, като изгорелите останки постепенно се свличат към основата и образуват пласт пепел, въглени и дребни фрагменти калцирани кости (McKinley 1997, 134, 135, fig. 4). В конкретния случай, приблизително в центъра на останките от изгорялата конструкция е регистрирано голямо петно бяла пепел и по-едри калцирани кости, останало след изгарянето на покойния. Дебелината на оформения пласт в границите на петното достига до 7-8 см. Това предполага, че след изгарянето костите не са събрани и препогребани на друго място, а са оставени in situ. **Допълнителен аргумент в полза на липсата на специално изградено гробно съ**оръжение под могилния насип или пренасянето на останките и погребването им на друго място е изключително богатият и разнообразен набор предмети, поставени в границите на пространството с останките от кладата.

Гробен инвентар от централното съоръжение

При цялостното проучване на останките от кладата са открити многобройни и разнообразни предмети, които недвусмислено показват високия военен, а вероятно и обществен статус на кремирания. Представени са богат набор елементи на въоръжението; части от предмети, свидетелстващи за висок статус- златен венец; елементи от конска сбруя; местни и вносни керамични съдове; златен статер от Филипов тип; предмети, изработени от кост, стъклена паста, бронз и желязо. Функциите на част от последните остават само предполагаеми или неясни, поради състоянието, в което са открити. Концентрацията на находки, свързани с гробния инвентар е най-висока в пласта от ниво 142.56 м до ниво 142.46 м, в очертанията на работния квадрат Г/0, където е разположена основната част на конструкцията на кладата.

---

6 Археоботаническият анализ е извършен от д-р Иванка Славова, тогава докторант при Катедра Археология на СУ „Св. Климент Охридски“. Един от фрагментите от леска е със следи от обработка и вероятно е част от предмет.

Фиг. 20. Разположение на оръжията върху пласт кремирани кости (детайл).
Fig. 20. Position of the armaments over a layer of cremated bones (detail)

1. Елементи на въоръжението

Махайра и копия

Предметите, които определят не само пола на кремирания, но и разкриват статуса му на воин, са откритите останки от оръжия, чиито брой и разнообразие предполагат високи материални възможности и съответстваща на тях позиция във военната йерархия. Комплектът нападателно въоръжение включва върхове от общо дванадесет копия и още пет втулки без запазено острие, както и една махайра.

По-голямата част от оръжията са струпани на куп в централната част на останките от конструкцията на кладата. "Колективната находка" лежи върху описаното по-горе петно калцирана пепел, съдържаща и по-едри части от кремирани човешки кости (обр. 20). Вероятно оръжията са били внимателно подредени, тъй като върховете на копията и махайрата са насочени на изток, а втулките са разположени почти в една линия. Състоянието, в което са открити, е много лошо. Те са силно корозирали, напукани и слепени едно за друго (обр. 21). Това наложи да бъдат „изрязани" заедно с пръстта под и около тях, за да бъдат вдигнати за консервация и реставрация. Впоследствие е установено, че състоянието на метала не позволява оръжията да бъдат почистени напълно от корозията и да бъдат разделени. Поради това те са консервирани „в пакет" във вида, в който са открити, което силно ограничава възможностите за тяхното точно и прецизно определяне и описание (обр. 22). Въпреки това могат да бъдат разграничени махайра, два сауротера, четири върха от копия за водене на близък бой, три метателни копия и две, за които може да се предположи че са с универсално предназначение.

Махайрата е поставена в най-южната част на натрупаните оръжия. Острието (както и тези на копията) сочи на изток. Тя е силно корозирала, налице е загуба на метал в зоната на острието и в долната част на дръжката. Запазената ѝ дължина след консервацията е общо около 57 см, с максимална ширина около 5.8 см. Листът е дъговидно извит, с вълнообразно оформена режеща страна, най-широка в предната половина. На границата между острието и дръжката (която е негово продължение) е налице разширение, чието предназначение очевидно е да предпазва ръката, държаща меча. Задната половина на дръжката не е запазена, поради което оформянето на нейния край не може да бъде установено със сигурност (обр. 23; Кат № 2 а).

Като най-близка аналогия на описаното оръжие (дори и в териториално отношение) може да се разгледа махайрата от комплекса в Могила VII на елинистическия

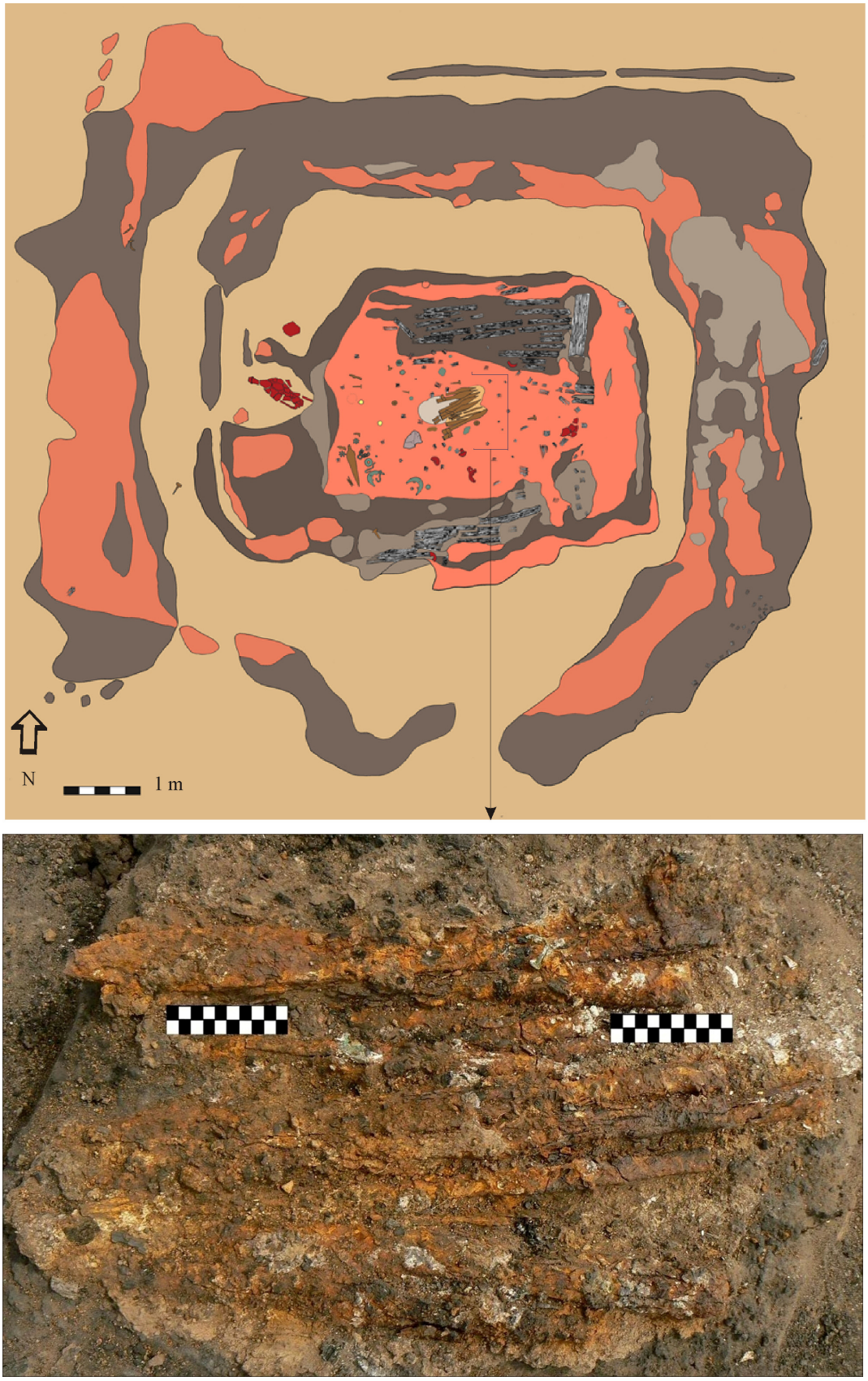

Фиг. 21. Елементи на въоръжението, открити в централната част на кладата.
Fig. 21. Armament elements found in the central part of the pyre

Фиг. 22. Оръжията от централната част на кладата в процес на консервация.
Fig. 22. The armaments from the central part of the pyre in a process of conservation

некропол на Кабиле, датиран в първата четвърт на III в. пр. Хр. (Гетов 1991, 175, 192, обр. 55). Аналогичното оформяне на листа на острието и на прехода му към дръжката позволява да допуснем същия завършек във формата на стилизирана птица глава със силно извит клюн. Подобен меч е открит и в богатия воински гроб от Маломирово-Златиница, датиран в средата на IV в. пр. Хр. (Агре 2011, 91, обр. III-25, 92, обр. III-26). По-ранен представител, със сходен начин на оформяне на острието и дръжката, може да бъде видян и във възстановката на махайрата от Голямата могила на некропола при Дуванлий, определен от проучвателя като "гръцки тип" меч (Филов 1933, 245, обр. 29, 246-247; 1934, 117, обр.140).

Появата на махайрата като оръжие за водене на близък бой вероятно трябва да се разглежда във връзка с усложняването и усъвършенстването на защитното въоръжение. Конструкцията на оръжието предполага по-висока ефективност за нанасяне на поражения върху по-голяма площ. Дъговидната извивка увеличава режещата/сечащата повърхност, с което се компенсира намалената възможност за нанасяне на прободни удари. Неговата масивност и тежест определят високия коефициент на полезно действие, като правят оръжието особено ефикасно дори и срещу метала, от който са изработени шлемовете и броните. Тези качества на меча са оценени още в самото начало на късната желязна епоха. С това може да се обясни и популярността и разпространението му в една много обширна територия, простираща се от Пиренейския полуостров до скитските степи и земите, подвластни на персийските царе.

Махайрата е използвана както от конницата, така и от пехотните формирования. Вероятно по-дългите екземпляри са били предназначени за употреба от конници. В конкретния случай, за махайрата от разглеждания комплекс може да се предположи дължина от около 70 см (заедно с участъците, в които металът не е запазен). Този раз-

Фиг. 23. Желязна махайра.
Fig. 23. Iron makhaira

мер я прави подходяща за употреба и от двата рода въоръжени формирования.

Според запазените си размери четири от откритите в тази зона *върхове за копия* могат да бъдат определени като предназначени за водене на близък бой. Острието на три от тях има лавролистна форма, а състоянието на четвъртото не позволява да бъде определено. Дължината на листа в тази група варира от 25.3 см до 33.5 см, при ширина 5-6.2 см, а общата дължина на трите екземпляра със запазени втулки – от 37.5 до 46 см (Кат. № 2 б-д). За два от върховете може да се допусне наличието на пластично оформено заоблено ребро в средата на листа. Най-общо тези върхове могат да бъдат отнесени към тип I по класификацията на Н. Торбов (Торбов 2001, 8).

Вероятно с някои от тях трябва да бъдат свързани двата тежки и масивни *сауротера*, открити в същия участък. Общата им дължина е съответно 35 и 42 см (Кат. № 2 е, ж). Във връхната си част те са оформени като четиристенна пирамида. Предназначението на тези елементи е да осигуряват допълнителна здравина на дървената част на копието като предпазват долната ѝ страна от подбиване и дават възможности за стабилно забиване в земята в моменти, когато то не се използва по предназначение. По време на бой сауротерът увеличава поразяващите възможности на копието, като позволява нанасянето на пробождащи удари и с двата му края. С такива размери и значителното си тегло, тези копия са по-подходящи за употреба от пехотни формирования в равнинни и открити местности. В документирани ситуации, при които подобни масивни върхове от копия и сауротери са запазени *in situ*, е предположена обща дължина на оръжието – около 2.00-2.60 м (срв. Игнатов 2006, 109; Агре 2011, 96).

Друга група оръжия от „колективната находка" включва три екземпляра, които могат да бъдат определени като *метателни копия*. Обединява ги по-малката обща дължина, вариращa от 29 до 34.5 см и сравнително теснияят лист – между 4 и 4.5 см. Острието е с издължена форма. Установимата дължина на листа между 19 и 26 см не изключва и универсалното предназначение на тези копия – и като метателни, и за водене на близък бой (Кат. № 2 з-й). Значително по-леки от предходната група, те биха могли да бъдат използвани и от конници.

Последните две *копия*, поставени тук, имат тесен и издължен лист на острието, с ясно изразено ребро в централната му част. Единият връх е с обща дължина 32 см, от която близо половината представлява дълга и тясна втулка. Максималната ширина на острието е 3 см (Кат. № 2 к). Вторият връх е в много лошо състояние. При него личи дългата и тясна втулка, а вероятната му дължина е 26.5 см (Кат. № 2 *л*). Копията, на които са принадлежали тези върхове, са леки и удобни за употреба от конници. При конструкцията им вероятно също е била търсена универсализация във функци-

Фиг. 24. Желязна втулка (свързващ елемент от сариса?).
Fig. 24. Iron bushing (joining element of a sarissa?).

оналността. Копие с такъв връх е еднакво ефективно за поразяване на противник на далечно разстояние, както и за нанасяне на пробождащи удари в близък бой с конник или пехотинец.

Положението, в което са открити описаните оръжия показва, че върховете и сауротерите на копията са били предварително демонтирани от дървените дръжки. След това те са подредени в централната част на изгорялата конструкция. Към тях е добавена и махайрата. Със сигурност може да се каже, че това е извършено след окончателното изгасяване на огъня и изстиването на пепелта. Може би съвсем съзнателно е избрано и мястото, където оръжията да бъдат поставени. Тук е най-голямата концентрация от изгорели до състояние на калцирана пепел човешки кости.

Интересен въпрос поставя един от петте, открити извън „колективната находка", *фрагменти от втулки*, при които не са запазени върхове. Той представлява железен цилиндър със запазена дължина 3.4 см и диаметри на отворите в двата си края съответно 2.9 и 2.7 см (обр. 24; Кат. № 3 а). Дебелината на метала е 0.3 см, което го прави по-масивен от останалите открити втулки. Две от находките сред струпаните оръжия в централната част на кладата имат приблизително същите диаметри на втулките си. Става въпрос за върха от копие с обща дължина 43.5 см и сауротера, дълъг 42 см. Това са едни от най-масивните елементи на нападателното въоръжение, открити в комплекса. Съвпадението на диаметрите на четирите отвора, както и еднаквата дебелина на метала, в частите, в които тя може да бъде установена, дават основание (с необходимата в случая предпазливост) да се предположи, че произхождат от едно и също копие. Ако това предположение е вярно, то очевидно тук става въпрос за голямо и тежко копие от рода на *сарисите*, използвани от македонската фаланга. Това дава възможност фрагментът с цилиндрична форма да бъде интерпретиран като централният свързващ елемент, с който двете половини на дръжката на копието са били съединявани преди употребата му в бойни действия. Този тип сглобка е засвидетелстван археологически в находка от некропола на Вергина. Изчисленията на М. Андроникос показват, че само дръжката на такова копие би трябвало да е около 5 м, а заедно с двата му накрайника общата дължина достига приблизително 6 м. (Andronikos, 1970, 102-105). Различните опити да бъде пресметнато възможното тегло на такова оръжие показват стойности между 6.5 и 15 кг за сариса с дължина над 5.5 м, чиято дръжка е изработена от дряново дърво (Andronikos, 1970, 104; Markle 1977, 324).

До момента от територията на България части от пехотинска сариса, от типа, публикуван от Андроникос, са идентифицирани единствено сред материалите от обекта при с. Драгоево, Шуменско (Stoyanov in press; публикуван е само върхът с дъл-

Фиг. 25. Връх от метателно копие.
Fig. 25. Javelin spearhead

жина 37 см, РИМ Шумен инв. № 6345 – Атанасов 1995, 58, No 58. Сауротерът е дълъг около 28 см, а втулката – около 23 см.).

Освен описаните оръжия, струпани на куп, в очертанията на останките от кладата са открити още три върха за копия, разположени самостоятелно. Едното от тях има втулка, дълга около 12 см. Тя се разширява леко в долния си край, който е профилиран. По дължината си е украсена с три двойки тесни и плитки жлебове. Върхът е с листовидна форма, чиято максимална ширина е в долната му част. Запазената дължина на острието е 12.5 см. По средата му е оформено високо и остро ребро. Тази конструкция и размерите определят копието като *метателно* (обр. 25; Кат. № 4). В близост до него, в югозападния сектор на горялото пространство са открити още едно метателно и едно копие за водене на близък бой. Физическото състояние на метала в момента на откриването им е изключително лошо (Кат. № 5; Кат. № 6).

Предполагаемото наличие на копие тип *сариса* сред другите копия за близък бой, колкото и рядък факт за вътрешността на Тракия, би могло да намери възможни обяснения. Извън традиционните отговори, свързани с трофеен характер на оръжието или с чужд етнически произход на покойния, интерес представлява и предложената в научната литература теза, че Филип II е заел идеята за конструкцията на тежкото македонско копие от сарисата, с която е бил ранен в бедрото при нахлуването в земите на трибалите през 339 г. пр. Хр. (Markle 1978, 490).

Формата на копията, предназначени за водене на близък бой има много дълга традиция на Балканите и в частност на територията на Древна Тракия. Нейното развитие може да бъде проследено назад във времето до късната бронзова епоха. Някои от наложилите се къснобронзови типове продължават да се употребяват и в началото на следващата епоха, след което са изместени от форми, за които освен дългото, масивно острие е характерна и удължена втулка (Буюклиев 1985, 28-30; Лещаков 2009, 27-28). Веднъж достигната, оптималната форма за нуждите на военното дело се запазва в продължение на много дълъг период, търпейки някои нововъведения или усъвършенствания, наложени от процеса на унификация на нападателното въоръжение през късната желязна епоха. В този смисъл тезата на Маркъл не е невъзможна, особено като се вземат предвид находките на върхове за копия за близък бой, открити

Фиг. 26. Бронзови апликации с полусферична форма.
Fig. 26. Bronze appliqués with semispherical shape

на територията на Северозападна България (Николов 1965; 1970; 1990).

Бронзови апликации

Особено място сред находките, открити в очертанията на останките от кладата, заемат девет апликации, изработени от бронзова ламарина. Те са намерени пръснати по цялата площ на горялото пространство. Условно, според оформянето си, те могат да бъдат разделени на три групи.

Най многобройна е групата, която обединява кръгли апликации с полусферична форма. От този вид са открити шест броя. Отличват се с по-малките си размери. Диаметрите им варират от около 2.4 до около 2.6 см, а височината – от 0.6 см до 1 см. Дебелината на листа ламарина, от който са изработени е около 0.1 см. В централната си и най-изпъкнала част те имат отвори, в които са запазени железни пирони с четвъртито сечение. Повечето от находките са открити смачкани или начупени (обр. 26; Кат. № 7 а-е).

Към втората група спадат две апликации, които имат умбовидна форма. Полусферичните изпъкналости имат диаметри съответно 2.4 см и 3 см. Ширината на периферииите на двете апликации е почти еднаква – 0.4-0.5 см. Изработени са от бронзова ламарина с дебелина 0.1 см. Височината им е съответно 0.8 см и 0.6 см. За втората може да се предполага, че е имала украса от вдлъбнати орнаменти по периферията, но фрагментираното състояние, в което е открита не ни позволява да бъдем категорични в това отношение (обр. 27; Кат. № 8 а-б).

Последната бронзова апликация е открита огъната, но добре запазена. Изработена е от тънка бронзова ламарина. Горната ѝ част е плоска, пробита в средата от железен пирон. Към периферията стените ѝ се спускат косо. Оформена по този начин, апликацията има трапецовидно сечение с височина 1 см. При състоянието, в което е открита, диаметърът на основата ѝ е 2.3-2.9 см (обр. 28; Кат. № 9).

Предназначението на апликации от този вид може да се търси в няколко на-

Фиг. 27. Бронзови апликации с умбовидна форма.
Fig. 27. Bronze appliqués with umbo-like shape

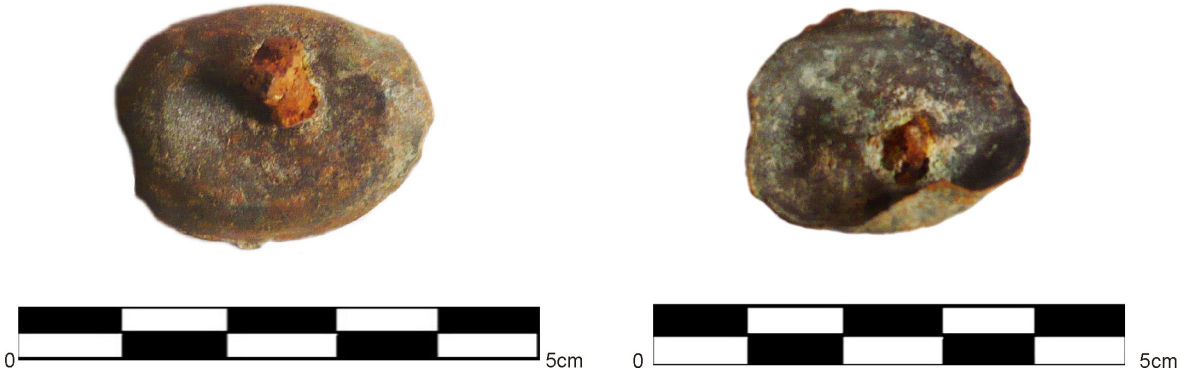

Фиг. 28. Бронзови апликации с трапецовидно сечение.
Fig. 28. Bronze appliqués with trapeze-like section

Фиг. 29. Бронзова юзда.
Fig. 29. Bronze bridle

правления. От една страна, те биха могли да служат за украса на ремъци от конска сбруя. Наличието на железни пирони, с които те са били прикрепвани (а не на халки от обратната им страна), прави такова допускане съмнително.

От друга страна, подобни апликации, изработени от бронз или от сребро, са

Фиг. 30. Състояние на юздата при нейното откриване: а) ситуации (горе); б) юздата в процес на консервация и реставрация (долу)
Fig. 30. Condition of the bridle when uncovered: a) various situations (top); b) the bridle in a process of conservation and restoration

открити сред находките на гроб А на некропола при Дервени (края IV в. пр. Хр.) и са интерпретирани като част от украсата на ризница или щит (Θέμελησ, Τουράτσογλου 1997, 194, 195, πίν. 52 – А30). Подобни на тях са открити и в гроб В от същия некропол.

Едни от най-представителните находки от комплекса в могилата Наип край Текирдаг са осем златни апликации с умбовидна форма. Те са пробити в центъра на най-изпъкналата си част и имат филигранна украса. На една от тях е представена кучешка глава с нашийник (Delemen 2004, 106, foto 105-107). Авторката свързва находките с украса за ризница, изработена от нетраен материал (Delemen 2006, 265-266). Металът, от който са изработени предметите, както и откритите седем халки за прикачване правят едно такова предположение напълно логично.

Както беше споменато, като средство за прикрепване при апликациите от Кабиле са използвани железни пирони. Силно корозирали, при някои от тях е възможно да се установи дебелина от 0.4-0.5 см. Тяхната масивност предполага да са служели за връзка с твърд материал, какъвто е дървото. По тази причина, с ред условности, все пак можем да допуснем, че те са били част от обков (украса) на щит. Фактът, че са открити на една много обширна площ може да се обясни с това, че този щит, както и останалите предмети, хвърлени в кладата, е бил предварително фрагментиран.

Въпреки че не са установени ясни следи, не може категорично да бъде отхвърлена възможността към набора защитно въоръжение да е имало и ризница, изработена от нетраен материал (кожа), с която покойният е бил положен върху конструкцията на кладата. Наличието на такъв доспех се предполага не само от богатия комплект нападателно въоръжение, но и от останалите белези за висок военен и аристократичен статус на кремирания.

Комплексът от Голямата могила при Кабиле, заедно с елементите от конско снаряжение, описани по-долу, представя сравнително пълен набор въоръжение, характерен за тежковъоръжената конница. Тук воинът е бил положен вероятно с пълния комплект оръжия, използвани приживе. Те предполагат и възможността при определени обстоятелства воинът да се е сражавал също и като пехотинец.

2. Елементи от конско снаряжение

При проучването на пласта с най-висока концентрация на находки бяха открити елементи на конското снаряжение, представени от юзда и два ремъчни разпределителя за оглавника на коня.

Бронзова юзда (обр. 29; Кат. № 10 а-д)

Юздата е изработена изцяло от бронз. Тя е била предварително „разглобена" на части, преди да бъде хвърлена в очертанията на кладата. Отделните ѝ елементи бяха открити пръснати на различни нива в пространство с приблизителни размери 1 х 1м (обр. 30). След консервацията и реставрацията, на базата на публикуваните паралели от Гърция и музейни колекции, юздата от Кабиле може да се отнесе към тип VII по класификацията на H. Donder (Donder 1980, 49-51, No 74-78, Taf. 9.), разграничен по находки от Ахая, Тива, Олинт и Додона. Съпоставена с целите екземпляри от Тива (в колекцията на Берлинския музей до Втората световна война – срв. Pernice 1896, 17 ff., Taf. III; Donder 1980, No 74, Taf. 9. 74) и Ахая (в колекцията на British Museum – срв. Vigneron 1968, 52, Pl. 22-d; Donder 1980, No 75, Taf. 9. 75), юздата от Кабиле показва

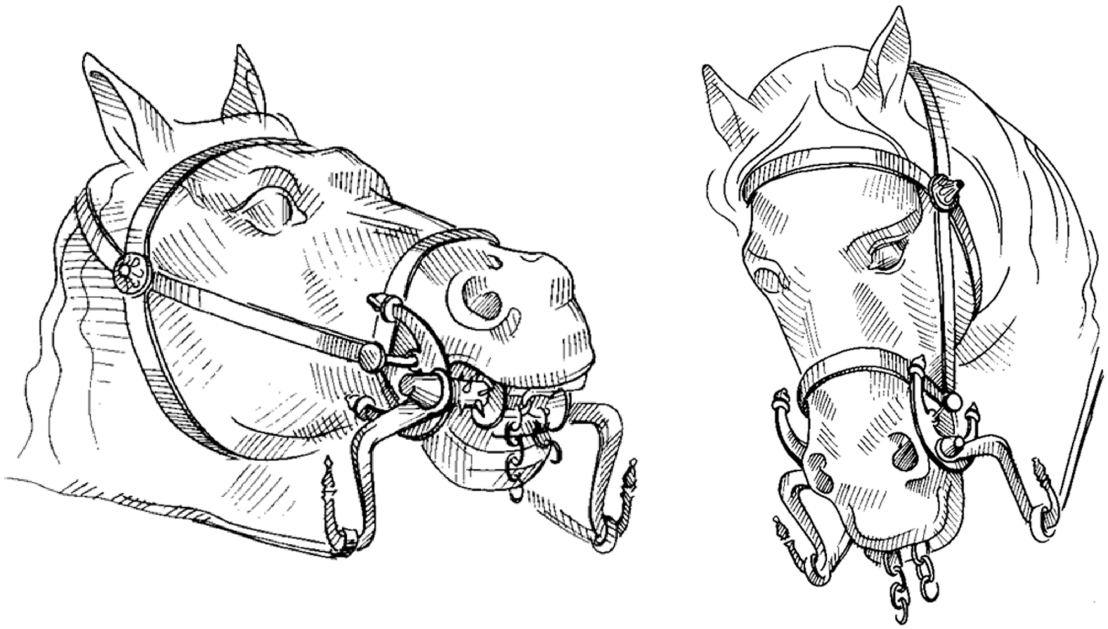

Фиг. 31. Графична възстановка на юздата. Автор: Я. Дейков
Fig. 31. Pictorial restoration of the bridle. Drawing Y. Deykov

както сходства, така и дребни различия. По оформлението на „таралежите", халките на лостовете и силуета на псалиите[7] тя има сходство повече с юздата от Британския музей, докато по наличието на верижки, заловени за халките на зъбалеца, показва сходство с екземпляра от Берлин.

Отличителен белег на типа е луновидната форма на псалиите (кнебелите). Цилиндрите с шипове („таралежи") и дисковете, нанизани върху лостовете на зъбалеца, правят тази юзда „строга" – заради неудобството за коня, и съответно, възможността ездачът лесно да го командва (обр. 31).

По време на проучването, в рамките на кладата бяха открити само три цилиндъра и един диск. След консервацията и реставрацията на юздата бяха установени известни различия в някои от съставните части на зъбалеца, което предполага, че, в един момент от употребата на юздата, той е бил ремонтиран. Вероятно единият му лост е бил подменен изцяло, тъй като е по-тънък и завършекът му отвън е по-различно оформен. Освен това, плоският пръстен във вътрешния му край е с отворени краища, докато при другия лост той е излят заедно с него. Различни форми имат и плоските плочки, разграничаващи свързващите пръстени от лостовете на зъбалеца.

Този тип юзди доскоро беше неизвестен за територията на Тракия. През последните години, при археологически проучвания са открити две юзди от тип VII по Дондер. Цяла юзда е открита в богатия войнски гроб в Панчова могила при Старосел. При нея, обаче, зъбалецът и лостовете за повода са изработени от желязо. Според проучвателя, комплексът от Панчова могила следва да се датира в първата половина на IV в. пр. Хр. (Китов 2008, 167, обр. 250). Ако се имат пред вид златните апликации, представящи хералдично разположени орли (Китов 2003, 41, обр. 53), имащи пряк

7 По въпроса за устройството на юздите с оригиналните старогръцки термини за отделните елементи, които в превод (повече или не) битуват в археологическата литература срв. Φακλαρις 1991, Σχέδ. 27. В българската литература се употребяват термините псалия (странична скоба) и кнебел.

Фиг. 32. Бронзови ремъчни разпределители.
Fig. 32. Bronze strap crossings

паралел в четири еднакви апликации от Летнишкото съкровище, датирани около средата на IV в. пр. Хр. (Венедиков 1996, 10, № 3, 18, фиг. 5), по-реалистичната дата за юздата от Панчова могила може би е около средата на IV в. пр. Хр.

Единичен бронзов кнебел, идентичен с тези от Голямата могила при Кабиле е открит сред инвентара на богатия воински гроб при Долна Козница, Кюстендилско, датиран в края на IV-началото на III в. пр. Хр. (Стайкова-Александрова 2006, 13). Кнебелът не е публикуван, но е представен в експозицията на РИМ-Кюстендил. Засега не ни е известна информация за юзди от кометирания тип от комплекси на север от Хемус.

Юздите от тип VII (по Дондер) са много близки по устройство с тези от следващия тип VIII (Donder 1980, 51-54, No 79-86, Taf. 10), който отговаря на тип X по класификацията на В. Вернер в корпуса на юздите от Среден и Долен Дунав (Werner 1988, 53-55, No 188-193, Taf. 25). Те имат същия строг зъбалец и разликата е само във формата на кнебелите, които при тип VIII (X) са с S-овидна форма. Юздите от този тип от Тракия и Македония се увеличават постоянно (Атанасов 1995, № 96; Гинев 2000, 35-36, обр. 35; Чичикова, Стоянова, Стоянов 2012, 101, кат. № 25, обр. с. 101; Φακλαρις 1991; Moore 2005). Следва да се добави, че юздите от тип XI по класификацията на В. Вернер, представени от две юзди от гробницата в Аджигьол, са вариант на тип X, като отликата им, при S-виден кнебел, е само добавеният кръстовиден елемент върху "строгия" зъбалец (Werner 1988, 53-55, No 188-193, Taf. 25)[8]. Двата типа (VII и VIII по Дондер)

8 Такъв S-овиден зъбалец имат още няколко типа, обособени от В. Вернер. Ако се изходи от функцията – възможност за по-сигурен контрол на коня (при военни действия или при лов на опасни хищници), юздата от некропола при Зимница, със строг зъбалец, поставена в тип V на Werner (1988, 38, cat. No 123, Taf. 18, 77 A. 17), е по-скоро вариант на типове X и XI, при които двете халки за ремъците към оглавника са припоени към външната повърхност на кнебелите, за разлика от кнебелите на тип V, където те са пробити, в същата плоскост в самото тяло на кнебелите, и по различния захват към повода на юздите.

Фиг. 33. Връзка между листата и стъблото.
Fig. 33. Connection between the leaves and the stem

се развиват и употребяват успоредно в късноκласическата и ранноелинистическата епоха. Една от илюстрациите за това е фактът, че две от целите юзди, преставители на двата типа, са били открити в един гробен комплекс в Тива (?), като към оглавника, свързан с юзди от тип VIII, в местата където се кръстосват ремъците са използвани разпределители от тип, открит и в гробната камера на гробница II – т.нар. гробница на Филип II (срв. Pernice 1896; Φακλαρις 1991, 2-3, 32, Σχέδ. 1-3, 23).

Изхождайки от посочената по-горе реконструкция на П. Факларис на юздата с оглавник от Вергина от тип VIII по Дондер приемаме, че двата бронзови ремъчни разпределителя, открити в гроба-клада при Кабиле (обр. 32; Кат. № 10 е), са били поставени на оглавника, на едно от местата, където се кръстосват хоризонталните и вертикалните ремъци (вж. обр. 31). Не е изключено да е имало и още една двойка разпределители, която при обстоятелствата на гроба-клада да не е достигнала до нас.

Ремъчните разпределители от Кабиле намират много близки аналози сред находките от Драгоево, Шуменско (Атанасов 1995, 91, обр. 101) и тези от гроб В от некропола при Дервени (Θέμελησ, Τουράτσογλου 1997, 85. В 128, πίν. 96). При последните палметата е осемлистна и отсъства украсата на диска. Подобен на разпределителите от Дервени е все още непубликуваният от комплекса при Долна Козница, Кюстендилско.

3. Останки от венци

Едни от най-важните елементи в набора предмети, поставяни в гробовете и маркиращи особения статус на покойника, са венците. В очертанията на кладата от Голямата могила до Кабиле са открити части от поне два венеца – златен и бронзов.

Части от златен венец

Въпросът за функцията на златния венец в гробните комплекси в Тракия (инсигния или погребален) все още не е получил еднозначен и категоричен отговор. Тук венците се появяват през ранната елинистическа епоха и навлизането им се свързва със засиленото елинско влияние върху тракийската аристокрация. Повечето от из-

Фиг. 34. Част от златен венец (ситуация при откриването).
Fig. 34. Part of a golden wreath (situation when uncovered)

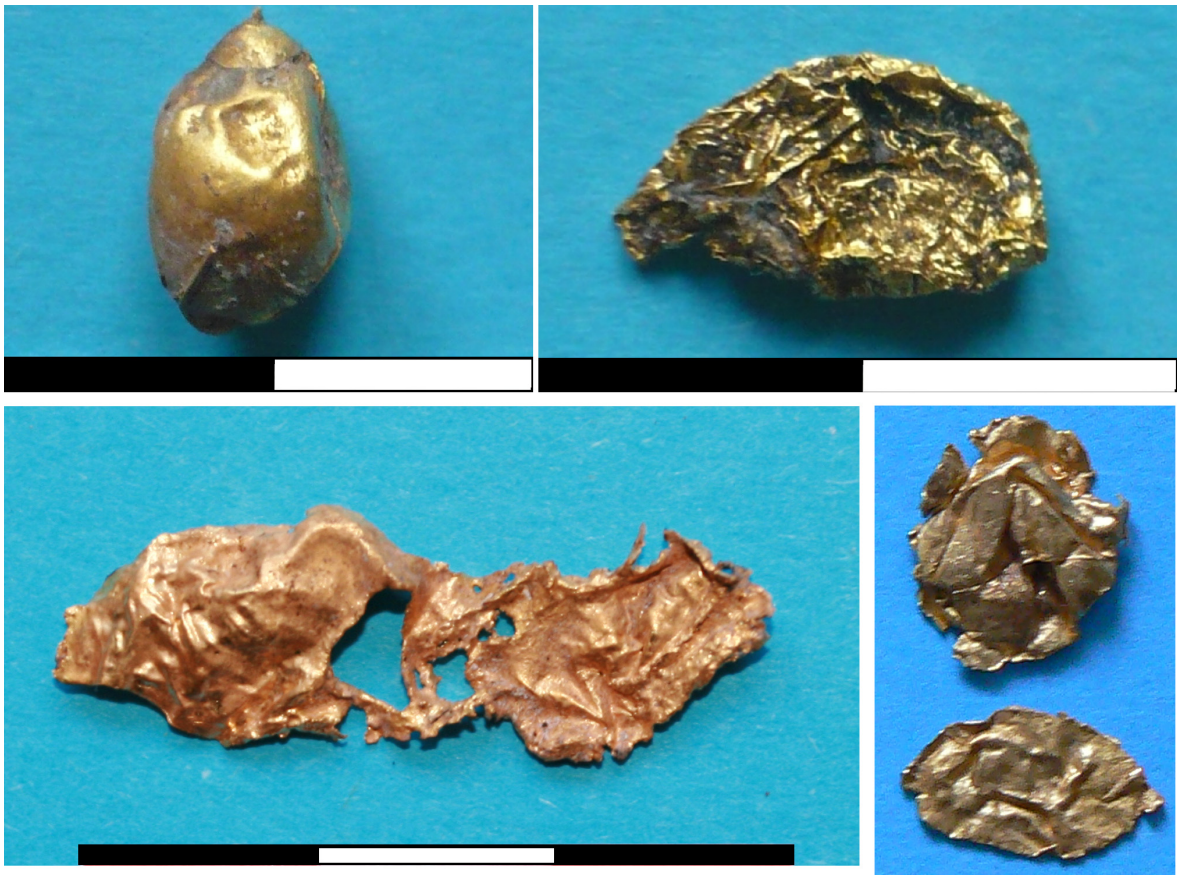

Фиг. 35. Останки от златни "плодове".
Fig. 35. Remains of golden "fruits"

вестните досега находки са изработени във водещи ювелирни ателиета в Източното Средиземноморие. Депонирани са в едни от най-представителните и богати комплекси от втората половина на IV в. пр. Хр. След първата четвърт на III в. пр. Хр. златните венци изчезват от състава на гробния инвентар за около 200 години, преди повторната им поява в такъв контекст (Иванова 1988, 4).

Фрагментите от златния венец от Голямата могила включват клонка със запазени на нея три цели, четири счупени/отрязани(?) в горната си част листа и един плод (обр. 33; Кат. № 11 а), както и отделно намерени пет плода и части от листа. Запазеният фрагмент от венеца представлява куха тръбичка, изработена от тънка златна ламарина, фино припоена по ръба на снадката. Дължината ѝ е 6.6 см, а диаметърът – 0.3 см. Двата ѝ срещуположни края са сравнително равни, което предполага по-скоро

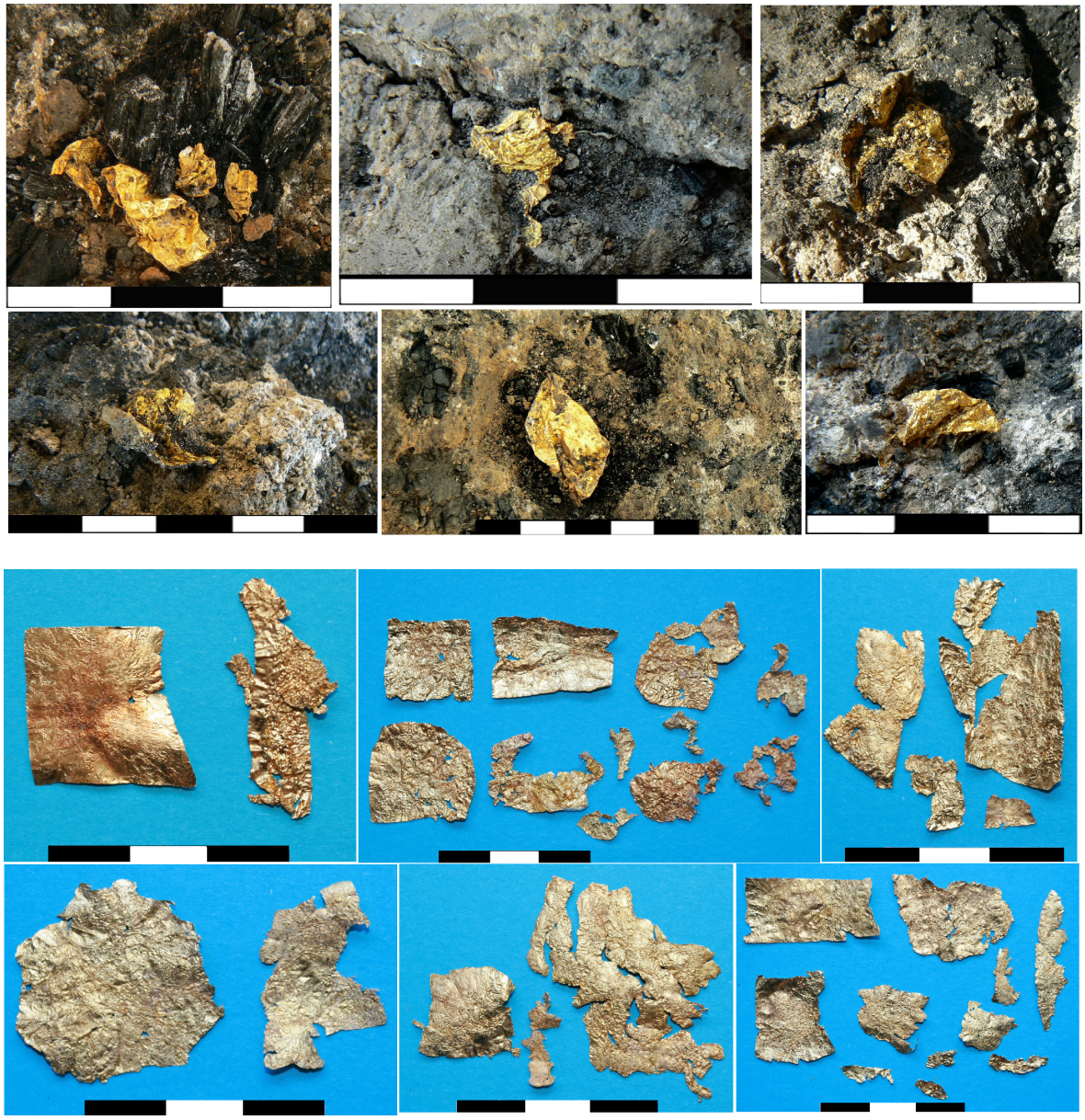

Фиг. 36. Златно фолио: ситуации при откриването (горе) и в процес на консервация (долу).
Fig. 36. Golden foil: when uncovered (top) and in a process of conservation (bottom)

възможността за отрязване, а не отчупване от кръжилото на целия венец. Запазените листа и плодът са прихванати към тръбичката посредством тънки златни телчета. Те влизат в малки дупчици в кръжилото, след което са внимателно припоени. Изработката е много прецизна и дупчиците почти не личат (обр. 33). Листата са изрязани от тънко златно фолио. Формата им е издължена със заострен връх, по-широка в средата и горната половина. Дължината на запазените цели листа варира между 6.17 см и 7.5 см, а ширината е средно 2.2 см. Златните телчета, имитиращи дръжки, са припоени в долната част на листа, достигайки приблизително до 1/3 от общата му дължина. По този начин те маркират мястото на централната жилка при всеки лист. Поради факта, че „клонката" е открита съзнателно смачкана преди хвърлянето ѝ в очертанията на кладата (обр. 34), след реставрирането ѝ, по листата не личат никакви други

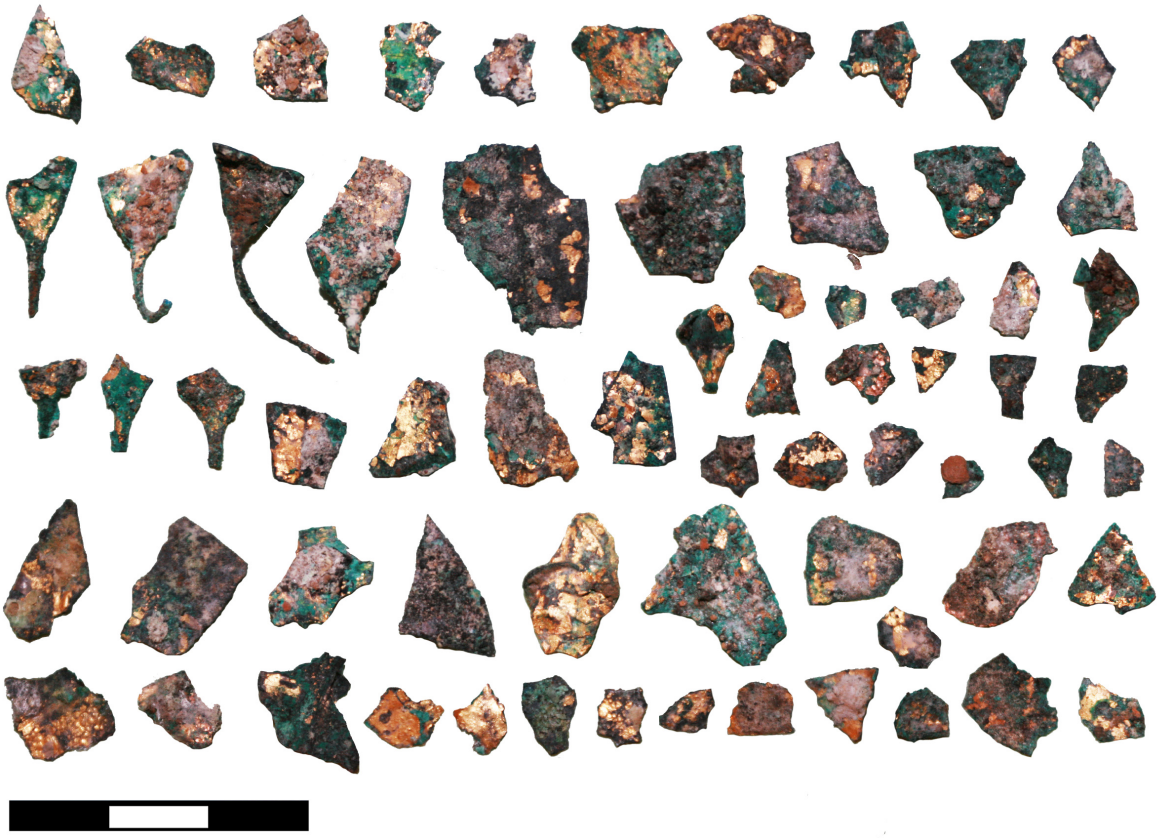

Фиг. 37. Фрагменти от позлатени бронзови листа.
Fig. 37. Fragments of gilded bronze leaves

следи от характерните жилки. Запазеният на мястото си плод е изработен от тънка златна ламарина, като тази на описаната по-горе тръбичка на стъблото. Той е кух и има размери 1.3 см x 0.9 см. В двата му срещуположни края са пробити малки дупки, през които е прокарано телчето, свързващо го с клончето. То се подава с около 1 мм в горната част на плода.

Фрагментът от златен венец не носи по себе си следи от съприкосновение с огъня на кладата. Това дава основание да се приеме, че той е бил хвърлен там след окончателното ѝ изгасване и изстиването на пепелта преди нейното засипване. Доказателство за това е и по-високото ниво, на което е открит (142.66 м), в сравнение с останалите находки.

Отделно от „клонката“ са открити още четири плода и половинка от пети такъв (Кат. № 11 б-г). Само един от тях е добре запазен и не носи следи от досег с огън (обр. 35).

Големината на откритият фрагмент не позволява да се добие пълна представа и да се правят категорични заключения относно конструкцията и цялостната визия на златния венец, към който е принадлежал. Неясно е дали в случая става въпрос за част от кръжилото или за отделна клонка, която е била прихваната към него. Находката от могилата Наип при Текирдаг (Delemen 2004, 54, foto 44), венецът от цистов гроб В от некропола при Дервени (Θέμελησ, Τουράτσογλου 1997, 101, πίν. 20 B138), миртовият и дъбовият венци от т. нар. “Гробница на Филип II” и дъбовият венец от “Гробницата на принца” във Вергина (Andronikos 1997, 79, 40; 172-173, 137; 193; 215, 184),

Фиг. 38. Глинени мъниста с капковидна форма.
Fig. 38. Drop-shaped clay beads

лавровият венец от Могиланската могила във Враца (Торбов 2005, 163, Табло VI.1; 189, Табло XIX.1), дъбовият венец от Голямата Косматка (Китов 2005, 77, обр. 117-118) и лавровият венец от Голямата могила при Розовец (Филов 1934, 164-166, обр. 180-181; Theodossiev 2005, 679-681, fig. 2) показват вариант, при който от кръжилото освен листа, цветове и плодове излизат и клонки, украсени по същия начин. При маслиновия венец от Маломирово-Златиница (Агре 2011, 34, обр. II-1; 34, обр. II-2) и лавровия от колекцията на Васил Божков такива допълнителни клонки липсват. При тях листата и плодчетата са прихванати директно за кръжилото.

Откриването на аналози на клонката от Кабиле налага първоначално определянето ѝ като лаврова или маслинова. Близостта във формата на листата предполага включването и на миртовите венци, но обикновено в елементите на украсата им влизат и характерните цветове, които липсват в разглеждания тук пример (вж. Andronikos 1997, 193). Поради това тази група венци е изключена при определянето на фрагмента от Кабиле.

Подробно публикуван маслинов венец от територията на България до момента е находката от Маломирово-Златиница (Агре 2011, 31-37). Части от такъв венец са споменати и сред откритите находки в Плоската могила край Шипка (Китов, Димитрова, Димитрова 2006, 129). Листата на венеца от Маломирово-Златиница са сравнително тесни, с издължена форма и заострени краища (Агре 2011, 33, обр. II-3 и II-4). Много реалистично изработени, те се различават от значително по-широките, „по-месести“

Фиг. 39. Глинени мъниста с форма на плод.
Fig. 39. Fruit-shaped clay beads

листа на клонката от Кабиле. Това е и основанието да приемем, че находката от Голямата могила при Кабиле е част от лавров венец.

Както беше отбелязано по-горе, изработката на венеца е прецизна и близка до реалността. Отсъстват само релефно представените жилки на листата, които са налице при останалите споменати лаврови венци. Възможно е такива да не са оформени при находката от Кабиле. Основания за такова предположение дава централната жилка, която е само загатната от телчето в долната част на листата.

Най-голяма близост в оформянето и представянето на лавровите листа се наблюдава при венеца от Наип край Текирдаг, датиран в края IV-началото на III в. пр. Хр. (Delemen 2004, 54, foto 44; 2006, 264); находката от гроб В на некропола при Дервени, датирана в последната четвърт на IV в. пр. Хр. (Θέμελησ, Τουράτσογλου 1997, 101, πίν. 20 /B138/; 220), този от „Колекция Васил Божков", датиран във втората половина на IV в. пр. Хр. (Маразов 2011, № 137) и от комплекса в Гробница II в Могиланската могила, датиран във втората половина на IV в. пр. Хр. (Торбов 2005, 95).

Фактът, че описаната по-горе част от златен венец е открита в комплекс, съдържащ също и фрагментиран поне един бронзов венец, акцентира върху особеното му място сред другите предмети, и подсказва функции, различни от свързаните с погребалните обреди. Очевидно в тази находка трябва да се търсят връзки и с обществения и военен статус на покойния.

Златно фолио

В различни участъци и на нееднаква дълбочина, в границите на квадрат Г/0, къ-

Фиг. 40. Глинени мъниста с форма на жълъд.
Fig. 40. Acorn-shaped clay beads

дето е разположена основната част от останките на кладата, са открити значителен брой смачкани на топче фрагменти златно фолио (обр. 36 горе; Кат. №. 12). Изработени са от материал, подобен на този, от който са направени листата на златния венец. След консервацията им се оказа, че някои от тях са изрязани в почти правилна четириъгълна или овална форма (обр. 36 долу). Това, както и размерите на някои фрагменти, изключва възможността тези находки да са части от златния венец. В този смисъл напълно приемливо изглежда предположението на д-р Г. Мавров, споделено в процеса на косервацията и реставрацията на находките от комплекса, че деформираното и смачкано по този начин златно фолио има свое определено място в ритуалните действия, свързани с церемонията по кремацията на мъртвия.

Изхождайки от факта, че част от фрагментите от фолио имат формата на лист (миртов?) би могло да се мисли за функция сходна с тази на наустните или нагръдните пластини в Македония, свързани с *"rites de passage"* (Hatzopoulos 2006, 135-136).

Интересен щрих към проблематиката на венците и фолиото добавят резултатите от лабораторния *ICP-AES* и *ICP-MS* анализ на пет проби от листа от венеца и пет от фолио. Резултатите са изненадващи, в известна степен, защото сочат изключително висока чистота на златото *97.1 – 99.9 %* (Lesigyarski *et al.,in press*). Дори и да приемем, че в условията на температурно въздействие върху назагасналата клада златните елементи са загубили част от примесите, първоначалният твърде висок процент на златото е вън от съмнение. Изработването на венеца и листчетата фолио от заготовки от рафинирано злато насочва към ателие (ателиета) от висок ранг. За съжаление, засега липсва сравнителна база от публикувани анализи на златни венци от Тракия, Македония и другите съседни с подобни комплекси. А въпросът за произхода на венеца има многопосочни измерения, особено в контекста на идеята на М. Тонкова, че венците от Розовец, Враца и други от най-представителните и ранни находки в Тракия, биха могли да са продукция и на местни ателиета (Tonkova, *in press*).

Фиг. 41. Части от кръжило на бронзов венец (?).
Fig. 41. Parts of a wreath frame (?)

Фиг. 42. Златен статер на Филип II.
Fig. 42. Gold stater of Philip II

Части от бронзов венец/бронзови венци

В очертанията на останките от кладата са открити значително количество бронзови телчета (единични или сплетени в топка); 144 цели и една половина глинени топчета, оформени като различни плодове; над 80 фрагмента от позлатени бронзови листа и голямо количество бронзови топчета. Без съмнение тези находки са свързани с един или повече бронзови венци. Състоянието, в което са открити – пръснати на широка площ и на различни нива, както и липсата на цели листа, предполагат предварителното разкъсване на венеца/венците, преди използването им в ритуалните действия.

Листата на венеца са изработени от тънка бронзова ламарина. Позлатени са и от двете си страни. Откритите фрагменти са с малки размери, което не позволява да бъдат отнесени към определено растение. Очевидно листата са били предварително начупени преди да бъдат хвърлени в очертанията на кладата. При някои от фрагментите са запазени и части от дръжките им, които са изрязани заедно с листа от едно парче ламарина (обр. 37; Кат. № 13 а)[9].

9 Лабораторните анализи на венци он некропола на Деметриада са показали, че листата и дръжките на листата и плодчетата са изработени от чиста мед (Asderaki, Rehren 2008, 508-510, Figs. 3-5, 8-10, Table 1). Интересно е дали при венеца от Кабиле и други подобни от Тракия листата и дръжките са от мед или действително от медна сплав.

Фиг. 43. Керамика: паница. Снимка: Кр. Франгова
Fig. 43. Ceramic dish. Photo: Kr. Frangova

Фиг. 44. Керамика: паница. Снимка: Кр. Франгова
Fig. 44. Ceramic dish. Photo: Kr. Frangova

Глинените елементи имат различна форма. Преобладаващата част от тях (87 и половина) са капковидни (обр. 38; Кат. № 13 б). Втората голяма група обхваща 49 глинени мъниста с форма на плод. Долната им част е с издължена сферична форма, пластично разграничена от горната (обр. 39; Кат. № 13 в). Открити са и 8 мъниста с форма на жълъд (обр. 40; Кат. № 13 г). При някои от плодовете е запазена и част от бронзовото телче, с което те са се свързвали с кръжилото на венеца. При повечето са запазени части от покритие със златен варак. Една значителна част носят и ясни следи от съприкосновение с огъня на кладата. Това показва, че те са били хвърлени в момент, когато все още кладата не е била напълно загаснала в цялата си площ.

Според наблюденията на д-р Г. Мавров, глинените мъниста са изработени по различни технологии. При капковидните е използвана матрица за оформянето на двете им половинки. Всяка от тях има улей в средата си, в който е влагано бронзовото телче-дръжка. Останалите глинени мъниста имат отвор през цялото си тяло. Вероятно от там е прокарван телът, с който топчето глина се е търкаляло по равна повърхност докато придобие желаната форма. След формуването на мънистата дупчицата в долния им край е запушвана с глина. Някои от мънистата са от сурова, неизпечена глина, като след оформянето си са оставяни да изсъхнат на слънце. При консервацията е установено, че при всички мъниста глиненото ядро е било предварително покрито с много фин и равномерно нанесен полимент. Това е направено с цел повърхността, върху която се полага златният варак, да добие максимална гладкост и да се избегне получаването на грапавини в златното покритие (за техниките на позлатяване вж. анализите на подобни венци от некропола на Деметриада – Asderaki, Rehren

Фиг. 45. Части от лекит, покрит с черен фирнис. Снимка: Кр. Франгова
Fig. 45. Fragments of a lekythos covered with black glaze. Photo: Kr. Frangova

2008, 507-508, 510-511, Fig. 7-9).

По своята форма и размери трите вида глинени плодове намират точни паралели сред находките от гробове А и Δ на некропола при Дервени (Θέμελησ, Τουράτσογλου 1997, πίν. 61 - А56, А57, А58; πίν. 123 – Δ19).

В очертанията на кладата не са открити метални фрагменти, които да бъдат определени като части от кръжилото на бронзовия венец. С известна предпазливост можем да предположим, че част от откритите фрагменти от обработена кост са свързани с липсващата част от венеца. Става дума за малки късчета тънка кост, чиято горна страна е овална, а отдолу са плоски. Покрити са със златен варак (обр. 41; Кат. № 22). На равни разстояния са пробити малки дупки, около някои от които има следи от патинирал бронз или запазени бронзови пирончета. Запазен е и един фрагмент, съставен от две такива кости, чиито плоски стени са долепени една към друга и скрепени с тънки бронзови гвоздейчета. По този начин образуват стъбло, подходящо за кръжило на венец. Такава интерпретация на тези находки е напълно възможна, като се има предвид факта, че в гроб Δ на некропола при Дервени са открити части от бронзов венец, чието кръжило е изработено по аналогичен начин от кост (Θέμελησ, Τουράτσογλου 1997, πίν. 122 – Δ18).

Количеството и трите различни форми на позлатените глинени плодове, както и това на бронзовите топчета не изключват, а по-скоро сочат възможността в комплекса от Кабиле да е поставен повече от един венец.

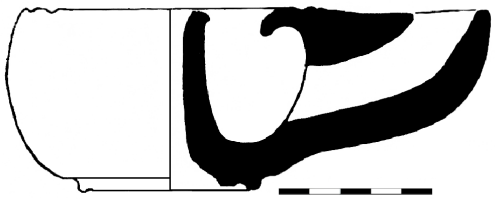

Фиг. 47. Глинена лампа (ситуации при откриване).
Fig. 47. Clay lamp (situation when uncovered)

Фиг. 46. Трифитилна керамична лампа. Снимка и рисунка.Снимка: Кр. Франгова

Fig. 46. Three-wick ceramic lamp. Photo and drawing. Photo: Kr. Frangova

Венците, изработени от бронз и украсени с позлатени глинени плодове обикновено са считани за погребални. Те също навлизат в тракийския погребален обред под елинско влияние, малко по-късно или почти едновременно със златните (Иванова 1988, 5; срв. Младенова 1963, 288-289)[10]. Находките в Тракия са съсредоточени на територията на южните части на Средна гора и Западния Предбалкан. Златни венци

10 В по-късна работа на М. Тонкова (Тонкова 2002) появата на златни венци в Тракия през Ранноелинистическата епоха е свързано с краткотрайна мода, проявяваща се във втората половина на IV в. Появата на венците, изобщо в Тракия, се отнася след средата на IV в. пр. Хр. Срв. последно Tonkova, *in press*.

са засвидетелствани в гробни комплекси в Македония и Северното Черноморие.

Според Z. Archibald (1998, 244), бронзовите венци с позлата (и с глинени топчета, с позлата) заменят златните през последната четвърт на IV в. пр. Хр. Сходно е мнението и на М. Домардски (Домардски 1986; 1998, 46), според когото погребалните венци са най-характерният елемент на третия хоризонт на богатите погребения в Тракия, който започва в края на IV в. пр. Хр. Венецът с позлата от новооткритата гробница при с. Долно Изворово, Казанлъшко има дата в последните едно-две десетилетия на IV или началото на III в. пр. Хр., на базата на датиращите находки от комплекса (Нехризов, Първин 2011, 59-61, 66, обр. 22)

Някои находки от последните години, както и публикуваният тук комплекс, внасят нюанси в проблематиката. Най-ранният венец от бронзови листа с позлата е известен, засега, от инвентара на богатия гроб на войн-аристократ от Пейчова могила при Старосел, който е датиран от изследователя си около средата на IV в. пр. Хр. (Kitov 2003, 514, fig. 13). Позлатен венец е открит и сред останките от инвентара на гробницата в Славчова могила (Китов 1996, 5-7, обр. 9). На базата на ревизията на датировката на две от подпечатаните амфори и общата дата на комплекса, венецът би могъл да се датира в третата или последната четвърт на IV в. Хр. (срв. Tzochev 2009, 57-60, fig. 2, cat. No 9, 12; Стоянов, Стоянова 2011, 106-107, фиг. 2).

Ако гробът-клада от Голямата могила при Кабиле датира преди последната четвърт на IV в., вероятно сме изправени пред нова информация за погребалната практика в Тракия в динамичната втора половина на този век, когато тук, преди земите на Източното Средиземноморие, реално в хода на третата четвърт протичат процесите на елинизцията, довели до формирането на т. нар. елинистическо културно койне.

Наличието на части от един златен венец и един или повече венци с позлатени бронзови и глинени елементи, поставя интересни въпроси по отношение на погребалната традиция, засвидетелствана в гроба-клада от Кабиле в контекста на Тракия и елинистическия свят (срв. информацията за гробовете от некропола „Деветте могили" при Севтополис - Лилова 1991, 52 – 9 венеца от 7 гроба!).

Традицията да се поставят венци с позлатени елементи се проследява в елинистическия некропол на Кабиле до финала на елинистическото селище, чрез гроба в Могила I, проучен от А. Милчева (Милчева 1971) – трупополагане на мъж направо на терена. Върху гърдите са открити останки от погребален венец от тънки бронзови ленти, а съоръжението е датирано в края на II – началото на I в. пр. Хр. (за по-ранните гробове с венци в могили II, III, VII, VIII и X, проучени от Л. Гетов, срв. Гетов 1991).

4. Златна монета

В непосредствена близост до една от предполагаемите подпори на конструкцията на кладата е открита златна монета (обр. 42; Кат. № 14). Златният статер е сравнително леко пострадал от огъня. Най-силно засегнат е горният ляв сектор на аверса, където монетата е силно изтъняла и са се образували капчици. Разтопеният метал в десния край на монетата образува удебеление, което покрива част от изобразеното лице.

На аверса на монетата е представена глава на Аполон с лавров венец надясно. На реверса е изобразена бига с галопиращи коне надясно. Под предните крака на конете личи монограм тризъбец, а в долната част на монетата е запазена част от надпис

Фиг. 48. Тасоска амфора, положена в западната периферия на кладата.
Fig. 48. Thasian amphora from the western periphery of the pyre

ΦΙΛΙΠΠΟΥ.

Запазеното тегло на монетата (8.615 г) показва, че въпреки началния етап на топене в резултат на съприкосновението ѝ с все още незагасена част на кладата, загуба

Обр. 49. Тасоска амфора от западната периферия на кладата. Автор: Кр. Франгова
Fig. 49. Thasian amphora from the western periphery of the pyre. Author: Kr. Frangova.

на метал няма, като се има предвид, че обикновено теглото на статерите на Филип II (359-336) е около 8.6 гр. Вероятно екземплярът от Кабиле е отсечен в Пела (340-328 или 336-328 г. пр. Хр.). Според стила на изображението на авреса, монетата е най-близо до статерите от II серия, II група (Le Rider 1996, 51-53, 103, pl. 7, No 11-12).

Монетите са свързани с финалната фаза на ритуалните действия при раздялата с покойния. Обикновено тяхното наличие в гробните комплекси се разглежда в тясна връзка с грижата за спасяването на душата му. Особеното в случая е прекалено високата стойност на „Хароновия обол“, което от своя страна е поредната илюстрация за изключително високите икономически възможности на кремирания, ако се има пред вид, че в Гърция обикновено се поставят бронзови или по-рядко сребърни и златни монети (срв. Kurtz, Boardman 1971, 166, 211; Garland 1985, 23; последно Chryssanthaki-Nagle 2006 с библиография и дискусия). Мястото на откриване на монетатата дава възможност за предположението, че е била поставена в устата на покойния, каквато е обичайната практика у елините (Kurtz, Boardman 1971, 166, 211).

Данните от некропола на Аполония сочат, че обичаят за поставяне в гроба на

Фиг. 50. Част от хиоска амфора, положена в западната периферия на първичната могила.
Fig. 50. Part of a Chios amphora deposited in the western periphery of the primary mound

„Харонов обол" (обикновено бронзова монета) се наблюдава от средата на IV в. пр. Хр. нататък (Panayotova, Hermary, 2010, 259). Систематизирането на информацията за територията на антична Македония показва формирането на този обичай по археологически данни още в първата половина на V в. пр. Хр. Поставянето на златна монета е рядкост и тя е свързана с погребения на лица с високо социално положение, погребани в монументални гробове или гробници с богат инвентар, в който често присъства и златен венец и/или венец (венци) с позлата. Сред примерите – гробницата при Агиос Атанасиос, гробове B, D и E при Дервени, гроб 1 от могила A и гробът-клада от могила B при Енея, гроб от участък L от източния некропол на Амфиполис, датирани в края на IV-началото на III в. пр. Хр., съдържат 1/4 или 1/8 статер на Филип II или Александър III и само в гробница B при Пела е депозиран статер на Филип II (Chryssanthaki-Nagle 2006, 97-98; Βοοκοτοπούλου 1990, 18, No 1, Pl. 9b, 83, No 7, Pl. 51b; Θέμελησ, Τουράτσογλου 1997, 92, 111, 120, 185, No B 135, No D 2, No E 1, Pl. 123, 131, 105).

Фиг. 51. Дръжки от амфори с частично запазени печати.
Fig. 51. Amphora handles with partly preserved stamps

Фиг. 52. Фрагменти от костени рингове и кост с овални изрези.
Fig. 52. Fragments of bone rings and a bone with oval cuttings

5. Стригили (обр. 55; кат. № 15 а-б)

Сред материалите от кладата бяха разграничени и група фрагменти, които принадлежат на две (или повече) железни стригили. По оформлението на дръжката и заобления близък край на лъжицата, двете стригили, открити в гроба-клада, се вписват в характерното за IV-първата половина на III в. пр. Хр. (Kotera-Feyer 1992, 25-127, Skizze d-g, Abb. 37 a-c). Двете стригили са имали сходна форма и размери и биха могли да са изработени като комплект (чифт), каквато практика е засвидетелствана в класическия свят. Изработването на стригилите от желязо също е характерно за това време, особено от началото на III в. пр. Хр. нататък (Kotera-Feyer 1992, 148). В некрополите на западнопонтийските колонии през елинистическата епоха е обичайно стригилите да са от желязо (Panayotova, Hermary 2010, 258). Макар и малобройни, от вътрешността

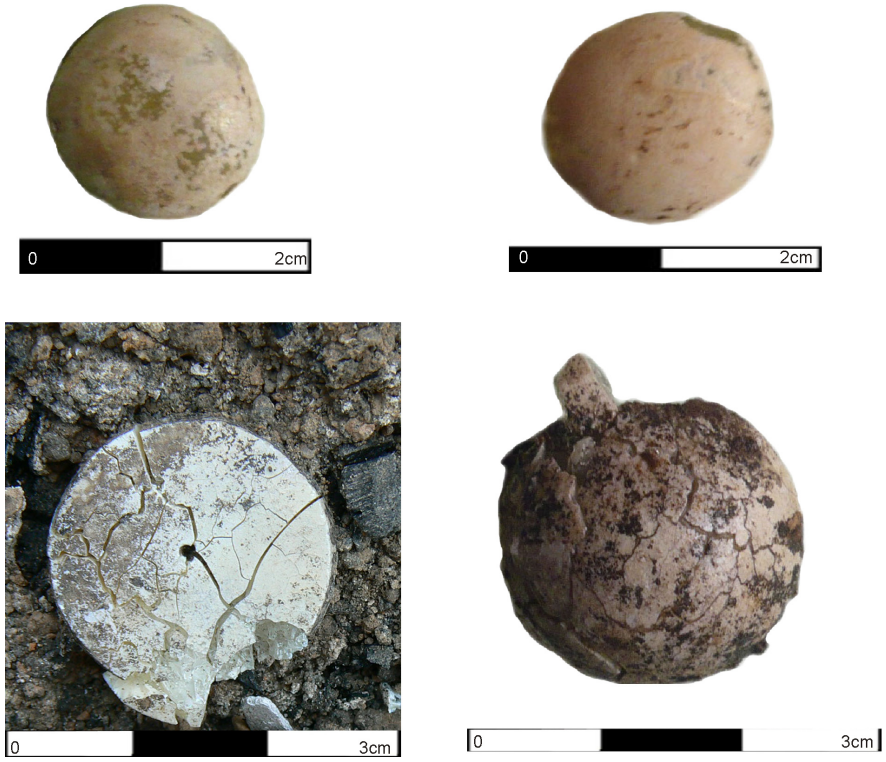

Фиг. 53. Стъклени пулове от кладата: напукани вследствие на високата температура (долу) и оцветени в бяло (горе).
Fig. 53. Glass chips from the pyre: cracked as a result of the high temperature (bottom), and glass chips coloured in white (top).

на Тракия са известни няколко находки на железни стригили. Всички те са от богати гробове от Ранноелинистическата епоха. Може би най-представителен от тези комплекси е царската гробница с кариатидите в Сборяново (Чичикова, Стоянова, Стоянов 2012, 79, кат. № 3). Заслужава внимание мнението, че поставянето на амфора, лампа, стригила и погребален венец, установено в погребенията от могилните некрополи при Севтополис, са заемки от погребалните обичаи на елините (Лилова 1991, 51-52; Stoyanov 2003, 568).

6. Керамика

Керамичните находки в гробния инвентар са представени от местни и вносни съдове, както и от трифитилна лампа. Предметите са намерени в силно фрагментирано състояние, като в някои случаи разстоянието между зоните, в които са открити отделните им части е значително.

Сива местна керамика

Продукт на местното керамично производство са две паници със завит навътре устиен ръб. Изработени са от добре пречистена глина, добила сиво-червен цвят след изпичането. Първата има конична долна половина, сравнително прави стени в горната част на съда и завит навътре, заоблен устиен ръб (обр. 43; Кат. № 16). Тялото ѝ е разположено върху сравнително ниско, конкавно столче. На места по повърхността на съда се забелязват следи от съприкосновение с огъня – черни петна, горели участъ-

Фиг. 54. Част от железен предмет.
Fig. 54. Part of an iron object

ци, покрити с малки шупли.

Втората паница е със сравнително ниско, конкавно столче, профилирано отвън, конично тяло и завит навътре, изтънен устиен ръб. По повърхността ѝ личат черни и кафеникави петна (обр. 44; Кат. № 17).

Вероятно и двата съда са хвърлени в момент, когато вече е започнало гасенето на кладата, като части от тях са попаднали в участъци, където температурата е била все още висока.

Този тип паници са често срещани, не само в гробните комплекси, но и на територите на селищни и култови обекти в Тракия. Хронологията на тяхната употреба е много широка и по тази причина те не могат да бъдат използвани за датирането на комплекса от Кабиле.

Вносна керамика

В очертанията на кладата са открити фрагменти от *чернофирнисов лекит* (обр. 45; Кат. № 18). На места по тялото и шийката са запазени участъци, покрити с черен, качествен фирнис. За съжаление състоянието, в което е открит съдът, също не позволява по-прецизно възстановяване на формата, за да бъде използван при датирането на комплекса.

Трифитилната глинена лампа (обр. 46; Кат. № 19) е изработена на грънчарско колело от добре пречистена, фина глина без примеси. След изпичането глината е добила червен цвят. По повърхността ѝ личат ясни следи от съприкосновение с огъня на кладата. Единият фитилник е силно горял до "остъкляване", покрит с големи шупли. Вторият фитилник е по-слабо горял. Лампата има широко отворен сферичен резервоар с тесен бордюр. От дъното се издига тръбичка с форма на пресечен конус. Бордюрът е леко наклонен навътре, украсен с два врязани жлеба по външната си страна. Дъното е снабдено с ниско пръстеновидно столче. Трите масивни фитилници са симетрично разположени върху тялото на резервоара и имат овални отвори. Вероятно лампата е хвърлена в недобре загасен участък от кладата, където все още силният огън е довел до деформирането на два от фитилниците и, част от стените на резервоара и столчето (обр. 47). По повърхността ѝ не се забелязват следи от допълнително покритие. Тя е формално близка до лампите от тип 26 А по Howland, датирани в края на втората четвърт на IV-първа четвърт на III в. пр. Хр. (Howland 1958: 82-83; срв. Rotroff 1997, 499 – 350-275 BC). Лампата има много голяма близост като пропорции, силует на тялото и фитилниците с двуфитилната чернофирнисова лампа от гробница III (т. нар. „гробница на принца") от Голямата могила при Вергина, която е датирана в последната четвърт на IV в. пр. Хр. (Δρουγου 2005, 65, No 1, 195, Είκ. 56).

В западната част на останките от кладата бе открита положена цяла *тасоска ам-*

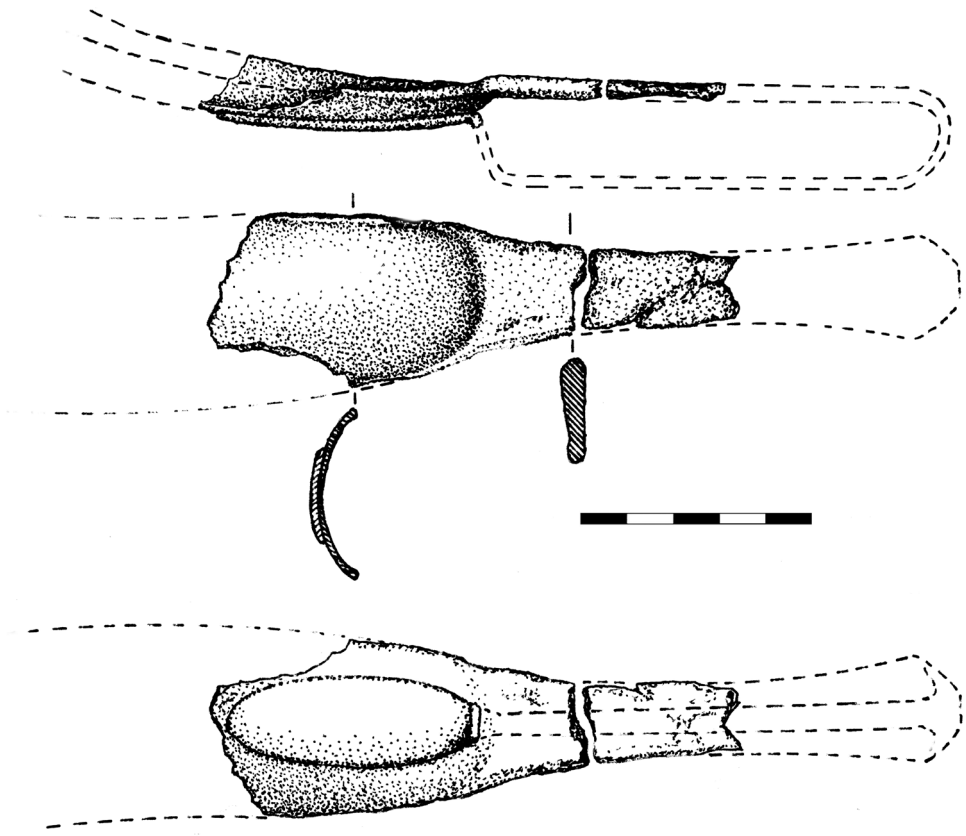

Фиг. 55.Желязна стригила от кладата (каталожен номер 15а): частична реконструкция.
Fig. 55. Iron strigil from the pyre (number 15a in the catalogue): partial reconstruction

фора. Съдът лежи в предварително загасен участък, върху пласт материкова пръст, под която са разкрити западните очертания на структурата (обр. 48). Поради тази причина по неговата повърхност не личат никакви следи от обгаряне. Може да се предположи, че амфората или по-точно нейното съдържание (тасоско вино) е била използвана при ритуалното изгасяване на кладата.

Като форма и пропорции (обр. 49; Кат № 20), амфората е най-близо до формата на амфорите на епонима Αριστοκρ (-) – последен от група G2 на ранните тасоски печати, датирани около 333 г. пр. Хр. (Цочев 2008, 149, 92).

Горна половина от *хиоска амфора* е открита в пространството извън двата горели участъка. Най-вероятно находката маркира западните очертания на периферията на първичния могилен насип (обр. 50).

Както беше отбелязано по-горе в описанието на стратиграфията на надгробната могила, освен тези две амфори, в насипа над кладата на различни нива бяха открити и *части от други амфори*, между които и 3 дръжки с частично запазени печати (обр. 51; Кат. № 21). От тях само един (обр. 51 б; Кат. № 21 в) предоставя малко повече насочваща информация. При него е запазена част от емблемата – таралеж. Печат с такава емблема, епоним Хипидес и фабрикант Перитюмос е включен от Y. Garlan в Група G2, с датировка около 336 г. пр. Хр. (Garlan 1999, 282, No 911). Случайна находка от Кабиле с епоним Нимфон и фабрикант Перитюмос е отнесена от *Л*. Гетов към групата на ранните тасоски печати с датировка около 350-340 г. пр. Хр. (Гетов 1995, 25, № 12). Ч. Цочев включва печатите с епоним Нимфон в група F2 (350-346 г. пр. Хр.) (Цочев 2008).

Фиг. 56. Фрагменти от железен обков.
Fig. 56. Fragments of iron lining

6. Други находки

- Предмети от кост

Предметите от кост са разнородни, но за съжаление силно фрагментирани, което изключително много затруднява тяхната интерпретацията. Една от възможностите за определянето на позлатените фрагменти от *тънка кост с дупчици*, в някои от които са запазени бронзови гвоздейчета, е предложена по-горе. Свързването им със стема от бронзов венец е много вероятна предвид посочените аналогии (Обр. 41; Кат. № 22).

Други находки от комплекса представляват тънки *костени рингове*, както и *плоски кости*, в които са оформени овални изрези (обр. 52; Кат. № 23; Кат. № 24). По някои от тях личат следи от слабо обгаряне. Фрагментарността, както и малките размери позволяват само условно да бъдат свързани с апликации към предмет от нетраен материал (дървено сандъче, например), без възможности за повече разсъждения и евентуални възстановки.

- Стъклени пулове

В очертанията на кладата са хвърлени и три предмета с малки размери, изработени от стъклена паста. Единият от тях е с цилиндрична долна и полусферична горна част. Оцветен е в бяло, а силно напуканата му повърхност е свидетелство за излагане под въздействието на висока температура (обр. 53 долу; Кат. № 25 а). Другите два, също оцветени в бяло, са с полусферична форма и плоска основа (обр. 53 горе; Кат. № 25 б, в).

От територията на България подобни стъклени пулове са открити в гробницатав могилата „Голямата Косматка" край Шипка (Китов 2008, 227, обр. 369). Много близки са и до находките, произхождащи от гробните комплекси при Дервени, Метони, Севасти и Макриялос в Македония, датирани във втората половина на IV-началото на III в. пр. Хр. (Ignatiadou 1999, 517, Ειχ. 1-2; 518, Ειχ. 3; 519, Ειχ. 6-7).

Относно интерпретацията на тези предмети, в научната литература е аргументирано разглеждането им като пулове, използвани за игра (вж. Ignatiadou 1999; за игрите обзорно Lamer 1927).

- Железни и бронзови предмети с неясно предазначение

Освен описаните дотук материали са открити и многобройни фрагменти от железни и бронзови предмети, които поради лошата си запазеност не дават възможности за определяне. За някои от бронзовите, които са леко деформирани от огъня, може да се предполага, че са били украсени с вчукан орнамент.

Сред железните артефакти впечатление прави кух железен предмет, чиято долна част има форма на пресечен конус, а горната е цилиндрична (обр. 54; Кат. № 26). Други два подобни предмета са открити в много лошо състояние, негодни за консервация. За сега предназначението и функциите, които те са изпълнявали остават неясни.

- Железен обков (?) (обр. 56)

Една група фрагменти от железни пластини биха могли да са части от пластини от обков на сандъчета или други предмети изработени от дърво и обковани с пластинки. Основание за такова предположение дават запазените външни прави ръбове при много от фрагментите, успоредно на които са моделирани релефни ивици и линии.

Околомогилно пространство

При проучването на източната част от околомогилното пространство, на дълбочина 0.60 м-0.70 м под повърхността на съвременния терен (ниво 141 м), е разкрит и документиран плосък гроб. Пръстта, в която е вкопан е кафява, глинеста и силно сбита. Първоначално е разкрито струпване, състоящо се от небрежно подредени средно големи, плочести и ломени камъни. Пространството, което те покриват, е с дължина (С-Ю) – 1.30 м и ширина (И-З) – 0.60 м. На 0.20 м южно от последния камък е разкрит силно фрагментиран череп (обр. 57). В терена между него и каменното струпване, както и около самата структура не личат негативи, които биха подсказали формата и реалните размери на гробното съоръжение.

Скелетът на погребания е разкрит в лошо състояние. Той е в изпънато положение с глава на юг. Ръцете са поставени в коремната област. Индивидът е бил висок около 1.60 м. Документираната позиция на останките предполага, че покойният е бил положен в тясна и плитка гробна яма, която е била покрита с плочести камъни и вероятно засипана с пръст (обр. 58). Върху съоръжението не е бил оформян могилен насип.

Единствените находки, открити при проучването на гроба са две обеци с отворен обръч и приблизително овална форма (обр. 59; Кат № 27). Изработени са от бронзов тел с максимална дебелина 0.2 см. В единия си край телът е изтънен и изострен, а в другия завършва с конусовидно топче. Диаметърът на обеците е 1.5 х 1.7 см. Те определят погребания тук като жена. Като много близък аналог на описаните, може да бъде посочена бронзовата обеца от некропола в м. Деветте могили при с. Долно Сахране, Казанлъшко, датирана в края на IV–III в. пр. Хр. (Лилова, Коев 1984, кат. № 162, обр. 162, Инв. №1106).

Проученият гроб поставя въпроса за наличието на плосък некропол около Голямата могила. До настоящия момент са единични случаите на регистрирани безмогилни гробни съоръжения от елинистическата епоха в района на античния град. Описаните в началото ограничаващи фактори, обаче, не позволиха проучванията да обхванат по-широка площ от околомогилното пространство и да бъде изяснен про-

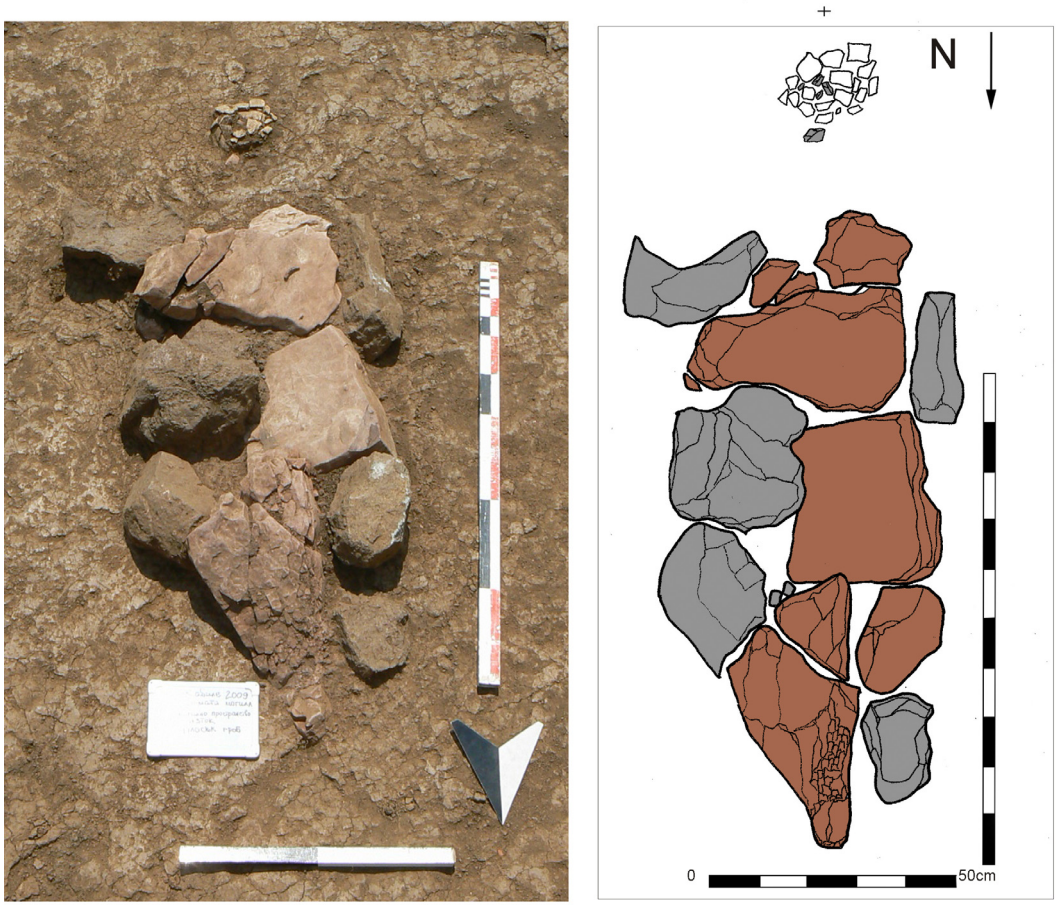

Фиг. 57. Безмогилен гроб, разположен източно от Голямата могила.
Fig. 57. Flat grave located to the east of the mound (Golyamata mogila)

блемът дали плоският гроб представлява единичен случай или принадлежи към некропол с определена площ и хронология. Данните, с които разполагаме в момента предполагат, че оформянето на гроба и погребването на покойната може да се отнесе към края на IV-началото на IIIв. пр. Хр., т.е. известно време след окончателното насипване на Голямата могила.

Дата на гроба и комплекса

Въз основа на златния статер, сравнително добре запазените части от инвентара, цялата амфора и идентифицирания амфорен печат (произхождащ от насипа над кладата), основният гроб в Голямата могила край с. Кабиле най-общо може да се датира около 30-те – 20-те години на IV в. пр. Хр. От гледна точка на приетите културно-исторически периоди комплексът принадлежи към края на къснокласическата или самото начало на ранноелинистическата епоха. Това е засега най-ранният гроб, проучен в рамките на некрополите на Кабиле.

Дискусия (Обобщение)

Изхождайки от състава на инвентара, вероятно в Голямата могила е погребан воин с висок статус, който е служил в конницата. Логично е той да бъде свързан с гар-

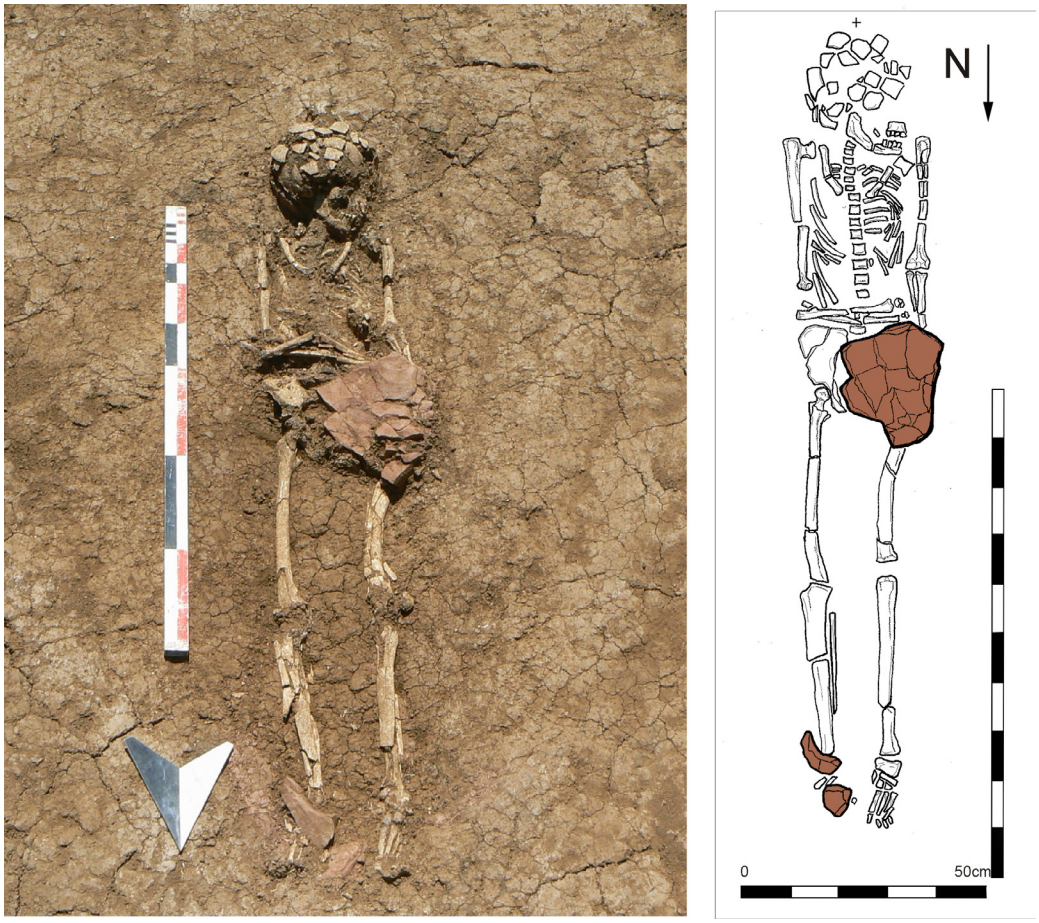

Фиг. 58. Безмогилен гроб, етапи на проучване (ниво: 141.04-140.93 m).
Fig. 58. Flat grave, investigation stage (level: 141.04 – 140.93 m)

низона на Кабиле. Кремацията, при това оформена като гроб-клада, със специална конструкция-ложе, не е характерна за Тракия.

Единствените примери, от V-IV в пр. Хр., на използване на клада с дървена конструкция, засега, са първичните погребения от могили № 1 и 2, в местността "Ванчови чуки" при Симеоновград. При могила № 1, след кремацията, част от останките на кремирания са поставени в червенофигурен кратер, а той съответно в изкопана наблизо яма, затворена с плоча и засипана с каменна могилка. Гробът е датиран във втората четвърт-средата на V в. пр. Хр. За основния гроб в другата могила няма точна информация, защото е разрушен от иманяри. Сходство с гроба-клада представя доловеното съръжение – вероятно гроб-клада с площ ок. 4.20 х 2.80 м, в чиито очертания, под „неравномерен пласт от пепел, вероятно останки от кремацията на покойника и от конструкцията на кладата" ясно са доловени две редици с кръгли и квадратни дупки от колове за вертикални греди от конструкцията на кладата. Този гроб е датиран около втората четвърт на IV в. пр. Хр. Изследователят с основание предполага връзката между некропола и селището в м. „Асара" при Симеоновград, за което има ясни данни за търговско-занайтчийски характер и импорт на амфори и рисувана керамика, поне от IV в. пр. Хр. нататък (Божкова 2008). Дали може да става дума за емпорион със смесено население, обаче, може да се дискутира едва след по-широкомащабни изследвания.

Гробове-клади са документирани в късноелинистически могилни погребения

Фиг. 59. Бронзови обеци от гроба.
Fig. 59. Bronze earrings from the grave

при с. Гумощник, Ловешко и Търнава, Врачанско (срв. Theodossiev 2000, 32, figs. 45, 53, с лит.), но засега няма ясна връзка между тях и периода към който се отнася комплексът от Голямата могила при Кабиле.

Натрупаната към момента информация за погребалния ритуал в гробовете и гробниците на тракийската аристокрация от класическата и ранноелинистическата епоха сочи приоритета на инхумацията. Обратно, кремацията е обичайна практика за представителите на висшите слоеве в македонското общество, особено през IV в. пр. Хр. (Guimier-Sorbets, Morizot 2005).

Сред многото паралели за различните артефакти от комплекса в Голямата могила, следва специално да откроим златният статер, поставен вероятно като Харонов обол (виж по-горе). Съчетаването на златния венец с поне два венеца от метално-глинени елементи с позлата, върху костено кръжило, стригилите и стъклените пулове подсилват аналогиите с гробове на военни от Македония от втората половина на IV-началото на III в. пр. Хр. Покойният офицер от гроб А при Дервени, например, е бил увенчан върху погребалното ложе на кладата със златен дъбов венец, а освен това в гробния инвентар са разграничени части от други пет или шест венеца с дървен обръч, позлатени бронзови листа и позлатени глинени плодчета на жълъд, маслина и мирт (Θέμελησ, Τουράτσογλου 1997, 28, 205, Α 22, Α 99η, Α100, Α 57, Α 98ε, Α 117, Πίν. 60-61; Α 56, Α 58, Α 60, Α 95β, Α 96δ, Α 96δ, Α 98δ, Α 99ε, Α102δ, Α 117γ, Πίν. 61-62).

Символиката на целия погребален ритуал (както и артефактите) подсказват друг тип *есхатология*, сравнима с познатата от богатите гробни комплекси от Македония от последните десетилетия на IV-началото на III в. пр. Хр. (Guimier-Sorbets, Morizot 2005; Θέμελησ, Τουράτσογλου 1997, 205-206).

Следователно, съществува голяма вероятност, в гроба-клада на Голямата могила при Кабиле да е бил погребан офицер от македонския гарнизон на реорганизираното от Филип II тракийско селище.

КАТАЛОГ

Артефактите са представени в каталога, в реда, в който са коментирани в текста.

1. Бронзова монета (обр. 9). Покрита със зелена патина. Силно напукана повърхност, вероятно горяла (?). След почистване и консервиране:
Аверс: - глава на Деметра на дясно;
Реверс: - лъвска глава.

Диаметър – 1.7 см, дебелина – 0.6 см.
Най-вероятно монетата е сечена в Кардия (350 – 309 г. пр. Хр.).

2. Колективна находка нападателно въоръжение (обр. 20, 21)

а) Махайра (обр. 23). Желязо. Металът е силно корозирал. Липсват върхът на острието и долната част на ръкохватката. Триъгълно сечение на листа. Мечът е открит фрагментиран на две части със запазена дължина съответно – 28.5 см и 28 см. Максимална широчина на листа (към върха) – 5.8 см.

б) Връх от копие. Желязо. Металът е силно корозирал. Острие с лавролистна форма. В долната част на острието се проследява заоблено ребро. Горната е плоска след консервацията, не личи ребро. Обща дължина – 43.5 см. Дължина на острието – 26.5 см. Максимална широчина на листа на острието – 6.2 см. Дължина на втулката – 17 см. Външен диаметър на втулката – 3.7 см. Дебелина на метала – 3.2 мм. Масивно, тежко копие за близък бой. Пехотинско (сариса?).

в) Връх от копие. Желязо. Вероятно с лавролистна форма. Металът е силно корозирал. Плосък лист на острието. Втулката не е запазена. Дължина на острието – около 32 см. Максимална широчина на листа – около 5 см.

г) Връх от копие. Желязо. Металът е силно корозирал. Острие с лавролистна форма. Запазена обща дължина – 37.5 см. Липсват около 2-3 см от върха. Дължина на втулката – 12.2 см. Диаметър на втулката – 3.2 см.

д) Връх от копие. Желязо. Металът е силно корозирал. Не е ясна формата на листа на острието. Обща дължина 46 см. Вероятно е с ребро по средата. Дължина на острието – 33.5 см. Дължина на втулката – 12.5 см.

е) Сауротер. Желязо. Металът е силно корозирал. Разположен изцяло под **№ 2 к**. Масивен, тежък. Обща дължина – около 35 см. Върхът е плътен четиристен. Диаметър на втулката – около 2.1 см.

ж) Сауротер. Желязо. Металът е силно корозирал. Обща дължина – 42 см. Дължина на върха – около 22 см. Върхът е масивен, плътен, с правоъгълно сечение. Максимална широчина на върха – около 3.6 см. Диаметър на втулката – 3.6 см (външен). Възможно е да е от едно и също копие с **№ 2 б**.

з) Връх от копие. Желязо. Металът е силно корозирал. Косо разположено. Обща дължина – около 29 см. Не може да се установи форма и широчина на листа на острието. Втулката е отчупена. Дължина на втулката до счупването – 10 см. Диаметър на втулката – около 2.7 см.

и) Връх от копие. Желязо. Металът е силно корозирал. Острие с лавролистна форма. Липсва горната част на върха и част от основата на втулката. Плосък лист на острието, липсват следи от централно ребро. Запазена обща дължина – около 34.5 см. Дължина на острието – около 22 см. Максимална широчина на листа на острието – около 4.5 см. Запазена дължина на втулката – 12.5 см. Външен диаметър на втулката – 2 см.

й) Връх от копие. Желязо. Металът е силно корозирал. Обща дължина – около 30 см. Втулката е къса, навлиза в острието, което започва от четвъртия и сантиметър. В сегашното състояние не личи наличие на централно ребро по дължината на острието. Максимална широчина на листа – около 4 см. Външен диаметър на втулката – 2.2 см. Дебелина на метала – около 3 мм.

к) Връх от копие. Желязо. Металът е силно корозирал. Сравнително тесен, остър лист на острието и ясно изразено ребро. Върхът на острието липсва. Обща дължина – около 32 см. Максимална широчина на листа на острието – около 3 см. Дължина на втулката – около 16.5 см. Диаметър на втулката – 2.1 см.

л) Връх от копие. Желязо. Металът е силно корозирал. Тесен, остър лист. Разположено е в посока, обратна на останалите (с връх на запад). Ясно изразено ребро по дължината на листа на острието. Дълга втулка. Обща дължина – около 26.5 см. Осукано.

3. Втулки от копия

а) Фрагмент от втулка (обр. 24). Желязо. Металът е силно корозирал. Цилиндрична форма. В една от страните личи вертикален шев. Запазена дължина - 3.4 см; диаметър долу - 2.9 см; диаметър горе – 2.7 см; дебелина на метала – 0.3 см.

б) Фрагмент от втулка от метателно копие. Желязо. Металът е силно корозирал. Запазена дължина 5 см; диаметри на отворите 1 и 1.1 см; външен диаметър 1.4 см; дебелина на метала 0.2 см.

в) Фрагмент от втулка от метателно копие. Желязо. Металът е силно корозирал. Запазена дължина 4.8 см; диаметри на отворите 0.6 и 0.9 см; външен диаметър - 1.2 см.

г) Фрагмент от втулка от метателно копие. Желязо. Металът е силно корозирал. В единия край на мястото си е запазено пиронче. Запазена дължина 7.6 см; външен диаметър около 1.6 см; диаметър на отвора 1.1 см; дебелина на метала 0.2 см.

д) Фрагмент от втулка от метателно копие. Желязо. Металът е силно корозирал. В единия и край на мястото си е запазено пиронче. Запазена дължина 9.3 см; външен диаметър 1.8 см; диаметри на отворите – 0.9 и 1.2 см; дебелина на метала 0.3 см.

4. Връх от метателно копие (обр. 25) Желязо. Фрагментиран. Липсва най-горната част от острието. Втулката леко се разширява в долния си край, който е профилиран По дължината си, тя е украсена с три двойки врязани линии. Запазена дължина – 11.9 см, диаметър в основата – 2 см, диаметър при върха – 1.4 см х 1.7 см. Върхът е с листовидна форма, с максимална широчина в долната част. По средата му е оформено високо, остро ребро. Запазена дължина на острието - 12.5 см; максимална широчина - 4.6 см.

5. Метателно копие. Поради изключително лошото състояние на метала консервацията и реставрацията на артефакта се оказаха невъзможни.

6. Копие за близък бой. Поради изключително лошото състояние на метала консервацията и реставрацията на артефакта се оказаха невъзможни.

7. Бронзови апликации с полусферична форма (обр. 26)

а) Апликация с полусферична форма. Фрагментирана. Изработена от тънка бронзова ламарина. В най-изпъкналата си част е пробита с железен пирон.

б) Апликация с полусферична форма. Деформирана. Изработена от тънка бронзова ламарина. В най-изпъкналата си част е пробита с железен пирон. Диаметър при основата около 2.4 см, дебелина на ламарината 0.1 см.

в) Апликация с полусферична форма. Деформирана, сплесната. Изработена от тънка бронзова ламарина. В най-изпъкналата си част е пробита с железен пирон. Диаметър при основата около 2.9 см, дебелина на ламарината 0.1см.

г) Апликация с полусферична форма. Деформирана. Изработена от тънка бронзова ламарина. В най-изпъкналата и част – дупка и остатък от железен пирон с квадратно сечение. Диаметър при основата около 2.3 - 2.4 см, височина 0.8 см.

д) Апликация с полусферична форма. Фрагментирана. Изработена от тънка бронзова ламарина. В най-изпъкналата си част е пробита от железен пирон с квадратно сечение. Диаметър на основата 2.4 см, височина на сечението 0.6 см.

е) Апликация с полусферична форма. Фрагментирана. Изработена от тънка бронзова ламарина. В най-изпъкналата си част е пробита. Диаметър около 2.6 см, дебелина на ламарината 0.1 см, височина на сечението – 1 см.

8. Бронзови апликации с умбовидна форма (обр. 27)

а) Апликация с умбовидна форма. Изработена от бронзова ламарина. Фрагментирана. В най-изпъкналата част е пробита, пиронът липсва. Диаметър на основата около 3.2 см; височина 0.7-0.8 см; диаметър на умбото 2.4 см; широчина на периферията - 0.3 см.

б) Апликация с умбовидна форма. Изработена от бронзова ламарина. Фрагментирана. Пробита в най-изпъкналата част. Вероятно е била украсена, сега не личи ясно. Диаметър 3.9 см; широчина на периферията 0.4 - 0.5 см; диаметър на умбото 3 см, височина на сечението 0.6 см.

9. Бронзова апликация (обр. 28). Огъната, но добре запазена. Изработена от тънка бронзова ламарина. Горната и част е плоска, пробита в средата от железен пирон. Към периферията стените и се спускат косо. Трапецовидно сечение. Диаметри в основата – 2.3 х 2.9 см. Дебелина на ламарината 0.1 см. Височина на апликацията в сечение - около 1 см. Дебелина на пирона 0. 4 х 0.5 см.

10. Бронзова юзда (обр. 29)

а) Кнебел с луновидна форма. Изцяло запазен. Изработен от масивен бронз. Най-широк в средата на дъгата, стесняващ се към двата си края, които завършват с по два разделени, плоски ринга, луковичен елемент и по едно малко, сплеснато, полусферично топче (едното липсва). Пластината е украсена по кантовете си с плитка, врязана линия. В най-широката и част (средата на дъгата) има отвор за прикрепване на лоста за поводите и на зъбалеца. От вътрешната страна на пластината, на местата, където започват стесняванията към двата края има две халки (фрагментирани), разположени върху ниски, правоъгълни плочки. Разстояние между двата края на луновидната пластина – 13.5

см. Максимална широчина на пластината – 3.8 см. Широчина на пластината в двата края – 0.5 см. Диаметър на отвора в централната част на пластината – 0.8 см. Разстояние между халките от вътрешната страна на дъгата – 3.9 см. Диаметър на халките – 1.5 см; дебелина на обръча на халките – 0.35 см. Диаметър на ринговете под топчетата в края на пластината – 0.8 см, дебелина – 0.3 см. Диаметър на топчето – 0.4 см.

б) Кнебел с луновидна форма. Фрагментиран, но изцяло запазен. Изработен от масивен бронз. Най-широк в средата на дъгата, стесняващ се към двата си края, които завършват с по два разделени, плоски ринга, луковичен елемент и по едно малко, сплеснато, полусферично топче (едното е силно разпукано от корозията). Пластината е украсена по кантовете си с плитка, врязана линия. В най-широката и част (средата на дъгата) има отвор за прикрепване на лоста за поводите и на зъбалеца. От вътрешната страна на пластината, на местата, където започват стесняванията към двата края има две халки, разположени върху ниски, правоъгълни плочки. Разстояние между двата края на луновидната пластина – 13.2 см. Максимална широчина на пластината – 3.8 см. Широчина на пластината в двата и края – 0.7 см. Диаметър на отвора в централната част на пластината – 0.8 см. Разстояние между халките от вътрешната страна на дъгата – 3.9 см. Диаметър на халките от вътрешната страна на дъгата – 1.5 см, дебелина на обръча на халките – 0.35 см. Диаметър на ринговете под топчетата в края на пластината – 0.8 см, дебелина – 0.3 см. Диаметър на топчето – 0.5 см.

в) Зъбалец. Елементите му са изработени от бронз. Състои се от два лоста с обло сечение, свързани с широки, плоски пръстени. Пръстените са украсени съответно с една и с две врязани линии по широката си стена. Отделени са от пръчките с плоски, правоъгълни плочки. Външните краища на пръчките преминават през отвора **в централната част на луновидните кнебели и завършват с конично оформени глави.** На всяка пръчка са нанизани съответно един (другият липсва) и два цилиндрични елемента, снабдени с по два ринга от по 7 шипа („таралежи") и една кръгла шайба със силно сплеснато биконично сечение (втората липсва). Вероятно едната пръчка е била подменена, тъй като е по-тънка и завършекът (главата) и отвън е по-различно оформен. Освен това плоският пръстен във вътрешния и край е с отворени краища, докато при другата пръчка той е излят заедно с нея. Различно оформени са и плочките между пръстените и пръчките. Към всеки пръстен е свързана по една верига, състояща се от 4 бронзови халки.

Към елементите на зъбалеца вероятно принадлежат още една по-малка шайба, както и три малки халки.

Размери на **лост 1**:

Запазена дължина – 4.7 см; диаметър – 0.7-0.8 см. Завършек отвън – пресечен конус с височина 1.35 см и диаметър на основата – 1.8 см. Пръстен на вътрешния край – диаметър 2.4 см, височина – 1 см, дебелина 0.5 см. Украсен с една врязана линия. Лят цял. Плочка между пръстена и пръчката – дължина 1.5 см, широчина 1.3 см, дебелина 0.3 см.

Размери на **лост 2:**

Запазена дължина - 4.8 см, диаметър – 0.5 см. Завършек отвън – заоблена отгоре конусовидна форма, пластично оформен в основата си, височина – 1.4 см и диаметър в основата – 1.6 см. Пръстен от вътрешната страна на пръчката – диаметър – 2.5 см, височина – 0.8 см и дебелина – 0.55 см. Украсен е с две врязани линии. Пръстенът е с отворени краища.

Плочка между пръстена и пръчката - дължина 1.9 см, широчина 0.9 см и дебелина 0.5 см.

Размери на шайбата – диаметър – 5 см, макс. дебелина – 0.5 см, диаметър на отвора – 1.1 см.

Размери на **„таралежите"**

1. Широчина на цилиндричното тяло – 1.1 см, диаметър – 1.4 см, дебелина на метала – 0.2 см, диаметър на отвора – 0.9 см, общо 14 шипа с височина – 0.8 см.
2. Широчина на цилиндричното тяло – 1.15 см, диаметър – 1.6 см, дебелина на метала – 0.3 см, диаметър на отвора – 0.8 см, общо 14 шипа с височина – 0.85 см (от едната страна липсват 5 шипа).
3. Широчина на цилиндричното тяло – 1.15 см, диаметър – 1.55 см, дебелина на метала – 0.35 см, диаметър на отвора – 0.9 см, общо 14 шипа с височина – 0.75 см (от едната страна липсват 3 шипа, а от другата – половин).

Размери на осемте халки от веригата:

Диаметър – 2.6 см, дебелина на обръча – 0.4 см.

Размери на малката шайба:

Диаметър – 3 см, дебелина на обръча – 0.4 см, диаметър на отвора – 1.6 см.

Размери на малките халки:

Диаметър – 1.5 см, дебелина на обръча – 0.3см.

г) Лост за поводите Бронз. В горната си част има халка, следват два израстъка настрани под които

пръчката се извива перпендикулярно напред, а после надолу с форма на кука. Пръчката е с неправилно шестоъгълно сечение. Завършва с пластично оформени два плоски ринга, луковичен елемент, още два плоски ринга и топче (разпукано от корозията). Дължина на лоста – 10.6 см. Диаметър на халката в горната част – 1.4 см, дебелина на обръча на халката – 0.4 см. Дебелина на пръчката: горе – 0.7 см, максимална дебелина – 1 см; долу – 0.6 см. Диаметър на ринговете под луковичния елемент – 0.7- 0.8 см. Максимален диаметър на луковицата – 0.9 см, височина – 1.1 см. Диаметър на ринговете над луковичния елемент – 0.7-0.8 см.

д) Лост за поводите Бронз. В горната си част има халка, следват два израстъка настрани под които пръчката се извива перпендикулярно напред, а после надолу с форма на кука. Пръчката е с неправилно шестоъгълно сечение. Завършва с украса от два плоски ринга, луковичен елемент и топче, което при този лост липсва. Дължина на лоста – 11.2 см. Диаметър на халката в горната част – 1.6 см, дебелина на обръча на халката – 0.4 см. Дебелина на пръчката: горе – 0.8 см, максимална дебелина – 1 см; долу – 0.5 см. Диаметър на ринговете под луковичния елемент – 0.8 см. Максимален диаметър на луковицата – 0.9 см, височина – 1 см.

е) Два бронзови ремъчни разпределителя (обр. 32)

1) Ремъчен разпределител Състои се от 2 части. Долната част е елемент с форма на правоъгълен паралелепипед, с правоъгълни отвори на 4-те странични стени и кръгъл на основата. Горната част е кръгла плочка, преминаваща в конус с плитка вдлъбнатина на върха. От върха на конуса надолу към плочката пластично са оформени листата на седемлистна палмета. Два концентрични жлеба в плочката ограждат пластичен пръстен, разделен на две концентрични части с плитка врязана линия. Всяка част от пластичния пръстен е украсена с врязани коси насечки (рибя кост). По края на кръглата плочка е оформен тесен, плосък бордюр. Размери на долната паралелепипедна част: дължина – 2.4 см, широчина – 2 см, височина – 1.6 см. Размери на правоъгълните отвори на страничните стени: 1.5 х 0.9 см и 1.6 х 0.7 см. Диаметър на кръглия отвор – 0.9 см.

Размери на горната част (кръгла плочка, преминаваща в конус): диаметър – 3.5 см, дебелина – 0.25 см, височина – 1.4 см.

Обща височина на разпределителя – 3 см.

2) Ремъчен разпределител. Състои се от 2 части. Долната част е елемент с форма на правоъгълен паралелепипед, с правоъгълни отвори на 4-те странични стени и кръгъл на основата. Горната част е кръгла плочка, преминаваща в конус с плитка вдлъбнатина на върха. От върха на конуса надолу към плочката пластично са оформени листата на седемлистна палмета. Два концентрични жлеба в плочката ограждат пластичен пръстен, разделен на две концентрични части с плитка врязана линия. Всяка част от пластичния пръстен е украсена с врязани коси насечки (тук почти не личат). По края на кръглата плочка е оформен тесен, плосък бордюр. Размери на долната паралелепипедна част: дължина – 2.3 см, широчина – 1.9 см, височина – 1.4 см. Размери на правоъгълните отвори на страничните стени: 1.7 х 0.9 см и 1.7 х 0.8 см. Диаметър на кръглия отвор – 0.8 см.

Размери на горната част (кръгла плочка, преминаваща в конус): диаметър – 3.8 см, дебелина – 0.15 см, височина – 1.4 см.

Обща височина на разпределителя – 3 см.

11. Части от златен венец (обр. 33-35)

а) Клонка от златен венец (33, 34). Двата и края са сравнително равни (отрязана?). Представлява куха тръбичка, изработена от тънка златна ламарина. На клонката са запазени 3 цели листа и и още 4, счупени в горната си част. Отделно от това – златно плодче, изработено от тънка златна ламарина, кухо, сега смачкано. Дръжката на плода е златен тел, който се подава малко и от долната му част.

Листата са изработени чрез изрязване на тънко и фино златно фолио. Дръжките им представляват тънки златни телчета, свързани към стъблото и към задната част на всеки лист, така, че образува ребро в долната му част.

Запазена дължина на клонката – 6.6 см, дебелина на стъблото – 0.3 см. Размери на плодчето – 1.3 х 0.9 см.

Размери на листата:

1 цял лист = 6.15 х 2.2 (макс.);
2 цял лист = 7.5 х 2.1 (макс.);
3 цял лист = 6.7 х 2.2 см (макс.);
1 счупен лист = 2.6 х 1.9;
2 счупен лист = 1.1 х 0.95 см;
3 счупен лист = 2.9 х 1.6 см;

4 счупен лист = 3 х 1.9 см.

б) 2 бр. мъниста-плодове (обр. 35). Изработени от тънка златна ламарина. Кухи. Едното мънисто е разтопено, а другото е запазено цяло с леко огъване на повърхността. Има приблизително капковидна форма. Златното телче се показва от двете му страни. Размери: дължина - 1.3см; максимален диаметър - 0.8см.

в) 2 фр. от стопени плодове (обр. 35). Изработени от златна ламарина. Едното е с приблизително овална форма, сплеснато, а от другото е запазена само половината - елипсовидна форма със заострени краища. Размери: 1.2 х 1.1 см; 1.2 х 0.7 см.

г) 1 разтопен златен плод (обр. 35). Изработен от златна ламарина. Размери: 3.05 х 0.95 см;

12. Златно фолио (обр. 36)

- 1 фр. фолио с приблизително овална форма. Размери: 2.55 х 2.6 см;
- 1 фр. фолио с неправилна форма. Накъсан. Размери: 2.4 х 1.8 см;
- 9 дребни люспи фолио.

Общо тегло: 0.135 гр.

- 1 фр. фолио, изрязано в приблизително квадратна форма. Размери: 2 х 2.1 см;
- 1 фр.фолио с неправилна форма. Накъсан. Следи от стопяване от едната страна. Размери: 3 х 0.8 см;
- 1 фр. фолио с неправилна форма. Накъсан. Размери: 4.35 х 1.95 см;
- 1 фр. фолио с неправилна форма. Накъсан. Размери: 2.6 х 2.75 см;
- 1 фр. фолио с неправилна форма. Накъсан. Размери: 2.2 х 1 см;
- 4 дребни люспи.

Общо тегло: 0.472 гр.

- 1 фр. фолио с форма на долна част на лист от венец с дръжка. Размери: 2.4 х 1.4 см(макс.);
- 1 фр. фолио с неправилна форма. Накъсан. Размери: 1.9 х 1.4 см;
- 1 фр. фолио с неправилна форма. Накъсан. Размери: 3 х 1.8 см;
- 1 фр. фолио с неправилна форма. Накъсан. Размери: 1.1 х 0.8 см;
- 21 дребни люспи;
- 1 фр. фолио с приблизително квадратна форма (изрязан с прави стени). Размери: 1.75 х 1.7 см;
- 1 фр. фолио с приблизително правоъгълна форма (изрязан с прави страни). Размери: 1.55 х 2.50;
- 1 фр. фолио с форма на сектор от окръжност. Размери: 2.15 х 2.15 см;
- 1 фр. фолио с неправилна форма. Накъсан. Размери: 2.5 х 1.75 см;
- 1 фр. фолио с неправилна форма. Накъсан. Размери: 2.3 х 1.9-0.9 см;
- 1 фр. фолио с неправилна форма. Накъсан. Размери: 1.85 х 1.2 см;
- 9 дребни люспици.

Общо тегло: 0.935 гр.

- 9 фр. фолио с различни размери и форми. Най-големият е накъсан и с приблизителни размери 2.9 х 2.75 см;

1 фр. е с приблизително квадратна форма и размери 1.35 х 1.4 см;

Общо тегло: 0.189 гр.

- 6 фр. фолио с по-големи размери и различни форми. От тях 2 са като изрязани в правоъгълна форма, а 1 в лавровидна. Другите са безформени. Размери: правоъгълно – 2.8 х 1.35 см; квадратно – 1.7 х 1.7 см; лавровидно – 2.8 х 0.7 см; безформени – 1.2 х 1.4 см, 2.7 х 1.6 см, 1 х 0.85 см.
- 14 дребни фр. фолио.

Общо тегло: 0.302 гр.

13. Части от бронзов венец/бронзови венци (обр. 37-40)

а) Части от бронзови листа (обр. 37) Изработени от тънка бронзова ламарина. Покрити със златен варак.

- 53 фр. от бронзови листа с позлата от двете страни. Различни форми и размери. Повечето със следи от съприкосновение с огън.
- 8 фр. са със запазена дръжка на листа. Два от тях – с позлата от двете страни.
- 25 фр. от бронзови листа с позлата. Всички със следи от съприкосновение с огън. Най-големият фрагмент е с р-ри 1.4 х 0.85 см.

б) Глинени мъниста с капковидна форма (обр. 38) – 87 цели и една половинка. Били са покрити със златен варак. Мънистата имат различни размери. Открити на различни места и нива в зоната на кладата. Повечето мъниста с такава форма носят ясни следи от съприкосновение с огън и по тях

варакът липсва. По други той е запазен в различна степен. В горната си част имат отвори за телчета за прикрепване към общото тяло на венеца.
Половината от мъничко с капковидна форма дава възможност да се разбере технологията на изработване на този вид – с матрица, от две половини. В централната му част личи улей за бронзовия тел - дръжка.
Размери: дължина от 0.6 см до 1.3 см и максимален диаметър от 0.4 см до 0.8 см.
в) Глинени мъниста с форма на плод (обр. 39) – 49 бр. Повечето от тях са с еднакви размери. При всичките има запазени части от покритие със златен варак. Този тип мъниста са с широка, сферична горна част и тясна, долна, отделена с жлеб от горната. Най-отдолу завършват с почти плоска, кръгла повърхност, с 2 врязани перпендикулярни помежду си линии. Повечето носят следи от съприкосновение с огън. Обикновено най-горната част (с макс. диаметър), където е дръжката не е покрита с варак. В горния си край имат отвори за телчета за прикрепване към венеца.
Размери: дължината варира от 0.8 см до 1 см, а максималният им диаметър е около 0.5 см.
г) Глинени мъниста с форма на жълъд (обр. 40) – 8 бр. Запазени са части от покриващия ги варак. Мънистата са с еднакви размери. В горния си край имат отвор за бронзово телче, с което са прикрепвани към общото тяло на венеца. Открити са на различни места и нива в зоната на кладата. Размери: дължина - 1.1 см и максимален диаметър в горната част - 0.7 см.

14. Златна монета (обр. 42) Статер, Филипов тип. Частично разтопен. Най-силно засегнат е горният ляв сектор на аверса, където металът е силно изтънял и при разтопяването си е образувал капчици. Разтопен е и десният край на монетата, като тук металът е покрил част от лицето на бюста и е удебелен.
Аверс: глава на Аполон надясно. Личат къдравата коса, част от лавровия венец, откритото дясно ухо.
Реверс: Запазено е изображение на бига с два коня, надясно. Под предните крака на конете личи монограм – тризъбец. Надписът (ΦΙΛΙΠΠΟΥ) в долната част на монетата е обезличен от стопяването на метала.
Размери: Максимален диаметър - 1.8 см; минимален диаметър - 1.6 см.
Дебелина в неразтопения край - 0.15 см; дебелина в средата на изображенията - 0.35 см.
Тегло: 8.615 гр

15. Фрагменти от две железни стригили (обр. 55)
а) 1. Фрагмент от лъжицата от страната на дръжката и част от дръжката с дължина 7.95 см, запазена широчина 3.6 см. В сечение лъжицата има симетричен дъговиден профил с дълбочина 0.6 см; дебелината на стената е около 0.15 м, а на удебеления ръб - около 0.25 см. Отдолу изцяло е запазена пластината, с която се е захващала долната част от дръжката; има издължена елипсовидна форма с дължина 4.9 см, ширина 2 см и дебелина от 0.1 до 0.2 см. В задния край е запазена малка част от перпендикулярната извивка на дръжката
2. Фрагмент от дръжката, от страната на първия фрагмент с дължина 3.4 см, ширина 1.8 – 1.2 см, дебелина до 0.4 см. Двата фрагмента съставят приблизителна обща дължина на запазената част от сригилата 11.2 см. Фрагментите са силно корозирали. (обр. 55а)
б) Два фрагмента – един от лъжицата и дръжката и един от горната част на дръжката от стригила с подобна форма и размери на предходната. Фрагментите са силно корозирали и трошливи. (обр. 55 б)

16. Глинена паница (обр. 43) Открита счупена на части, пръснати на различни нива. Добре пречистена глина със сиво-червен цвят след изпичане. Личат следи от съприкосновение с огъня на кладата (черни петна, горели повърхности с малки шупли). Завит навътре заоблен ръб. Стените на горната част до ръба са прави, а долната част има конична форма. Сравнително ниско, конкавно столче. Диаметър на устието (вътрешен) – 8 см, дебелина на стените – около 0.9 см, максимален диаметър (в горната част) – 9.8 см; диаметър на столчето (външен) – 5.4 см; диаметър на столчето (вътрешен) – 4.2 см, височина – 4.3 см.

17. Глинена паница (обр. 44) Открита счупена на части, пръснати на различни нива. Добре пречистена глина с малко примеси слюда, сиво-червен цвят на глината със следи от съприкосновение с огъня на кладата (черни и кафеникави петна). Завит навътре изтънен ръб. Конична форма. Сравнително ниско, конкавно столче, профилирано отвън (плитък жлеб в средата). Диаметър на устието (вътр.) – 15.8 см, дебелина на стените при устието – около 0.7 см, максимален диаметър (в горната част) – около

17.4 см; диаметър на столчето (външен) – 6.9 см; диаметър на столчето (вътрешен) – 5.65 см, височина – ок. 6.4 см.

18. Чернофирнисов лекит (обр. 45) Фрагментиран. Запазени са част от тялото, част от шийката и част от дръжката. Открити пръснати на различни нива.
- Шийка - цилиндрична форма, разширяваща се към устието и към плещите на съда. Добре пречистена, фина глина с бежово-червен цвят. Следи от фирнисово покритие. Запазена дължина – 4.6 см. Диаметър (външен) – 1.7 см.
- Част от сферичното тяло на лекита. Има ниско пръстеновидно столче. На места запазен черен, качествен фирнис. Бежово-червен цвят на глината (фина, добре пречистена). Височина на тялото – 6.5 см, макс. диаметър – около 6 см, диаметър столче (вън) – 4.9 см.
- Част от дръжка – тънка със сплеснато елипсовидно сечение, покрита с черен качествен фирнис.

19. Трифитилна глинена лампа (обр. 46-47) Добре пречистена, фина глина без примеси. Червен цвят на глината със следи от съприкосновение с огъня на кладата. Единият фитилник е силно горял до "остъкляване", с големи шупли. Вторият фитилник е по-слабо ошуплен. Широко отворен резервоар с тесен бордюр. От дъното се издига тръбичка с форма на пресечен конус. Бордюрът е широк 1.7см, леко наклонен навътре, украсен с два врязани жлеба във външната си страна. Резервоарът има сферична форма. Дъното е снабдено с ниско пръстеновидно столче. Трите масивни фитилници са симетрично разположени върху тялото на резервоара и имат овални отвори. Няма покритие (фирнис или червен лак). Работена е на грънчарско колело.
Дължина на фитилниците – 5.6 см, макс. диаметър на фитилния отвор – 1.9 см. Диаметър на резервоара – 9.3 см. Диаметър на отвора на резервоара – 5.2 см. Височина на лампата – 5.2 см. Външен диаметър на столчето – 6 см. Диаметър на отвора на дъното – 2.7 см.

20. Тасоска амфора (обр. 48-49) Издължен, строен силует с конична долна част, наклонени плещи и сравнително дълга, стесняваща се във височина шия. Устието е оформено във вид на профилирано венче, скосено надолу и навътре. Двете дръжки с елипсовидно сечение започват под венчето на устието и завършват малко над максималния диаметър на тялото. Размери: Височина – 70.4 см. Диаметър устие - 9,7 – 10.9 см. Диаметър столче – 4.1 см. Максимален диаметър – 26.8 см.

21. Дръжки от тасоски амфори с частично запазени печати (обр. 51).
а) Фрагмент от устието, гърлото и част от дръжката на тасоска амфора. Запазена е около 1/2 от печата. Не е бил добре отпечатан. В полето няма видими букви, а емблемата, вероятно е с флорален характер (обр. 51 а).
б) Фрагмент от дръжка на тасоска амфора с печат. Запазена е около 1/4 от печата. От агресивното въздействие на почвата са заличени буквите; в единия ъгъл се забелязват следи от Ω и Σ (?)
в) Фрагмент от дръжка на тасоска амфора с печат. Запазена е около. 1/3 от печата и цялата вертикална част на дръжката. От печата (ранна група) личи част от емблемата – таралеж.
Запазена дължина на дръжката – 0.25 м. (обр. 51 б).

22. Части от стема на венец (?), изработена от кост (обр. 41)
- 10 фрагмента, изработени от тънка кост, отгоре овални, отдолу плоски. Били са покрити със златен варак, който в момента при повечето липсва. Снабдени са с малки дупки за бронзови гвоздейчета. Някои носят ясни следи от съприкосновение с огън.
- 1 фр. образуван от две такива кости, съединени откъм плоската си страна с малки бронзови гвоздейчета.

Запазени размери: дължина от 0.5 до 1.5 см; широчина от 0.3 до 0.4 см; дебелина – 0.2 см.

23. Части от пръстени, изработени от кост (обр. 52)
- 4 фр. от апликации с овална форма. Следи от съприкосновение с огъня. Открити на различни места и нива в зоната на кладата.
Размери: макс. диаметър до 1.6 см; широчина на костта – до 0.5 см; дебелина от 0.2 до 0.4 см.

24. Два фрагмента от тънка, плоска кост с вътрешни овални изрези (обр. 52)
Запазени размери: дължина 1.1 см; широчина 0.9 см; дебелина 0.1 см.

25. Стъклени пулове (обр. 53)

а) Стъклен пул. Полусферична форма. Оцветен в бяло. Плоска основа, с дупчица в средата. Над нея стените започват перпендикулярно до височина 0.25 см над основата, след което става полусферичен. Диаметър на основата 2.2см, Височина 1 см.

б) Стъклен пул. Неправилна полусферична форма. Оцветен в бяло. Диаметър на основата 1.3 – 1.5 см, височина 0.6 см.

в) Стъклен пул. Неправилна полусферична форма. Оцветен в бяло. Диаметър на основата 1.4 – 1.5 см, височина – 0.6 см.

26. Железен предмет. Фрагмент (обр. 54) Кух. Долната му част има форма на пресечен конус, а горната е тръбовидна. Разкъсаният неравномерно горен край се разширява конично навън. Диаметър на основата - 4.3 см; обща височина - 3.7 см; диаметър на отвора в горната част - 2 см; дебелина на стените - 0.3 см.

27. Бронзови обици (обр. 59)

а) Бронзова обеца № 1. Отворен обръч с приблизително овална форма. Изработена от бронзов тел с обло сечение. В единия край завършва като игла, а в другия с конусовидно топче. Диаметри: 1.5 х 1.7 см. Дебелина на обръча: макс. – 0.2 см, мин. – 0.1 см.

б) Бронзова обеца № 2. Отворен обръч с приблизително овална форма. Изработена от бронзов тел с обло сечение. В единия край завършва като игла, а в другия с конусовидно топче. Диаметри: 1.4 х 1.6 см. Дебелина на обръча: макс. – 0.2 см, мин. – 0.1 см.

Цитирана литература

Агре, Д. 2011. *Голямата могила край Маломирово и Златиница.* Авалон Пъблишинг. София.

Атанасов, Г. 1995. *Тракийско въоръжение от фонда на Исторически музей - Шумен.* В Г. Атанасов (съст.) Въоръжение от Древна Тракия. Каталог на изложба. Шумен, 29-91.

Бакърджиев, Ст. 2006. Археологически проучвания и случайни находки от западните некрополи от елинистическата епоха на тракийския град Кабиле. В *Поселищен живот в Тракия*. IV международен симпозиум. Ямбол, 2006, 123-138.

Бакърджиев, Ст., Илиев, Ил. 2008. Спасителни археологически проучвания на надгробна могила обект № 10, при км 284+000 по трасето на АМ „Тракия“. В *Археологически открития и разкопки през 2007 г.*, София, 243-245.

Божкова, А. 2008. Надгробни могили при Симеоновград. Характеристика на обекта, устройство на могилите, инвентар на находките, обред. В В. Николов, Г. Нехризов, Ю. Цветкова (ред.). *Спасителни археологически разкопки по трасето на железопътната линия Пловдив – Свиленград през 2005 г.*, Велико Търново, Фабер, 137-160.

Буюклиев, Хр. 1985. Тракийски върхове на копия от ранножелязната епоха в българските земи. *Археология*, XXVII.2, 27-35.

Венедиков, И. 1996. *Тракийското съкровище от Летница.* София.

Гетов, Л. 1982. Тракийски могилен некропол от римската епоха при Кабиле. В *Кабиле* 1. София, 40–78.

Гетов, Л. 1991. Могилен некропол от елинистическата епоха при Кабиле. В *Кабиле* 2. София, 168–197.

Гетов, *Л.* 1995. *Амфори и амфорни печати от Кабиле (IV-II в.пр. н. е).* Университетско издателство "Св. Климент Охридски", София.

Гинев, Г. 2000. *Тракийски могили при село Кралево, Търговищко*. Варна.

Делев, П. 1987. Некрополи на Кабиле. *Археологически открития и разкопки през 1986 г.* XXXII Национална конференция по археология. Разград, 79-80.

Делев, П. 1988. Некрополи на Кабиле. *Археологически открития и разкопки през 1987 г.* XXXIII Национална конференция по археология. Благоевград, 51-52.

Делев, П. 1989. Некрополи на Кабиле. *Археологически открития и разкопки през 1988 г.* XXXIV Национална конференция по археология. Кърджали, 32-33.

Димитрова, А. 1971. Тракийско могилно погребение от късноелинистическата епоха край с. Кабиле, Ямболски окръг. *Археология*, XIII.2, 36-45.

Домарадски, М. 1986. Тракийски богати погребения. *Terra antiqua Balcanica*, III, 78-86.

Домарадски, М.1998. Тракийската култура в прехода към елинистическата епоха. В М. Домарадски, В. Танева (ред.). *Емпорион Пистирос*, II, Тракийската култура в прехода към елинистическата епоха, Септември, ИК „Беллопринт" ООД, 11-76

Иванова, М. 1988. *Ювелирството в Тракия през елинистическата епоха*. Автореферат на дисертация за присъждане на научна степен "Кандидат на историческите науки". София.

Игнатов, В. 2006. Проучвания на тракийската култура в Новозагорско (VI в.пр.Хр. – I в. сл. Хр.). *Известия на археологическия институт*, XXXIX. 105-112.

Китов, Г. 1996. Славчова могила край Розово. *Археология,* XXXVIII.1, 1-9.

Китов, Г. 2003. *Тракийски култов център Старосел*. Варна: Славена

Китов, Г. 2005. *Долината на тракийските владетели.* Варна: Славена

Китов, Г. 2008. *Могили, храмове, гробници. Записки на един "могилар".* София.

Китов, Г., Димитрова, Д., Димитрова, Е. 2006. Долината на тракийските царе. В *Археологически открития и разкопки през 2005 г.* София, 128-130.

Лещаков, *Л.* 2009. *Типология и хронология на бронзовите върхове за копия от късната бронзова и началото на ранножелязната епоха в Югоизточна Европа.* Автореферат на дисертация за присъждане на образователна и научна степен „Доктор". София.

Лилова, Б., И. Коев 1984. *Тракийската култура през елинистическата епоха.* Каталог на изложба. София.

Лилова, Б. 1991. Погребални обичаи през елинистическата епоха в района на Севтополис. В Лилова, Б. (съст.). *Тракийската култура през елинистическата епоха в Казанлъшкия край.* Казанлък, 47-59.

Лозанов, И. 2006. Кабиле през късноелинистическата и римската епоха: проблеми на селищното развитие – II в. пр.Хр. – IV в. сл.Хр. *Поселищен живот в Тракия*. IV международен симпозиум. Ямбол, 145-176.

Лозанов, И., Христов, Кр. 2010. Спасително проучване по трасето на АМ "Тракия", ЛОТ 4, км. 281+500 – 281+600, обект № 6 в землището на с. Кабиле, община Тунджа. В *Археологически открития и разкопки през 2009 г.* София, 419-422.

Маразов, И. 2011. *Тракия и древният свят XV-I в. пр. Хр.* Колекция Васил Божков. София

Миков, Р. 2010. Ромфеята от Кабиле в контекста на проблемите, свързани с датирането на оръжията от тази категория. Разпространение и производство. В *Stephanos*

Archaeologicos in honorem Professoris Stephcae Angelova (Studia Archaeologica Universitatis Serdicensis, V). Велико Търново, Фабер, 207–227.

Младенова, Я. 1963. Погребални венци от некропола на Аполония. В *Аполония*, I. София, 287-292.

Мушмов, Н. 1912. *Античните монети на Балканския полуостров и монетите на българските царе.* София.

Нехризов, Г., Първин, М. 2011. Надгробна могила със зидана гробница при с. Долно Изворово, община Казанлък. *Българско е-Списание за Археология* 1, 41-69.

Николов, Б. 1965. Тракийски паметници във Врачанско. *Известия на археологическия институт, XXVIII*, 163-202.

Николов, Б. 1970. Колективна находка от железни предмети от халщатската епоха до гр. Криводол, Врачански окръг. *Археология,* XII.1, 51-57.

Николов, Б. 1990. Тракийски находки от Северозападна България. *Археология,* XXXII.4, 14-26.

Славова, И. 2013. *Археоботаничните изследвания като източник на данни за палеосреда, палеодиета и ползване на растенията в ритуален контекст от антични обекти в днешна Югоизточна България.* Автореферат на дисертация за присъждане на образователна и научна степен „Доктор". София.

Стайкова-Александрова, *Л*. 2006. Оръжията на античните воини (по материали от могилния гроб при Долна Козница, Кюстендилско). В *Мир и конфликти в Югоизточна Европа.* Кюстендилски четения 2005, Кюстендил: ИФ-94, 9-14.

Стоянов, Т., Миков, Р., Джанфезова, Т. 2010. Спасително археологическо проучване на обект 7 - надгробна могила и околомогилното й пространство и сондажи по корекцията на трасето на шосето с. Кабиле - с. Желъо войвода. В *Археологически открития и разкопки през 2009 г.* София, 239-243.

Стоянов, Т., Стоянова, *Д*. 2011. Проблеми на хронологията и културния контекст на някои ранни гробници от Казанлъшката долина. В *Проблеми и изследвания на тракийската култура, V,* Казанлък: Ирита, 106-126.

Тонков, Н. 2013. *Геофизични методи в археологията. Оптимизиране на методиката за проучване на надгробни могили* (Българско е-Списание за Археология, Supplementum 2), София.

Тонкова, М. 2002. Аристократични накитни украси от V в. пр. Хр. в Тракия. В *Πιτύη Изследвания в чест на проф. Иван Маразов*. София, 494-505.

Торбов, Н. 2001. *Тракийско въоръжение и снаряжение от късножелязната епоха между Дунава и Балкана (III – Iв. пр. Хр.).* Автореферат на дисертация за присъждане на образователна и научна степен „Доктор". София.

Торбов, Н. 2005. *Могиланската могила във Враца*. Враца: Майобо.

Филов, Б. 1933. Новооткрити тракийски гробници от Дуванлий. *Известия на Българския археологически институт*, VII, 217-280.

Филов, Б. 1934. *Надгробните могили при Дуванлий в Пловдивско*. София.

Цочев, Ч. 2008. *Тасос и Тракия. Проблеми на икономическите отношения V-III в. пр. Хр. (по данни на амфорната тара).* Дисертация за придобиване на образователна и научна степен „Доктор". София.

Чичикова, М., Стоянова, *Д*., Стоянов, Т. 2012. *Царската гробница с кариатидите край с. Свещари. 30 години от откриването.* София.

Anderson, J. 1961. *Ancient Greek Horsemanship*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.

Andronikos, M. 1970. Sarissa. *BCH*, 94, 91-107.

Andronikos, M. 1997. *Vergina. The royal tombs and the ancient city*. Athens.

Archibald, Z. 1998. *The Odrysian Kingdom of Thrace. Orpheus Unmasked.* Oxford: Oxford Monographs on Classical Archaeology.

Asderaki, E., Rehren, Th. 2008. Complex Beauty: the Manufacture of Hellenistic Wreaths. In Facorellis, Y., N. Zacharias, K. Polikreti (eds) *Proceedings of the 4th Symposium of the Hellenic Society for Archaeometry* (BAR IS 1746), Oxford, 507-514.

Chryssanthaki-Nagle, K. 2006. La monnaie funéraire dans les nécropoles de Macédoine. In Guimier-Sorbets, A.-M., M. Hatzopoulos, Y. Morizot (eds.). *Rois, Cites, Nécropoles. Institutions, rites et monuments en Macedoine.* (ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 45). Athènes, 89-103

Delemen, I. 2004. *Tekirdağ Naip Tümülüsü.* Istanbul.

Delemen, I. 2006. An Unplundered Chamber Tomb on Ganos Mountain in Southeastern Thrace. *American Journal of Archaeology*, 110.2, 251-273.

Donder, H. 1980. *Zaumzeug in Griechenland und Cypern.* (PBF XVI, 3). München: Beck

Garlan, Y. 1999. *Les Timbres amphoriques de Thasos: 1. Timbres protothasiens et thasiens anciens.* (Études Thasiennes XVIII). Athènes.

Garland, R. 1985. *The Greek Way of Death.* Ithaca NewYork: Cornell University Press

Guimier-Sorbets, A.-M., Morizot, Y. 2005. Des buchers de Vergina aux hydries de Hadra, decouvertes recentes sur la cremation en Macedoine et a Alexandrie. *Ktema*, 30, 137-151.

Hatzopoulos, M. B. 2006. De vie à trépas: rites de passage, lamelles dionysiaques et tombes macédoniennes. In Guimier-Sorbets, A.-M., M. Hatzopoulos, Y. Morizot (eds.) *Rois, Cites, Nécropoles. Institutions, rites et monuments en Macedoine* (ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 45), Athènes, 131-141.

Howland, R. 1958. *Greek lamps and their survivals.* (The Athenian agora, IV). Princeton, New Jersey.

Ignatiadou D. 1999. A Hellenistic Board Game with Glass Counters. In *VI International Symposium on Ancient Macedonia*, 1996 , Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, vol. I (1999), 508-522 (in Greek).

Kitov, G. 2003. A thracian cult complex near Starosel. In Nikolova, L. (ed.) *Early Symbol Systems in Prehistory* (BAR IS 1139). Oxford, 505–518.

Kotera-Feyer, E. 1993. *Die Strigilis.* (Europäische Hochschulschriften, Reihe 37, Bd. 43). Lang, Frankfurt am Main-Berlin-New York-Wien.

Kurtz, D., Boardman, J. 1971. *Greek Burial Customs.* Thames and Hudson.

Lamer, H. 1927. Lusoria tabula. *RE,* XIII.2, 1927, cols. 1900-2029.

Le Rider, G. 1996. *Monnayage et finances de Philippe II. Un état de la question.* (ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 23), Athènes.

Lesigyarski et al., *in press*. D. Lesigyarski, B. Zlateva-Rangelova, V. Lyubomirova, T. Stoyanov, I. Kuleff. *Chemical composition of the gold wreath from Kabyle.*

McKinley, J. 1997. Bronze Age 'Barrows' and Funerary Rites and Rituals of Cremation. In *Proceedings of the Prehistoric Society* 63, 129-145.

Markle III, M. 1977. The Macedonian sarissa, spear and related armor. *American Journal of Archaeology*, 81.3, 323-339.

Markle III, M. 1978. Use of the sarissa by Philip and Alexander of Macedon. *American journal of archaeology* 82.4, 483-497.

Moore, M. 2005. A note on a horse bit from the collection of J. Pierpont Morgan in the Metropolitan Museum of Art. *Antike Kunst,* 48, 40-54.

Panayotova, K., Hermary, A. 2010. Objets en métal. In Hermary, A. (ed.). *Apollonia du Pont (Sozopol). La nécropole de Kalfata (Ve-IIIe s. av. J.-C.). Fouilles franco-bulgares (2002-2004).* Paris: Edition Errance, 254-261.

Pernice, E. 1896. *Griechisches Pferdegeschirr im Antiquarium der Königlichen Museen.* Berlin.

Rotroff, S. 1997. Hellenistic pottery. Athenian and imported wheelmade table ware and related material. (The Athenian agora, XXIX). Princeton, New Jersey.

Stoyanov, T. 2003. On the cultural developments of Early Hellenistic Thrace in the light of the excavations at the Getic capital in Sboryanovo reservation, near Isperih (NE Bulgaria). In Nikolova, L. (ed.) *Early Symbolic Systems for Communication in Southeast Europe* (BAR IS 1139), 563-571.

Stoyanov, T., *in press*. Warfare. In Valeva, J., Graninger, D., Nankov, E. (eds.) *A Companion to Ancient Thrace*. Ch. 29.

Theodossiev, N. 2000. *North-Western Thrace from the Fifth to First Centuries BC.* (BAR, IS 859). Oxford.

Theodossiev, N. 2005. The Thracian Monumental Tomb at Rozovets: Re-Examination of an Old Discovery. In Rabadjiev, K. (ed.) *Stephanos archaeologicos: in honorem Professoris Ludmili Getov (*Studia Archaeologica Universitatis Serdicensis, IV). Sofia, 677-684.

Tonkova, M., *in press*. Gold Wreaths from Thrace. In Proceedings of the 12th Congress of Thracology, Târgovişte, September 2013.

Tzvetkova, J. 2009. The coinage of Kardia. *Archaeologia Bulgarica,* XIII.1, 33-54.

Tzochev, Ch. 2009. Notes on the Thasian amphora stamps chronology. *Archeologia Bulgarica,* XIII.1, 55-72.

Vigneron, P. 1968. *Le cheval dans l'antiquite greco-romaine (des guerres mediques – aux grandes invasiones). Contributions à l'histoire des techniques*. Nancy.

Werner, W. 1988. *Eisenzeitliche Trensen an der unteren und mitleren Donau* (PBF, XVI, Bd. 4). München.

Βοοκοτοπούλου, Ι. 1990. *Οι ταφκοί τύμβο της Αίνειας.* Αθήνα.

Δρούγου, Σ. 2005. *Βεργίνα. Τὰ πήλινα ἀγγεῖα τῆς Μεγάλης Τούμπας.* Αθήνα.

Φακλαρις, Π. 1991. Ιπποσκευές από τη Βεργίνα. *ΑΔ,* 41-Α, (1986), 1-58

Θέμελησ, Π., Τουράτσογλου, Ι. 1997. *Οι τάφοι του Δερβενίου.* Αθηνα.

Early Hellenistic tumulus near the village of Kabyle, Yambol district

Totko Stoyanov, Rumen Mikov, Tanya Dzhanfezova

(summary)

In the summer of 2009, rescue excavations of a tumulus were conducted in relation to the construction of the 'Thrace' motorway. The tumulus was located to the northeast of the village of Kabyle and it was a part of the Hellenistic necropolis of the ancient town with the same name. The height of the barrow was 7.80 m, its diameter - ca. 40-45 m (Fig. 3).

The mound is composed of soil that is different in terms of colour and consistency. Thin bands of ashy, gray soil containing Early Iron Age sherds are recorded at different levels of the mound. Noteworthy is the almost entire lack of stones. Three smaller mounds at lower levels were visible in the cross-section that were levelled with layers of brown-yellow soil, thus forming a larger uniform heap. Most of the first small heap was located in the northeast part of the tumulus. It was ca. 3 m in height and comprised layers of brown and grey clay soil. The main feature of the tumulus was under this heap. As mentioned above, the heap was overlaid by an almost horizontal layer of brown-yellow soil. The second small heap, that was up to 4 m high, was located in the southeast part of the mound. A bronze coin of Kardia was found there but in no relation to any particular feature (Fig. 9). Nine graves dated to the second half of the 4th century AD were excavated and recorded in the uppermost part of the tumulus.

A grave-pyre was excavated under the first small heap in the north part of the tumulus. It was 4 by 4 m in size and the maximum thickness of the ash inside the feature was up to 0.40m. There was a second thin ring of burnt soil and ash around the feature. Its diameter was cca. 9 m (Fig. 11).

The pyre was made of a minimum of six longitudinal and six transverse rows of beams/logs, located in parallel to each other. Judging by the remnants, the thickness of the beams varies between 3-4 cm and 5–7 cm. Almost rectangular holes dug into the bedrock were found that suggest the use of vertical beams. It is possible that these were stakes supporting the construction on which the body was laid down. A layer of white (at places calcined) ash was registered at different levels in the central part of the feature that is the result of the burning of the corpse. Its thickness varies between 3-5 cm and 7-8 cm. It is obvious that after the burning the bones were not collected and buried somewhere else. As part of the extinguishing of the fire, the pyre was covered with yellowish sterile earth and then overlaid by the initial soil heap.

The grave goods found within the feature are diverse and numerous – elements of weaponry and horse trappings, parts of a golden wreath and gilded bronze wreaths, a golden stater of Philip II type, bronze appliqués, ceramic vessels, glass chips, etc.

The weaponry consists of a sword (makhaira), spears and pikes. Most of the finds were piled in the middle of the pyre. The makhaira is very similar to the sword found in Tumulus VII of the Hellenistic necropolis in Kabyle and to weapons found in other rich graves in Thrace dated to the Classical and the Hellenistic periods.

The bronze bridle was divided into parts before its deposition within the pyre. The two crescent-shaped cheek pieces, the two-partite mouthpieces compound of two canons

joined by rings, three rollers with two rows of spikes, two bronze discs and two chains, rein hooks and small rings are found at different places (Fig.31). Some differences in the elements of the bridle suggest that it was repaired once whereby parts of different bridles were used. The bridle from Kabyle (Figs. 28, 30) has an exact parallel in the British Museum and it is similar to a bridle from Panchova mogila near the village of Starosel in South Bulgaria.

A branch of laurel wreath made of sheet gold was found within the pyre (Fig. 33-34). Analyses have shown very high purity of the gold - 97.1-99.9 %. Parts of deliberately divided and dispersed bronze wreaths, gilded bronze sheets, clay beads of various forms covered with gold foil and large amount of bronze beads were found across the entire pyre. The golden stater of Philip II type (Fig. 42) was found very close to one of the possible vertical supports and was relatively unaffected by the fire. Its location suggests that it was probably placed in the mouth of the deceased as 'Charon obolus'. There are also fragments of small bone decorative pieces some of which were gilded.

Among the ceramic vessels placed as grave goods, it is worth to mention a three-wick lamp, fragments of lekythos with traces of black glaze and two plates with inverted rim. The lamp (Fig. 47) is close to type 26 A after Howland (the end of the second quarter of the 4th c. BC – the first quarter of the 3rd c. BC). A complete Thasos amphora, the content of which (wine) was used during the ritual has been placed in the western end of the feature in an extinguished part of the pyre (Figs. 48-49). Glass chips similar to those found in the Golyamata mogila near Kabyle (Fig. 53) have been interpreted as game pieces.

Stratigraphic observations during the excavations and the state of the finds suggests that the grave goods were placed within the pyre after its extinguishing has started. The above-mentioned amphora lies over a layer of sterile earth under which the western end of the pyre was found. At places where the fire was not fully extinguished and the temperature was still very high the artefacts are more damaged.

The relatively well preserved grave goods, the complete amphora and one fragment of a handle with partially preserved Thasos stamp (from the heap above the pyre) date the main grave in Golyama mogila near Kabyle to the third-second decade of the 4th c. BC. A high rank officer from the Macedonian garrison in Kabyle was probably buried there.

A flat grave was excavated in the east part of the area around the tumulus. The particularities of the soil hampered the exact outline of its size and shape. The body position suggests that the deceased was placed in a narrow shallow pit that was covered with several undressed stones (Figs. 57-58). The bronze earrings with conical terminal found in the grave (Fig. 59) date it to the 3rd c. BC.

The remaining parts of the area around the tumulus that were available for investigation produced no archaeological features.